

FILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIA
FILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIA
FILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIA
FILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIAFILOTEKKNIA

KOULUTUKSEN
TUTKIMUSLAITOS
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Matti Vesa Volanen

FILOTEKKNIA

ja kysymys sivistävästä työstä

Filoteknia ja kysymys sivistävästä työstä

Matti Vesa Volanen

KOULUTUKSEN TUTKIMUSLAITOS
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JULKAISUN MYYNTI:

Koulutuksen tutkimuslaitos

Asiakaspalvelu

PL 35

40014 Jyväskylän yliopisto

Puh. (014) 260 3220

Faksi (014) 260 3241

Sähköposti: ktl-asiakaspalvelu@ktl.jyu.fi

<http://www.ktl-julkaisukauppa.fi/>

© Matti Vesa Volanen ja Koulutuksen tutkimuslaitos

Kansi ja ulkoasu: Martti Minkkinen

Taitto: Kaija Mannström

ISBN 951-39-2521-8 (nid.)

ISBN 978-951-39-4557-2 (pdf)

Jyväskylän yliopistopaino

ER-paino Oy (kannet)

Jyväskylä 2006

Sisältö

Esipuhe	3
Johdannoksi	5
<i>Puolisivistyksen kolmannet kasvat</i>	5
Poeta faber	
– sivistävän työn mahdollisuudesta	11
<i>Miksi vain kirjoittamalla ylioppilaaksi?</i>	11
<i>Ylioppilastutkinnon rakenne ja sisältö</i>	13
<i>Ammattisivistys haasteena</i>	15
<i>Ministeri Taxellin visio nuorisokoulusta ja sen kohtalo</i>	19
<i>Kulttuurikysymys – sittenkin?</i>	21
<i>Kulttuurisen lohkeaman pitkä historia</i>	25
<i>Modernin ratkaisun riittämättömyys</i>	26
Filoteknia, elämä ja työ	29
<i>Filoteknia – unohdettu ajatus</i>	29
<i>Modernin synty</i>	33
<i>Modernin kableiden murtaminen</i>	35
Taito-oppi haastaa tieto-opin	37
<i>Tieto ja taito</i>	37
<i>Ammatti ja sivistys</i>	38
<i>Tuottamalla oppiminen</i>	39
<i>Taidon psykologiaa?</i>	40
<i>Seppä oppii “by making”</i>	43

<i>Moderni asiantuntijuus</i>	44
<i>Oppimisen muodot ja sisällöt</i>	45
<i>Ammatilliset hyveet</i>	46
<i>Perustavan tutkimuksen metodologiasta</i>	47
Tosi, hyvä ja kaunis taitamisen metodologiassa	49
<i>Taito metodina</i>	49
<i>Tekemisen taito</i>	50
<i>Asiantuntijan ammattitaito</i>	52
<i>Perustavan työn jäsenmys</i>	53
<i>Tosi</i>	53
<i>Hyvä</i>	54
<i>Kaunis</i>	56
<i>Talouden ajasta ja ajan taloudesta</i>	57
<i>Ammatillisista hyveistä</i>	58
<i>Taidon metodologiasta</i>	60
Käsityöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä	61
<i>Teoreettisesti hallittu työ?</i>	61
<i>Välittymisen ongelma työtoiminnassa</i>	63
<i>Oppimisen liikemuodot työssä</i>	68
<i>Oppimisen muodot</i>	72
<i>Ajantalous</i>	73
Tehdäänpä tämä nyt todesti, hyvin ja kauniisti!	75
<i>Ammattietiikan mahdollisesta mahdollisuudesta ja mahdollisuudesta</i>	75
<i>Ammattietiikan mahdollisesta mahdollisuudesta</i>	78
<i>Ammattietiikan mahdollisesta mahdollisuudesta</i>	85
Tämähän meni todella, hyvin ja kauniisti	87
- kysymyksiä tuottamisen estetiikasta	
<i>“Uuden huimauksen aika”</i>	87
<i>Siiviksi muuttuneet, sidotut kätemme</i>	88
<i>Kun aika putosi saranoiltaan</i>	91
<i>“Katso mikä rytmi pitelee ihmistä”</i>	97
Päätteeksi	101
<i>“Meidän on opittava ajattelemaan uudella tavalla”</i>	101
Lähdeviitteet luvuittain	105
Alkuperäiset julkaisut	115

Esipuhe

Tämä kirja muodostuu sarjasta puheenvuoroja, joita olen käyttänyt viime vuosina toisen asteen koulutuksen ja ammattikorkeakoulujen tutkimus- ja kehittämistyön yhteydessä. Lisäksi olen kirjoittanut alkuun ja loppuun lyhyet saatesanat kootakseni yhteen kirjan eri teemoja.

Kirjan artikkelit ovat itsenäisiä kokonaisuuksia. Vaikka niissä on yhteistäkin sisältöä, toistuvat teemat tulevat valotetuksi aina hieman eri näkökulmista. Olen yhdistänyt joihinkin lukuihin pari artikkelia ja poistanut joistakin artikkeleista joitakin kertaavia jaksoja. Pientä ilmaisu- ja hiontaa olen paikka paikoin myös harrastanut. Kaikki tämä kuitenkin kevyellä kädellä ja harkiten.

Haluaisin kiittää kaikkia kirjan synnytyksessä mukana olleita kättilöitä, erityisesti kuitenkin Koulutuksen tutkimuslaitoksen julkaisu- ja viestintäyksikön taitavien käsien ohjauksesta viimeisten synnytyskipujen aikana.

Opinkivessä 1.4.2006

Matti Vesa Volanen

Johdannoksi

Puolisivistyksen kolmannet kasvot

Aloitin 1980-luvun loppupuolella tutkimaan peruskoulun jälkeistä koulutusta. Erityisesti kiinnostuin ajatuksista, joilla jako yleissivistävään lukioon ja ammattikoulutukseen perusteltiin. Ajatus kulki jotenkin niin, että nuoret ovat joko käytännöllisesti tai teoreettisesti suuntautuneita ja kouluinstituution tulee tukea näitä suuntautumiseroja. Jaon purkaminen johtaisi vain sekasotkuun, opiskelijat eivät oppisi kunnolla kumpaakaan, ei käytännön töitä eikä teoreettisia perusteita korkea-asteen opinnoille. Sivistys loppui lukion ovelle, työhön ja ammattiin liittyvät kysymykset oli suljettava ammattikoulujen porttien sisäpuolelle. Sivistys ja työ kuuluivat eri maailmoihin. Ammattisivistyksestä ei puhunut monikaan, sivistävästä työstä tuskin kukaan.

Vuosikymmenen vaihtuessa 1990-luvuksi käytiin kiivas keskustelu nuorisokoulusta. Nuorisokoulu oli haave koulusta, jossa kaikki nuoret olisivat yhdessä opiskelemassa. Nuoruus katsottiin niin erityiseksi elämänvaiheeksi, että koko peruskoulun jälkeisen opiskelun jäsentämisessä on tärkeämpää tuon elämänvaiheen läpikäyminen ja siinä kasvaminen kuin jako ammatillisiin ja yleissivistäviin opintoihin.

Tuolloin käyttämässäni puheenvuorossa¹ tein seuraavan erittelyn: lukio/ammattikoulu-jaon kaksikasvoinen, puolisivistyksellinen perusrakenne näytti

---

¹ Puolisivistyksen kolmannet kasvot, 25. 11. 1990, Helsingin sanomat, yliö.

ruokkivan kolmannen, entistä ongelmallisemmän puolisivistyksen muodon syntymistä.

Koulua kehittäessämme joudumme ratkaisemaan, missä määrin koulu on autonominen ja minkälaisia rakenteellisia raja-aitoja tuotamme koulutuksella eri väestöryhmien välille. Riippuen siitä, minkä kannan omaksumme näihin kysymyksiin, on esiteltävissä neljä mallia koulun tehtävistä: sivistys-, palvelu-, sääty- ja työmarkkinakoulu.

Sivistyskoulu elää eri aikaa kuin lähiympäristö. Se hakee aineksensa kaukaa, historiasta tai utopiasta. Koulu luo mahdollisuuden kriittiseen tietoisuuteen ristivalaisemalla yhteiskunnallisen ympäristönsä. Koulu luottaa sanan mahtiin. Koulu luo välineet arvioida ja säilyttää, mutta ei ratkaista aikakauden perusongelmia.

Sivistyskoulu asettaa sisäisen maailman kehittämisen ja ulkoisen maailman hallinnan vastakohtiksi. Koulun perusluonteeksi jää kaksinainen puolisivistys: yhtäällä ammatillinen taito hallita ulkoista maailmaa annettuja tavoitteita toteuttaen, toisaalla sivistyksellinen kyky eritellä tavoitteita, merkityksiä tai mielekkyyksiä tajuamatta, mitä niiden realisoiminen esimerkiksi tuotannolle merkitsee.

Palvelukoulu puolestaan on asiakaspalvelua, jossa asiakas määrittelee, mikä on hyvää, mikä huonoa koulutusta. Koulutettavien osoittama kysyntä suuntaa koulutuksen kehitystä. Koulutus ohjautuu koulutusmarkkinoiden eikä työmarkkinoiden kautta. Koulut ovat kilpailusuhteessa keskenään ja menestyvät sen mukaan, minkälaisia oppilaita onnistuvat saamaan. Koulu vastaa siitä ja vain siitä, mitä koulutettava ostaa. Kouluista tulee tulosvastuullisia yksiköitä, joilla on oma tuotanto- ja markkinointistrategiansa. Koulutettavalle koulutus avautuu markettina, jossa saa valita erilaisia paketteja omaan koulutusohjelmaan. Koulutuksellinen tasa-arvoisuus joutuu koetukselle.

Säätykoulu on sellainen opinahjo, jossa koulutus hyödyntää yksilöiden luonnonlahjoja. Säätykoululle on ominaista, että siinä valitaan lahjakkuuden mukaan ihmiset eri koulutukseen. Kansallinen menestys riippuu lahjakkuuksien onnistumisesta. Koulu hyväksyy perinteen sellaisena kuin se aikakaudella ilmenee, ja koulun tehtävä on ylläpitää sen sisältämää sosiaalista työnjakoa.

Työmarkkinakoulussa taas tuotetaan valtiollisesti tulkittujen, yhteiskunnallisten tarpeiden mukaista säänneltyä työvoimaa työmarkkinoiden kysyn-

nän mukaan. Koulu pyrkii ennakoidun teknologisen kehityksen pohjalta uusintamaan työvoiman taitotietorakennetta. Koulu tukeutuu teknologiau-topiaan, jonka perusajatuksena on, että ulkoisen maailman hallinnan väli-neet luovat myös elämän sisällön.

Lukion ja ammatillisen koulutuksen erillisuus pitää yllä kaikkia näitä neljää koulumuotoa: se jakaa ihmiset puolisivistyksellisiin ryhmiin, se turvautuu ideologisesti säätykouluajatukseen, se pakottaa ammatillisen koulu-tuksen rajautumaan työvoimakoulutuksen malliin ja se ohjaa koulujärjestel-män kehittämistä palvelukoulun suuntaan.

Jännite sivistys- ja ammattiajatuksen välillä on laukeamassa kahteen eri suuntaan: joko koulutusmarkkinoihin pohjautuvaan palvelukoulun organi-soimiseen tai säätykouluajatuksen voimistumiseen siten, että ammatillinen koulutus rajataan yhä selvemmin työmarkkinoiden pohjalta ohjautuvaksi ja lukioista eriytetään erillinen eurojohtajien koulu.

Säätykoulu pitää yllä ja vahvistaa kaksinaista puolisivistystä ja jakaa nuoret eri kasteihin koulutuksellisten mahdolluuksiensa suhteen. Palvelukoulu tuottaa pahimmillaan kolmannen puolisivistyksen hahmon, jossa menete-tään ote sekä sisältöihin, tavoitteisiin, merkityksiin että annettujen tavoit-teiden toteuttamisen välineisiin.

Onko kolmatta mahdollisuutta? Voisiko koulu tukeutua laaja-alaisem-paan sivistysajatuksen, jossa sekä tiedon tavoite ja merkityksellisyys että tavoitteiden toteuttamiseen liittyvä taito ovat yhdenvertaista taitotietoa ja jossa sivistys- ja ammattiajatus toisin sanoen olisivat toistensa tukena ja rik-kauden lähteenä?

Suomen koululaitos rakennettiin suurien ikäluokkien kouluttamiseksi teollista yhteiskuntaa varten. Peruskysymys oli silloin, kuinka saada mahtu-maan kaikki halukkaat koulutukseen. Ne, jotka eivät mahtuneet, ovat nyt aikuiskoulutettavien perusjoukkoa.

Työelämässä yhä useampiin työtehtäviin liittyy valmius oman työtehtä-vän arvioimiseen ja kehittämiseen. Meillä on yhä vähemmän mahdollisuuksia kouluttaa ihmisiä tiukasti määriteltyn ammattiin tai työtehtävään. Jous-tavuus työelämässä tarkoittaa sitä, että ei ole olemassa yksinkertaisia sään-töjä, joita seuraamalla voi suoriutua työtehtävistä. Kysymys on pikemmin tilannekohtaisesta arviointikyvystä, jossa “teorian käytäntö” ja “käytännön teoria” sovittuvat yhteen.

Valistava koulutyön malli ei siis riitä. Koulu on jo menettänyt monopoli- asemansa uusien tietojen ja kokemusten välittämisessä. Yhä useammin nämä kokemukset tulevat koulun ulkopuolelta ja ulkopuolella. Koulu ei voi vain jakaa tietoja ja taitoja vaan myös antaa tulkinnan näkökulmia ja kokemusten jäsentämismenetelmiä.

Sekä sivistys- että ammattiajatus on käännettävä ympäri. Sivistyminen ei tarkoita etäisyydenottoa vaan maailmaan menemistä tavoitteena aikakauden keskeisten ongelmien määrittely ja ratkaiseminen. Ammattiajatus ei voi rajautua ulkoisen maailman hallintaan, vaan siihen liittyy kaksi sivistyksellistä teemaa: kuinka osata suhteuttaa ammatillinen erityistietämys aikakauden perusongelmiin ja kuinka kehittää itse kunkin sosiaalista lukukykyä ympärillä soljuvan elämän tulkitsemiseksi ja jäsentämiseksi. Nuorisoasteen koulun tulisi siis olla toiminnallinen, aikakauden perusongelmiin suuntautuva, ammatillisesti yleissivistävä oppilaitos.

Nuorisokoulua ei syntynyt, syntyi vain nuorisoasteen koulutuskokeilut, joissa kehitettiin erilaisia oppilaitosten yhteistyömuotoja.² Koko 1990-luvun kestänyt koulutuspoliittinen keskustelu osoitti, että jako ammatilliseen ja yleissivistävään, ammattikouluihin ja lukioihin, ei ole vain koulutuspoliittinen vaan syvästi kansalliseen kulttuuriin liittyvä jako. Tästä jaosta aloitan ajatuspolkuni tässä kirjassa.

Eipä mennyt kuitenkaan kauan kuin havaitsin, että jaon takana on hyvin perustavanlaatuisia aatehistoriallisia asettamuksia ja asenteita. Pääosa kirjan luvuista käsittelee näitä jakoja ja niiden ylittämistä. Kirja ei enää liity niinkään peruskoulun jälkeiseen koulutukseen, vaikka se onkin polkumme lähtökohta ja motivointi. Joudumme pian tekemään havainnon, että taito (*craft*), erityisesti käsityöläistyöhön liittyvä taito, on jäänyt lapsipuolen asemaan eurooppalaisessa aatehistoriassa. Aatehistoria on hyvin usein kirjoitettu pään ja sydämen, teorian ja praksiksen välisenä taistona, siis teoreettisena ja käytännöllisenä filosofiana, rajoittuneena tiedon ystävien elämänpiiriin. Vaikka jo antiikissa oli esillä ajatus filotekniasta (rakkaus taitoon) ja tuottamisesta (*poiesis*), ne ovat jääneet sivuun tiedonystävien keskusteluissa. Haastava kysymys kuuluukin voisiko taito-oppi haastaa tieto-opin?

---

² Nuorisoasteen koulutuskokeiluiden kulku ja tulokset on kirjattu ja arvoitu laajasti ja yksityiskohtaisesti, katso esim. Volanen 2000.

Kaksijaon *theoria/praxis* sijaan kolmijako *theoria/praxis/poiesis* avaa haastavia kysymyksiä epistiikan, etiikan ja estetiikan välisistä suhteista, asemista ja paikoista nykyisessä modernissa maailmassamme. Tätä kaikkea tarkastelen suhteessa työhön, erityisesti nykyaikaisen käsityöläisen, asiantuntijan työhön. Hän ei iske käsiään saveen, mutta hän on tuottaja kuten käsityöläinenkin. Hän tuottaa sen sosiaalisen tilan ja paikan, jossa hän voi kysyä ja ratkaista yhtä aikaa peräti kolme kysymystä: kuinka asiat ovat?, kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin?, kuinka ne saadaan kauniisti tuotettua? Näin asetettu työ olisikin runoutta, runoutta tulevasta (*poeta faber*).

Poeta faber – sivistävän työn mahdollisuudesta

*Lyseo on museo!*³

Miksi vain kirjoittamalla ylioppilaaksi?

Ylioppilastutkinnon nykyinen muoto kiteytyi jo viime vuosisadan alussa, vuonna 1919. Tuolloin annettu tutkintoasetus oli tulos pitkästä kädenväännöstä yliopistojen klassista koulutusta korostavan ja porvariston ajaman käytännöllisemmän tutkinnon välillä. Kääntökivenä oli latinan asema opetuksessa. Yliopistot edustivat kantaa, että kaikki tietellinen työ euroopassa tehtiin noina aikoina latinaksi, joten sen hallinta oli välttämätöntä. Ajateltiinpa jopa niin, että klassiset kielet ovat otollisempia tieteelliselle ajattelulle kuin muut kielet. Voiton vei kuitenkin porvariston edustama reaalityeteitä painottanut näkemys. Tutkintoon tuli kokeet äidinkielessä, toisessa kotimaisessa kielessä, vieraassa kielessä, matematiikassa ja reaalikoe (Lindström 1998, 295–315).

Viime vuosisadan alussa ylioppilaaksi kirjoitti vajaat kaksi prosenttia ikäluokasta. Suomi oli tuolloin hyvin maatalousvaltainen maa ja yli kahdeksan kymmenestä suomalaisesta asui maaseudulla. Teollisuutta ei ollut kuin nimeksi, virkamiehiä oli vain jokunen, käsityöläisammattitkin olivat keskittyneet kovin harvoihin kaupungeihin. Säätypohjaisista valtiopäivistä ei ollut

---

³ Penkkari-iskulause, Jyväskylä

kovinkaan pitkä aika. Kansakoululaki tuli muutamaa vuotta myöhemmin, vuonna 1921, jolloin kansan kouluttaminen alkoi edistyä hieman rivakammin, tosin melkoisella viiveellä toimeenpanossa. Ammatillinen koulutus oli myös ottamassa vasta ensimmäisiä askeleitaan.

Tätänykyä Suomessa on teollisuus- ja palveluammateissa yli 90 % työvoimasta, kaupungeissa ja taajamissa asuu lähes kahdeksan kymmenestä. Ylioppilaaksi kirjoittaa yli puolet ikäluokasta ja lähes jokainen suorittaa toisen asteen tutkinnon. Korkea-asteen tutkintojen aloituspaikkoja on 70 %:lle ikäluokasta. Yliopistojen rinnalle on juuri kehitetty uusi korkea-asteen koulutusinstituutio, ammattikorkeakoulut.

Raja-aita lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten välilläkään ei ole enää ehdoton. Eri puolilla Suomea on ollut yhä enemmän – yhteenlaskien jo kymmeniätuhansia – lukiolaisia ammattiopissa ja ammattiin opiskelevia

lukio-opissa. Lisäksi ammatillisista oppilaitoksista on valmistunut ja valmistumassa ylioppilaita ja lukioista ammatillaisia, jotka suorittavat kaksi tutkintoa yhtäaikaaisesti. Heitäkin on jo tuhansia. Näissä luvuissa näkyvät koko 1990-luvun käynnissä olleiden nuorisoasteen koulutuskokeilujen tulokset (ks. tarkemmin esim. Volanen 2000a). Ja edelleen: ylioppilaista noin kaksi kolmesta menee lukion jälkeen ammattikorkeakouluihin tai ammattilisiin oppilaitoksiin ja yksi kolmesta yliopistoon.

Lukiosta on siten vuosikymmenten saatossa hitaasti muotoutunut pääsääntöisesti ammatilliseen koulutukseen valmentava oppilaitos. Lukio opettaa nuorille yleisiä tietoja ja taitoja jotta he voisivat myöhemmin omaksua jonkin ammatin vaatimat taidot ja tiedot.

Kaikesta edellä mainitusta huolimatta hiljakkoin valmistuneessa parlamentaarisessa ylioppilastutkinnon kehittämistyöryhmän mietinnössä (Ylioppilastutkinnon kehittämistyöryhmän muistio 2000) keskustellaan vakavasti vain kahdesta asiasta: ruotsinkielen asemasta ja reaalitutkinnon mahdollisesta jakamisesta osiin. Tarvetta ylioppilastutkinnon kehittämiseen koetaan vain tutkinnon sisäisen rakenteen hienosäätönä, vaikka lähes kaikki ne sosiaaliset ja koulutuspoliittiset rakenteet, joiden varaan ylioppilastutkinto aikoinaan rakennettiin, ovat jo rakentuneet uusiksi.

Tämä herättää monia kysymyksiä. Miten ylioppilastutkinnon rakenne on voinut pysyä lähes samana lähes vuosisadan vaikka kaikki tekijät sen ympärillä ovat muuttuneet? Miksi Suomessa tämä tilanne on pysynyt samana vaikka muissa pohjoismaissa tilanne muuttui jo 1970-luvun koulutuspoliit-

tisessa keskusteluissa? Miksi keväisin vain lukioista näyttää valmistuvan nuoria? Miksi toinen puoli nuorista unohdetaan täysin julkisessa kiitoksessa, vaikka koulutuspolitiikan kestoaihe on vuosikymmen vuosikymmenen jälkeksi ollut “ammattillisen koulutuksen arvostuksen parantaminen”?⁴ Mitä halutaan konservoida, museoida? Vai onko kysymys sittenkin jostain aivan muusta kuin koulutuspolitiikasta, kulttuurisesta lohkeamasta ja sen puolustamisesta?

Ylioppilastutkinnon rakenne ja sisältö

Kun nykyään koulutuspolitiikassakin on tullut muodiksi sanoa, että vain muutos on pysyvä ja siihen on sopeuduttava, näyttää siis olevan jotakin joka ei muutu, ylioppilastutkinto. Miten voisimme selittää tätä muuttumattomuutta?

Ensimmäinen mieleen tuleva ajatus on, että tutkinnon sisäinen rakenne on antanut mahdollisuuksia sisällön kehittämiseen ja ulkoinen rakenne on samalla joutanut ikäluokan jaon suhteen: yhä useampi on voinut suorittaa ylioppilastutkinnon. Vaikka kielten, matematiikan ja reaaliaineiden sisällöt ovat muuttuneet olennaisella tavalla, tutkinto on voinut suorittaa tehtävänsä portinvartijana korkea-asteen opintoihin sekä sisällön osalta että asettamalla opiskelijat paremmuusjärjestykseen.

Kuten edellä todettiin, tätänykyä kuitenkin vain yksi kolmesta ylioppilaasta menee yliopistoon (ja sen jälkeen ammattityöhön) ja kaksi kolmesta ammattikorkeakouluun tai ammatilliseen oppilaitokseen. Lisäksi uuden koululainsäädännön mukaan kolmivuotisen ammatillisen tutkinnon suorittaneilla on myös yleinen jatko-opintokelpoisuus. Ammatillisen väylän valinneilla on oikeastaan kaksoispätevyys ylioppilaiden yhtä vastaan, pätevyys sekä jatko-opintoihin että työelämään. Eikö tästä synny paineita ylioppilastutkinnon sisällön uudelleenarvioimiseksi?

Mikä on ylioppilastutkinnon sisältö? Suppeasti tulkiten: kieliä, matemaatiikkaa ja reaaliaineita. Tutkinnon aatehistoriallinen kehitys käy ehkä par-

---

⁴ Syksyllä 2000 sovitussa tulopoliittisen kokonaisratkaisun koulutuspoliittisessa liitepöytäkirjassa todettiin jälleen tarve ammatillisen koulutuksen arvostuksen parantamiseen.

haitten ilmi keskeisimmän vieraan kielen muuttumisesta. Niitähän on ollut kreikka, latina, saksa ja englanti. Vaikka suomen- ja ruotsinkieli ilmaisevat tutkinnon toista päätehtävää, kansallista integraatiota, ilmaisee tieteen pääkielen muutos aatteellisia siirtymiä: pappiskoulutuksesta klassisen sivistyksen korostamiseen, joka kääntyi sittemmin saksan kielen ja saksalaisen sivistyskäsitteiden (*Bildung*) painottamiseen. Sotien jälkeen englannin kielen myötä tapahtui käänne valistukseen ja luonnontiedekorosteiseen empirismiin. Samalla sivistysmatematiikan yhdessä pitämät kysymykset todesta, hyvyydestä ja kauneudesta eriytyivät ja kysymykset hyvästä ja kauniista siirtyivät ulko-tieteellisiksi.

Sittemmin tiede ja tutkimus suuntautui ja suunnattiin tukemaan hyvinvointivaltion rakentamista. Tämä orientaatio kuihtui viimeistään 1980-luvun lopulla ja seuraavan vuosikymmenen aikana ryhdyttiin synnyttämään tieteen ja tuotannon liittoa ja samalla yliopiston kasvatustehtävä kaventui asiantuntijakoulutukseksi. Tämä on myös EU:n linja ja sen tuotemerkki on tietoyhteiskunta.

Vaikka lukiosta on kehittynyt ammatilliseen koulutukseen valmentava oppilaitos, se opettaa ensisijaisesti miten asiat ovat, parhaimmillaan kuinka asioiden oleminen saadaan selville, ja silloinkin lähinnä luonnontieteiden menetelmillä. Lähtökohta on siis näkeminen, teoria. Se, miten asiat hoidetaan, siis etiikka, puhumattakaan siitä kuinka ne tuotetaan, siis estetiikka, jäävät aineopetuksen ulkopuolelle, joko opiskelijoiden itsensä varaan tai koulun perinteen ylläpitämäksi. Kuitenkin kaikessa ammattityössä asioiden hoitaminen ja tuottaminen ovat keskeisiä työmuotoja, jopa niin keskeisiä, että se, miten asiat ovat, tulisi nykyistä useammin oppia asioiden hoitamisen ja toteuttamisen kautta. Perinteellisen lukion, *lyseon* muoto ja sisältö ovat irronneet toisistaan. Se on museoitumisen oire.

Lukiot ovat jakautumassa neljään ryhmään: ensimmäisen ryhmän muodostavat olemassaolostaan kamppailevat mutta erinomaista työtä tekevät pienet maaseutulukiot, jotka ottavat opiskelijoiksi miltei jokaisen jonka saavat, jopa selvästi alle seitsemän peruskoulutodistuksen keskiarvon, mutta pystyvät silti kouluttamaan lähes kaikki ylioppilaisiksi. Toisen ryhmän muodostavat kaupunkien reunamilla ja lähikunnissa olevat lukiot, jotka ovat kehityssuuntautuneita ja kiinnostuneita yhteistyötä sekä ammatillisten oppilaitosten että toisten lukioiden kanssa. Nämä lukiot ovat astuneet lukioiden kehittämisen kärkeen. Kolmannen ryhmän muodostavat (ehkä noin 5–

6 % lukioista) erityisesti suurten kaupunkien keskustan lukiot, jotka ovat opiskelijoiden suhteen itseriittoisia, peruskoulun päästötodistusten keskiarvojen keskiarvo saattaa olla yli yhdeksän. Nämä lukiot eivät tuota kovinkaan paljon lisäarvoa ja ovat kiinnostuneet yhteistyöstä lähinnä vain yliopistojen kanssa. Nämä lukiot kärsivät museoinnin oireista. Neljäs ryhmä, ruotsinkieliset lukiot, ovat sitten vielä aivan oma maailmansa (katso tarkemmin Volanen 2000c).

Ammattisivistys haasteena

Vastaako ylioppilaskirjoitusten sisällön määrittely nykyisiä sivistyksellisiä haasteita? Kuten edellä kävi ilmi kysymys ei enää ole sivistysammateista vaan ammattisivistyksestä. Onko niissä työtehtävissä, joihin lukion ja ylioppilaskirjoitusten kautta siirrytään keskeistä ja olennaisinta se, miten asiat ovat vai se kuinka asiat hoidetaan tai tuotetaan? Voitaisiinko se kuinka asiat ovat oppia paremmin sen kautta kuinka ne hoidetaan tai tuotetaan?

Onko siis muitakin tapoja johtaa koulutuksen sisältöjä? Jospa sisällön johtamiseksi otettaisiin perinteellisten oppineiden ja virkamiesammattien sijasta kaikkien nykyisten ammattien edellyttämät yleiset tiedot ja valmiudet. Pekka Ruohotie on äskettäin esittänyt ehdotuksen yleisiksi työelämävalmiuksiksi ja kompetensseiksi (Ruohotie 1999, taulukko 1).

Ruohotien ehdotus on mielenkiintoinen. Hänhän väittää, että kaikkeen työhön ja sen tekemiseen on täränykyä upotettu välttämättömänä osana työn hoitamiseen liittyvät kysymykset, ts. sellaiset valmiudet, joilla työ henkilökohtaisesti arvotetaan yhdessä toisten kanssa. Hän oikeastaan siirtää perinteelliset “parhaat tutkija- ja virkamieskäytänteet” osaksi kaikkea työntekoa. Hän ei siis aseta kysymystä teorian kannalta (kuinka maailma on ja mitä pitää osata sen selville saamiseksi?) vaan käytännön, praksisen kannalta (millainen maailman pitäisi olla ja mitä pitää osata voidaksesi yhdessä toisten kanssa luoda käsityksen hyvästä tuloksesta?)

Ruohotien näkemys herättää kaksi kysymystä: Kuinka voidaan taata, että nämä valmiudet muodostuvat koulutuksen aikana? Eihän lukion opetussuunnitelman tai ylioppilastutkinnon rakenne ole lainkaan tällainen. Eikö tämä lista aseta vaatimuksia sille miten tiedot ja taidot olisi opetettava, jotta nämä yleiset valmiudet muodostuisivat? Missä tilanteissa ja missä ympäris-

Taulukko 1. Yleisten työelämävalmiuksien ja kompetenssien kuvaus

Elämänhallinta:

- *Oppimisen taito*
- *Kyky organisoida ja hallita ajankäyttöä*
- *Henkilökohtaiset vahvuudet*
- *Ongelmanratkaisutaito ja analyttisyys*

Kommunikointitaito:

- *Vuorovaikutustaito*
- *Kuuntelutaito*
- *Suullinen viestintätaito*
- *Kirjallinen viestintätaito*

Ihmisten ja tehtävien johtaminen:

- *Koordinointikyky*
- *Päätöksentekotaito*
- *Taito hallita konflikteja*
- *Suunnittelu- ja organisointitaito*

Innovaatioiden ja muutosten vauhdittaminen:

- *Hahmottamiskyky*
- *Luovuus, innovatiivisuus, muutosherkkyys*
- *Riskinottokyky*
- *Visiointikyky*

töissä ja millä tavalla perinteelliset sisällöt olisi opetettava, jotta nämä yleisvalmiudet syntyisivät?

Koulutuksen sisältöjen hahmottaminen tuottaa siis teorian ja käytännön lähtökohdista erinäköisen tuloksen. Näiden lisäksi on vielä kolmaskin mahdollisuus johtaa koulutuksen sisältöjä, nimittäin tuottaminen, *Poiesis*. Mistä silloin voisi koulutuksen sisällön johtamisen aloittaa?

Hyvän lähtökohdan antaa perinteellinen työprosessin kolmen elementin palauttaminen mieleen: Työprosessia määrittää työntekijän, työvälineiden ja työn kohteiden ominaisuudet ja keskinäiset suhteet. Työprosessin peruslaadun muutosta ilmaisee olennaisella tavalla näiden kolmen elementin keskinäissuhteiden muutokset. Ne eivät ole tātänkyä, jos koskaan, vain ulkoisessa suhteessa toisiinsa, vaan ovat kaikki kolme – työntekijä, työväline,

työn kohde – ovat välittyneet käsitteellisesti. Mitään kolmesta ei voida määrittää ilman viittausta toisiin ja kunkin näiden kolmen rajapintaan on kehitetty uusia sisältöalueita. Tältä pohjalta voimme hahmotella seuraavat seitsemän sisältöaluetta. Kun seuraavassa puhun ammateista käytän sitä yleisesti, ts. se kattaa myös professiot ja semiprofessiot:

I Ammatillinen yleissivistys

- Se opetusaines, jolla piirretään aikakauden koko kuva, sen muotoutuminen ja keskeiset ongelmat,
- Se opetusaines, joka erittelee elävän työn ja kuolleen työn yhteen sitomisen ehtoja, rajoja ja mahdollisuuksia taloudelliselta, sosiaaliselta, inhimilliseltä ja luonnon resurssien kannalta,
- Se opetusaines, joka luo niitä valmiuksia, joita tarvitaan kaikissa ammateissa (ts. Ruohotien esittämät valmiudet)

II Ammatillinen sivistys

1. *Tuotantometodologia*

Sisältöalue, jossa kukin yksittäinen ammatit liitetään tuotantoyksikön kokonaisuuteen, kansalliseen ja kansainväliseen talouteen ja kehitykseen työn kohdetavoitteen kautta.

2. *Ammatin harjoittaminen*

Oppiaines, joka kuvailee ja jäsentää työntekijää ja hänen ominaisuuksiaan ja toimintaansa, asennoitumistaan työhön. Sitä voisi luonnehtia ammattimetodologiaksi, ts. sisältöalueeksi, jossa määritetään omat lähtökohdat ja asennoituminen työtoimintaan. Ehkä paras olisi kuitenkin ilmaisu “ammattitointa” tai “ammatin harjoittaminen” sanojen laajassa ja vahvassa mielessä, ts. käsittäen ammattityöhön liittyvät vastuu ja talouskysymykset ja myös ammattietiikan ja -estetiikan.

3. *Metodiikka*

Oppiaines, joka käsittelee työkaluja/työmenetelmiä/metodeja. “Työkalut” voivat siis olla silmin välittömästi nähtäviä, kirveitä tai sahoja, tai suuria koneita/koneistoja tai pitkälle kehitettyjä käsitteellisiä työvälineitä/tiedon-

hankinnan menetelmiä. Tämä oppiaines esittelee näitä ensisijaisesti sinälään (esim. historiallista kehitystä ja käyttöä) eikä välittömästi niiden kehittämisen tai hallinnan parantamisen näkökulmasta.

4. *Kohdetavoite (Objective)*

Työn kohteen ominaisuuksien sellainen esittely, erittely ja jäsentäminen, joka ei ole välittömästi alisteista työvälineille/metodeille, ts. työn kohdetta tarkastellaan sinänsä, mikä yleensä tarkoittaa työn kohteen tutkimuspohjaista kuvaamista ja sen ominaisuuksien määrittelemistä, jolloin ensisijaisena tavoitteena ei ole kohteen muokkaaminen tai muuttaminen.⁵

5. *Ammattialakohtaisten työvälineiden/tilanteiden ballinta (Gestaltung)*

Työkalujen/työmenetelmien/työtilanteiden/metodien huollon/hallinnan/kehittämisen oppiminen.

6. *Ammattikohtaiset työmenetelmät*

Työn kohdetavoitteen työstäminen/muokkaaminen/kehittäminen. Tämä on perinteellisesti keskeisin ammatillisen koulutuksen sisältöalue.

Koulutuksen sisällön johtamisen kolme avainkysymystä – kuinka asiat ovat, kuinka asiat hoidetaan ja kuinka asiat tuotetaan – johtavat siis erinäköisiin tuloksiin. Tärkeintä on huomata, että sivistys ei ole minkään lähestymistavan yksinoikeus. Sivistys ei lopu lukion ovella eikä ammatillisuus pääty ammatillisen oppilaitoksen portilla. Kysymys on pikemminkin kahden näiden puolisivistyksen muodon ylittämisestä, ei niiden hävittämisestä: minkä asetetun kysymyksen saattelemana sisällöt opitaan: niiden olemisen, tekemisen vai tuottamisen kautta? Tämä onkin avainkysymys.

Kun modernin talouden ydinkuva *kone* muuttuu *tietokoneeksi* syntyy sen mukana uusi tuotannollinen järjestys: koneet ovat oppineet käyttämään kieltä ja kieli on oppinut käyttämään koneita ja itse kielestä on tullut keskeinen

---

⁵ Tieteellä on tietysti myös sama tavoite eikä se saa selville kohteen luonnetta ilman että se puuttuu sen elämään tai muokkaa sitä. Tällöin kuitenkin lähtökohtana on ensisijassa tiedollisen tuotteen tuottaminen. Raja on tietysti yhä vaikeampi vetää. Olennaista kuitenkin on, että työn kohdetta tarkastellaan monipuolisemmin ja konkreettisemmin kuin mitä työ kohteen tarkastelu työvälineen kautta on mahdollista.

tuotantokoneiston osa. Työ ei tule toimeen ilman kieliä eikä kielet ilman koneita. Kun kielet ja koneistot yhdistetään yhdeksi työväliseksi syntyy verkkojen verkko, verkosto. Työn ääreen tarvitaan huusi hahmo. Jos tämä halutaan ilmaista aatehistoriallisesti, niin kysymys on Väinämöisen ja Ilmarisen yhteen rakentavasta *Poeta faber*:sta (Volanen 2000b).

Tämä tarkoittaa, että modernin ajan synnyttämä ratkaisu työnjaon suhteen ei enää ole riittävä. Tämä ei tarkoita – tietystikään – työnjaon lopettamista vaan sen periaatteiden muuttamista. Perinteinen käsityöläistyön edellyttämä työtilanteiden henkilökohtainen todentaminen (being), arvottaminen (doing) ja estetisointi (making) tulee voida toteuttaa kaikessa työssä ja kaikissa työtilanteissa riippumatta erityisosaamisesta.

Ministeri Taxellin visio nuorisokoulusta ja sen kohtalo

Opetusministeri Taxell esitteli suuren koulutuspoliittisen visionsa 1980-luvun lopulla.⁶ Visiossa oli kaksi keskeistä ajatusta. Ensinnäkin Suomeen on kehitettävä korkea-asteen ammatillista koulutusta, on siis perustettava eurooppalaisen mallin mukaisesti ammattikorkeakouluja. Ammattikorkeakoulut ovat nyt täyttä totta ja toimivat jo lähes täydessä laajuudessaan. Viimeksi on perustettu humanistisen alan ammattikorkeakoulu, jolla on toimipisteitä ympäri maata.

Taxellin vision toisena ajatuksen oli, että Suomeen on perustettava nuorisokoulu. Peruskoulun jälkeen olisi vision mukaan kehitettävä koulumuoto, jossa jako ammatilliseen ja akateemiseen ei ole toisiaan poissulkeva vaan että nämä kaksi perinnettä pikemminkin tukisivat ja rikastaisivat toisiaan.

Nuorisokoulu ei toteutunut. Sen sijaan käynnistettiin laajat, kuudella-toista paikkakunnalla vieläkin jatkuvat nuorisoasteen koulutuskokeilut. Kokeilujen tavoitteena on kehittää koulujen alueellisen yhteistyön malleja. Tulokset ovat jo näkyvissä. Jos koulujen ovet avataan, opiskelijat sankoin joukoin valitsevat opintoja läheisistä oppilaitoksista. Millaisia? Lukiolaiset haluavat joko harrastuksiaan tukevia opintoja tai saada ensituntuman tulevaan ammattialaansa. He voivat suorittaa myös huomattavia osia ammatil-

---

⁶ Vision taustat, katso Savola, Välke-Salmi ja Lampinen 1982.

lisista tutkinnoista, jopa koko ammatillisen tutkinnon lukio-opintojen rinnalla. Näitä kaksoistutkinnon suorittavia on jo tuhansissa. Ammattiin opiskelevat haluavat usein parantaa jatko-opintomahdollisuuksiaan lukio-opinnoilla. He voivat suorittaa lukiokursseja valintansa mukaan tai lukion kokonaan ja osallistua sitten ylioppilaskirjoituksiin.

Taxellin visio näyttää siis toteutuvan nuorten äänestäessä omilla jaloillaan vision puolesta, jos hallinnolliset esteet poistetaan nuorten elämänrakentamisen tieltä. Lukioiden rehtorit saavatkin yhä useammin käydä ammatillisissa oppilaitoksissa juhlaallisesti ojentamassa ylioppilaslakin ja -todistuksen ammatillisen oppilaitoksen opiskelijoille.

On kuitenkin tapahtunut paljon muutakin Taxellin vision julistamisen jälkeen. Eduskunnan vastikään hyväksymän uuden koululainsäädännön mukaan peruskoulun jälkeisen koulutuksen järjestäjien tulee olla paikallisesti yhteistyössä siten, että opiskelijat voivat liittää opintoihinsa kursseja eri oppilaitoksista. Mutta ei tässä kaikki. Uuden lainsäädännön mukaan kaikki ammatilliset tutkinnot pidennetään kolmivuotisiksi ja ne antavat yleisen jatko-opintokelpoisuuden, kuten edellä todettiin. Ammattikoululaiset saavat siis pyrkiä tällaisen tutkinnon jälkeen yliopistoon ja ammattikorkeakouluun ihan samoin kuin ylioppilaatkin.

Toinenkin yhtäläisyys on tulossa. Ammatillisiin tutkintoihin liitetään ylioppilaskirjoitusten kaltainen näyttökoe, tai oikeastaan hajautettu näyttökokeiden sarja. Näyttökokeiden suunnittelusta ja toteutuksesta vastaavat aloittaiset ammattitutkintolautakunnat siinä missä ylioppilastutkintolautakunta vastaa ylioppilaskirjoitusten suunnittelusta ja toteutuksesta.

Koulutusjärjestelmän kannalta ammatillisen ja lukioväylän läpikäyneet ovat siis pian samanarvoisia: kolme vuotta koulutusta, yleinen jatko-opintokelpoisuus ja näyttötutkinto. On jokseenkin outoa, että vain kirjoittamalla suoritettun näyttökokeen, siis ylioppilaskirjoituksen, läpäiseminen antaa ylioppilaan arvonimen, vaikka ammatillinen tutkinnon näyttökokeineen suorittanut on muodollisesti samassa asemassa kuin ylioppilas. Heillähän on oikeastaan kaksoispätevyys ylioppilaiden yhtä vastaan, pätevyys sekä jatko-opintoihin että työelämään.

Nuorisoasteen koulutuskokeilut ovat paljastaneet yhden koulutuspoliittisen kipupisteen: jaon yleissivistävään ja ammatilliseen koulutukseen. Tämän jaon ytimessä on tunnistettavissa sekä kansallisen historiamme että eurooppalaisen aatehistorian syvät juuret. Käsitksemme yleissivistyksestä

heijastelee vielä niitä yleistaitoja ja -tietoja, joita virkamiehistö ja oppineisto tarvitsi työssään tehdaesteollisen yhteiskunnan synnyn aikoihin. Samoin käsitksemme ammattityöstä köyhtyi, kun palkkatyöstä irroitettiin ne kysymykset, joita uudet kansalliset instituutiot – tiede, taide ja politiikka – ryhtyivät hoitamaan. Mediavälitteisessä, tietoteknologiaan perustuvassa maailmassa tämä kaksijakaisuus ehkäisee hahmottamasta nykyisin kaikkien tarvitsemaa ammatillista yleissivistystä.

Taxellin visio on toistaiseksi viimeisin yritys jatkaa 1960-luvulla alkannutta koulutuksen horisontaalista integraatiota korostavaa reformilinjaa. Taxellin visio toteutui vain osittain peruskoulun jälkeisen koulutuksen osalta. Koulujen ovet avattiin ja edellytykset yhteistyölle on luotu. Tämä kaikki saattoi tapahtua vain korostamalla valinnaisuutta ja yksilöllistymistä, 1990-luvun koulutuspoliittisen peruslinjan mukaisesti. Valinnaisuus on ollut hyvä renki mutta siitä ei ole isännäksi. Kysymys on vaikeammasta ja vakavammasta haasteesta: peruskoulun jälkeisen koulutuksen sisällön määrittämisestä ja omaksumisen muodosta.

Kulttuurikysymys – sittenkin?

Ehkäpä ylioppilastutkinnossa onkin kysymys jostain aivan muusta kuin koulutuksen kehittämisestä, nimittäin kulttuuripolitiikasta, kulttuurisen lohekeaman tietoisesta ylläpitämisestä. Mikä on ylioppilastutkinnon kulttuurinen ydin? Sehän tuottaa nuorten välille jakoja, kuten jaot akateemiseen ja ammatilliseen, yleissivistävään ja välineelliseen, humanistiseen ja tekniseen, teoreettiseen ja käytännölliseen, keskiluokkaiseen ja työväenluokkaiseen – ainakin niin uskomme. Onko nämä jaot enää käypiä ja todellisia? Vai onko ylioppilastutkinnon sidokset enää kiinni vain meidän jokaisen omakohtaisissa, kulttuurisissa mielikuvissa? Onko kysymys sittenkin vain kulttuurisesta viiveestä ja muodon ylläpitämisestä, ylioppilasinstituutiosta?

Voin tehdä tässä yhteydessä vain pari pikapiirtoa kysymyksen kuvittamiseksi. Päivi Molarius (1996) kuvaa elävästi artikkelissaan “Nuoren Apollon syöksykierre” ylioppilasinstituution asemaa kansallisessa itseymmärryksessämme. Lukio on ollut kansallisen koulutuspolitiikan menestystarina. Se on ollut jopa kansallisuuspolitiikan keskeinen osa. Molarius palaa aina Zakarius Topeliuksen aikoinaan suosittuun “Ylioppilaslauluun”. Se on vuodelta 1852 ja se kuuluu seuraavasti:

Ylioppilaslaulu

Me, vapaa heimo hengen maan,
Eest' ylhän valon ainiaan
Me kamppailemme, kantaen
Maailmaan kaiken sen.
Yks aina, nyt kuin ennenkin,
Tuhannen vuoden mannenkin
Kuin valo itse kuoloton
Sen nuori saatto on.

Me, ajan aamuvartio,
Me, päivän uusi partio,
Kuin liekki käymme välkähtäin
Yön, kuolon uhkaa päin.
On valtamaamme rajaton,
Maa toivon laaja meillä on,
Kaikk' on, mi ihmissydämeen
Loi innon, ihanteen.

Me, pojat maamme syrjäisen,
On rakkaat meille rannat sen.
Se meidät vaali, eestä maan
Sen käymme kuolemaan.
Ken pettäis pyhän perinnön,
Ken isiemme pyrinnön,
Mi valon viirin korkean
Toi korpeen Pohjolan.

Luo maamme maineen, suuruuden
Sen ylkä, valo ylhäinen;
Me käymme unhoon uinumaan
Kuin laine lahdellaan.
Näät haihtuvat vain varjot on,
On henki, henki kuoloton,
kuin valo itse ikuinen
On nuori saatto sen.

(Suom. O Manninen)

Eikö meidän kaikkien mielikuvissa elä vieläkin tämä kuva nuoresta Apolosta, maallisen ja taivaallisen yhdistäjästä, elämän onnesta ja onnistumisesta, jos ei kirjalliselta pohjalta niin ainakin Suomi -filmin kesäisen onnellisina kuvina, rahvaan ja ylioppilaan seurustelusta, talonpoikaisylioppilaan sivistystehtävästä. Talonpoikaisylioppilas oli fennomaaneille keskeinen “yksi kansa, yksi kieli” -ohjelman kuvittaja; kuvana, jossa järki ja tunne liittyivät. Jo Caloniuksen *Kalatyössä* ylioppilas tuntee rakkaalleen:

“Ja jos minulla on tiedon sivistystä, niin sivulla on sydämmen puhtaus ja tunnon heleys ja niin tarvitsemme me toisiamme; ja noilla avuilla voimme tulla onnellisiksi, toimittaa hyvää ja olla hyödyksi isänmaallemme” (Calonius 1867, 68. Molariuksen lainaamana).

Vuosisadan loppua lähestyttäessä tämä rahvaan ja ylioppilaan liitto alkoi kirjallisissa kuvauksissa saada säröjä, ylioppilaat irtautuvat juuristaan ja yläluokankin hylkääminä ajautuvat marginaaliin vailla omaa sosiaalista identiteettiä (Molarius 1996, 24).

Sotien jälkeisen modernismin raikkaan tuulahduksen jälkeen heräsi jälleen kysymys sivistyksen oikeutuksesta ja tehtävästä, nyt opiskelijoiden itsensä asettamana liittolaisena oli romantisoitu työväestö. Aikakausi oli kuitenkin jo toinen. Oli syntynyt valistuksen voimakas virta; sivistyskeskustelu jäi koulutuspolitiikassa sivupoluille.

Kysymys humanismin asemasta koulutuksessa astui hieman yllättäen uudelleen esiin viime vuosisadan aivan lopulla komiteatyön muodossa. “Humanismin paluu tulevaisuuteen” -komitean (1993) tavoitteena oli vahvistaa yhteiskunnallis-humanistisen opetuksen asemaa koulutuksessa ja varoittaa uusliberaalin ajattelutavan voimistumisesta, joka “painotti entistä enemmän koulutuksen taloudellisia tehtäviä ja välineellistä antia” (1993, 11).

Komitean keskeiseksi teesiksi on valittu itsearvoisen ja väli-neellisen kulttuurisäällön jyrkkä erottaminen ja erilainen arvottaminen. Itsearvoinen on ehdoitta hyvää ja välineellinen on ehdoitta vältettävää. Tätä jakoa ei perustella pitemmästi. Enää ei ole kysymys siitä, että sivistys – ja sivistyneistö – palvelisi kansakunnan parasta, edusti kansakuntaa sitten rahvas tai työväestö. Sivistys on itsearvoista ja yksilökohtaista, yksilön kasvua palvelevaa.

Mistä itsearvoiset arvot tulevat? Mietintöä lukiessa jää vaikutelma, että ne eivät olisikaan ihmisen tuottamia – siis humanistisia – vaan sisältöjä, jotka ovat valmiina jossakin, – joko sielun syvyyksissä ja/tai ideoiden muuttumattomassa maailmassa – josta ne on vain työstettävä esiin. Vahvempi humanistitulkinta olisi tuonut esiin renessanssin ja ajatuksen ihmisen kaikinpuolisesta luovuudesta ja tuottavuudesta kaikkine – myönteisine ja kielteisine – seurauksineen. Valittu humanistitulkinta johtaa humanismin sisällön irrottamisen yhteiskunnallisista käytännöistä. Erityisesti työ ja työnte-ko jäävät humanismin lähteinä käsittelyn ulkopuolelle. Elämän hallintaan tarvittava sivistys rajautuu liikaa ensyklopedistiseksi tietämiseksi.

Humanismin heikko ja abstrakti tulkinta johtavat paradoksiin: pyrkiesään vastustamaan uusliberalistista hyöty- ja tuloksellisuusajattelua, komitean työ tukeutuu samoihin ajatuksellisiin lähtökoh-tiin mihin uusliberalis-mikin. Juuri nämä humanistitulkinnat avaavat mahdollisuudet uusliberalistisille talusajatuksille irrottautua humanistisesta perinteestä. Komitea on vain kirjannut ylös tämän talus- ja yhteiskuntakäytännöstä irroitettun osan vahvistaen omalla työllään tätä erottelua.

Tämä pikainen vilkaisumme historiaan nostaa esiin vihjeen paradoksaalisesta tilanteesta: Ylioppilastutkintoon on piilotettu kulttuurinen asenne, joka haluaa konservoida heikon ja abstraktin humanismin näkökannan yliopisto-opetukseen ja siten lukioon. Tämä humanismin tulkinta on irrottautunut sekä tekemisen, siis yhteiskuntatieteiden, että tuottamisen, siis teknologisten tieteiden, piiristä kysymykset hyvästä ja kauniista siirtäen ne samalla puhtaiden ideoiden maailmaan etiikan ja estetiikan oppiaineiden tutkittavaksi.

Tämä lähestymistapa mahdollistaa matemaattis-luonnontieteellisen, yhteiskuntatieteellisen ja teknologisen koulutuksen kapeuttamisen asiantuntijakoulutukseksi. Tämä on paradoksaalista. Tulos on siis juuri pävastainen kuin mihin on pyritty: yliopistokoulutus tuottaa asiantuntijoita, joilla ei ole mahdollisuutta arvioida uusliberaalia taluselämää käytännöllisenä ja konkreettisenä humanistisena kysymyksenä, etiikan ja estetiikan näkökulmasta ja jäädyttäen siten sivistyksen ensyklopedistiseksi tietämiseksi.

Kaikkein raadollisin selitys kysymykseemme ylioppastutkinnosta ja sen pysyvyydestä on se, että koulutuksen hallinnointi (kuntien, opetushallituksen ja opetusministeriön hallinnolliset työnjaot) ja koulunpidon etujärjestöt (OAJ:n organisaatio ja aineopettajajärjestöt) ovat linnoittautueet havaitse-

mamme kulttuurisen lohkeaman varaan ja siitä luopuminen johtaisi sekä vallan että taloudellisten etujen uusjakoon. Historia on osoittanut, että tämä perusteet riittävät konservoitiiin vain hetkeksi tai kahdeksi. Voimmekin ehkä ymmärtää tältä pohjalta nuorisokoulu – idean synnyttämän jyrkän vastarinnan.

Mistä nuorisoasteen kokeilussa on sitten viime kädessä oikein kysymys? Ovien avaamisesta? Valinnaisuuden lisäämisestä? Koulutuksen yksilöllistämisestä? Akateemisen ja ammatillisen sotkemisesta? Vaikka kokeilut ovat 1990-luvun eläneet näiden koulutuspoliittisten iskusanojen ja pelkojen risiaallokossa, kokeilujen perusajatus ei ole näin yksioikoinen.

Kulttuurisen lohkeaman pitkä historia

Kysymyksessä on paljon periaatteellisempi ja käsittääkseni syvästi koulutusjärjestelmän perusteita koskettavasta muutosprosessista, jonka synnyt syvät ovat työ- ja talouselämän piirissä. Vastauksia voidaan etsiä kahdelta eri suunnalta: ensinnäkin teknologisesta kehityksestä, erityisesti kielen ja taidon välisen suhteen muutoksesta työnteossa. Toiseksi kysymys on yleisen työajan perusteiden muuttumisesta. Edellisen syntysijat ovat jo klassisen kulttuurin piirissä, jälkimmäisen historian taitekohta on modernien teollisten kansallisvaltioiden synnyttämiseen liittyneessä ”suuressa transformaatioissa” (*Polanyi*).

Otsikkoni *Poeta faber* (Goebel 1971) asettaa kysymyksen haastavalla tavalla. Otsikko viittaa runoilevaan työntekijään. Voisiko olla mitään toisilleen vieraampaa kuin runous ja työ? Kuitenkin *Poeta*’n lähtökohta on *poiesis*, tuottava toiminta. Eikä mikä vain tuottava toiminta vaan erityisesti käsityöläisen tuottava työ. Klassisen maailman filosofoinnin ja maailmankuvan perustan muodostaa ajatus *Demiurgista*, julkisesta käsityöläisestä, jonka toiminnassa *theoria*, *praksis* ja *poiesis*, oleminen, tekeminen ja tuottaminen (being, doing, making) muodostivat elävän kokonaisuuden. Kysymykset totuudesta, hyvyydestä ja kauneudesta eivät olleet esittäminen, jäljittelyn (mimesis) asioita vaan elämisen asioita. *Mimesis* viittaaakin alunperin ”mime”-tanssiin, joka esitti yläluokan pidoissa vähäosaisten kovaa kohtaloa.

Taidon (*techne*) historia on huomattavasti pitempi kuin tiedon ja huimasti pitempi kuin taiteen – taidehan on viettämässä näinä aikoina vasta 250-

vuotisjuhliiaan. Luonnonkauniin tuottaminen oli ja on vieläkin ensisijaisesti taidon eikä taiteen asia. Sekä Aristoteleelle että Platonille mielikuva käsityöläismäisestä tuottamisesta oli todellisuuden ymmärtämisen lähtökohta ja rationaalisuuden perusta. Platon sijoitti taitavan *Demiurginsa* ideoiden taivaaseen siinä missä Aristoteles upotti sen luonnon toiminnan periaatteeksi. Filosofia, tiede ja taide eivät siis olleet elämisen vaan elämän jäljittelyn, esityksen tuottamisen asioita. Esityksen tuottaminen muokkasi tuottajaansa eikä maailmaa tai luontoa, johon alkuperäinen esitetty elämä kaikessa kuruudessaan usein liittyi. Mutta tämän tosielämän *poiesis*, tuottava työ ei, ulkoapäin tarkasteltuna, näyttänyt kasvattavan tekijäänsä vaan muokkasi vain ulkoista maailmaa. Tähän liittyi yläluokkainen arvottaminen: ensisijaista oli toiminta, joka muokkaa tekijäänsä ja toissijaista tuottaminen, joka muokkaa ulkoisen tuotteen. Tuottaminen, työ, ei voinut kasvattaa tekijäänsä.

Tiede ja taide jäivät vuosisadoiksi jäljittelyn (mimesis) vangeiksi ja sitä kautta vallan välineiksi: Elämän jäljittelyssä ja tulkinnessa, ja tulkinnan institutionalisoimisessa, on aina kysymys vallasta. *Theoria cum praxis*, teorian ja käytännön, tiedon ja politiikan suhde oli ensisijaista - teorian ja tuottamisen, *poiesis*, suhde toissijaista.

Modernin ratkaisun riittämättömyys

Moderni aika käänsi tämän asetelman nurinniskoin. Uusi kansantaloustieteen oppi esitti mullistavan väitteen: kansantalous perustuu tuottamiselle eikä tekemiselle, siis työlle, ei politiikalle tai byrokratialle. Ja mikä tärkeintä: *“Die Arbeit bildet”* (Hegel).

Kuinka tämä “suuri transformaatio” sitten toteutettiin? Irroitamalla toisistaan maa, työ ja raha ja synnyttämällä aivan uusi elämänpiiri, työelämä, sekä jakamalla tuotanto, vaihto ja kulutus erilleen. Itse työstä irroitettiin kaikki kolme edellä mainittua peruskysymystä – kysymys todesta, kysymys hyvästä ja kysymys kauniista – ja siirrettiin kansallisten instituutioiden huoleksi, Tieteen, Poliitiikan ja Taiteen piiriin. Tätä pakkoluovutusta olivat mitä erilaisimmat talonpoikais- ja käsityöläiskapinat vastustaneet Keski-Euroopassa usean vuosisadan ajan. Ratkaisevaksi tekijäksi muodostui tuliaseiden kehitys ja niiden luomat taloudelliset realiteetit.

Synnytettyjen kansantalouksien myötä kehittyi sittemmin kansallisten kulttuurien “kulta-aika”, kuten asia nykyään ilmaistaan, niin tieteessä kuin taiteessakin. Se nosti esiin myös esityksen, mielikuvan ja huolen, rahvaasta. Se oli liitettävä osaksi kansantaloutta ja kansakuntaa. Valistus oli päivän sana. Sosiaalinen tilaus hyvinvointivaltiolle ja sosiaalitieteille oli luotu.

Jos klassisen talouden ja työn lähtökohta oli käsi ja käsityökalut, niin modernin teollisen talouden ydinkuva on kone. Tämä modernin unikuva on kuitenkin jo haihtumassa ja esiin on jo astunut uusi kone, tieto(kone) ja sen mukana uusi järjestys: koneet ovat oppineet käyttämään kieltä ja kieli on oppinut käyttämään koneita ja itse kielestä on tullut keskeinen tuotantokoneiston osa. Työ ei tule toimeen ilman kieliä eikä kielet ilman koneita. Kun kielet ja koneistot yhdistetään yhdeksi työväliseksi syntyy verkkojen verkko, verkosto.

Koneen myötä luotu tuotannollinen järjestys on mennyt ja menossa uusiksi. Kansalliseen sosiaaliseen kamppailuun tukeutunut työyhteiskunta on kääntymässä maailmanmittaiseksi tietoyhteiskunnaksi, jossa sosiaalinen kamppailu on myös saanut uuden mittakaavan ja uudet tehtävät.

Poeta Faber? Ei, ei vielä. *Theorian* ja *poieksis*’ksen liitto on yhtä ongelmallinen kuin *theorian* ja *praksis*’senkin. Arkisesti sanottuna, pään ja käsien liitto ilman sydäntä on yhtä onneton kuin pään ja sydämen ilman käsiä. Vielä ongelmallisemmaksi liiton tekee se, että se on syntymässä instituutioiden tasolla (esim. yliopistot – yritykset) eikä yksilöiden tasolla. Ja vielä tilanteessa, jossa *praksis*’sen instituutiot ovat lähes hajoamisen tilassa globaalisatiinon ja median haasteiden edessä.

Voisimmeko palauttaa muinaisen *Demiurgin* jälleen maan päälle? Tämä ei tarkoita – tietystikään – työnjaon lopettamista vaan sen periaatteiden muuttamista. Perinteinen käsityöläistyön edellyttämä työtilanteiden henkilökohtainen todentaminen (being), arvottaminen (doing) ja estetisointi (making) voidaan toteuttaa kaikessa työssä ja työtilanteissa riippumatta erityisosaamisesta. Tällöin työssäoppiminen voitaisiin avata sivistymiselle.

Työelämän ja yleensäkin elämän vaatiminen yleisten valmiuksien kuvaaminen ja analysointi edellyttää juuri sellaisten foorumien syntyä, jossa edellä mainitut kaikki kolme teemaa ovat yhdessä, siis *theoria*, *praxis* ja *poiesis*.

Filoteknia, elämä ja työ

Filoteknia – unohtettu ajatus

Rakkaus taitoon, *filoteknia*, on vanha, mutta unohtunut ajatus⁷. Filotekniaille on siis käynyt toisin kuin rakkaudelle tietoon, *filosofialle*. Rakkaus tietämiseen merkitsi klassisessa maailmassa tietämisen ja tietäjän ylevöittämistä. Rakkaus tuottavaan taitoon merkitsi taidon ja taitajan korottamista aina jumaluuteen asti tai tuomitsemista – luontoperäisenä – orjuuteen.

Olympuksen jumalkammareissa Hephaistos ja Athene eivät vain filosofineet vaan myös *filoteknikoivat*. Illiassa kuvataan (5., 8. ja 18. laulu) esimerkiksi sitä, miten taivaan portit voisivat itsetoimivasti aueta jumalvaunun lähestyessä. Hephaistos – seppiä jumala – valmisti myös kolmijalkoja, jotka liikkuiivat ajatuksen voimalla – *autómatoi* – itsestään jumalten saleissa. Eivätkä nämä olleet vain leikkikaluja tai jumalallisia askareita vaan niihin liitettiin sama jalous ja pyhyys kuin filosofoinninkin tuloksiin, tietoon. Ne olivat jumalten “High-tech”:iä. Myös Platon käytti eri yhteyksissä ilmaisuja *philotechnéin*, *philótechnos* ja *philotechnia* (Bartels 2001, 121–122).

---

⁷ Ranskankielisellä alueella ilmaiset *polytechnique* ja *philotechnique* ovat yleisessä käytössä. Poly- ja filotekniset ajatukset ovat lähtöisin Napoleonin ajoilta, jolloin armeijassa tarvittiin monipuolisesti koulutettuja insinöörejä ja tekniikoita. Filoteknisten yhdistysten oppilaitoksissa on perinteellisesti annettu sekä yleissivistävää, teknistä että taiteellista koulutusta. Ruotsinkielessä on ilmaisu *Kunskap*, joka on laajempi kuin lähinnä luonnontieteisiin viittaava *Vetenskap* (ks. Gustavsson 2001).

Kun maallinen, julkinen käsityöläinen oli korotettu taivaisiin, jumalalliseksi *Demiurgiksi*, se ratkaisi mielikuvituksellisella tavalla tietoon rakastuneiden ongelman tiedon alkuperästä. Filosofian, siis maailman ymmärtämisen, perusmetaforana oli niin Platonilla kuin Aristoteleellakin mielikuva käsityöläisimmäisestä tuottamisesta, ei siis oliivipuulehdossa käyskentelevä oppinut tiedon rakastaja.

Tunnetusti Platon ei tukeutunut luontoon eikä materiaan (*physis*) muodon ja liikkeen suunnan, siis elämän, lähteenä. Ne tuotiin maalliseen elämään *ab extra* jumalaisen käsityöläisen, *Demiurgin* lahjana ideoiden maailmasta. Aristoteles puolestaan luotti luontoon: luonto toimii kuten käsityöläinen. Liikkumaton liikuttaja on osa luontoa, luonnon oma tapa toimia. Luonto pystyi itse tuottamaan parhaan tuloksen. Ulkopuolista apua ei tarvita koskapa luonto toimii kuten *Demiurgi*, käsityöläinen, elämän lähde (Solmsen 1992; Thomsen 1990; Cahoon 1998).

Demiurgista muotoutui ajan mittaan *teourgi*, siis se, joka luo, tuottaa tyhjästä, *ex nihilo*. Luomisopista kehkeytyi sittemmin *teologia*, jumaltieto (Anton 1992). Onhan meillä vieläkin ajatuksissamme metafora jumalasta käsityöläisenä, joka ahkeroi kuusi päivää ja lepäsi sitten seitsemännen. Oikeastaan vasta valistus ja moderni aika kumosi jumaltiedon ja tiedon yhteisen alkuperän, taivaallisen ja luontoperäisen demiurgin. Mutta älkäämme menkö asioiden edelle.

Filosofia ei siis tarkastellut käsityöläisyyttä omakohtaisesti, sisältä käsin, oman käden työnä ja oman elämän ylläpidon ehtona. Nuo ylläpidon ehdot jäivät ulkoisiksi, oletetuiksi ja annetuiksi. Niihin saatiin ymmärrys vain esityksellisesti (*praxis/mimesis*), runouden kautta. Maailman ja siis elämän ymmärtämiseen liittyvien käsitteiden muodostus oli siis jo lähtökohdiltaan jostain, joka viittaa johonkin, joka ei ole välittömästi vaan viittauksellisesti (*theoria/sophia*) läsnä, siis kielellisesti ilmaistuna oppineissa keskusteluissa.

Tällöin filosofeilta jäi vähälle huomiolle käsityöläisyyden ydin: kokemuksellinen käsitysten muodostus, joka ei ollut kielellistä, eikä siis välittömästi kommunikoitavissa ulkopuolisille.⁸ Taidot olivat silloin mykkiä. Käsityöläis-taito ja -käsitteet olivat juurtuneet kokemukseen ja kokemus siihen tilaan,

---

⁸ Hyvä yleiskuvaus klassisen ajan käsityöläisyydestä, ks. esimerkiksi Härgermann & Schneider 1997.

työvälineisiin ja työpajaan, jossa ne muodostuivat. Oli itse taottava kolmi-jalka, jotta voisi tunnistaa siihen upotetut käsitteet. Maallisen demiurgin tapa jäsentää maailmaa oli maailman muuttaminen tuottamalla, parhaimmillaan kauniisti ja paljastamalla kauneuden mahdollisuus maailmassa (*poiesis/techne*).

Vaikka tuottamisen taito oli monin osin tuolloin mykkä, oli se kuitenkin jo tuolloin *metodi*, siis tie perille: raaka-aineesta tuotteeksi, artefaktiksi. Toisin kuin tieto, taito viittasi johonkin joka on välittömästi läsnä, tilanteeseen, toimintakehään, työpajaan. Tämä taito kasaantui kokemuksen kautta, kokeillen tilanteeseen sitoutuneena, muodon ja sisällön välisenä suhteena.

Tuottamiseen, maailman muuttamiseen, maailman ja elämän ymmärtäminen ei riitä. Oma elämä oli itse tuotettava. Tuottaminen (*poiesis*) – siis orjatyö – oli tämän perusta. Eikä vain elämän vaan myös taitotiedon (*theoria/poiesis*) muodostuksen lähtökohta. Jos savenvalaja muokkaa savea ja antaa sille muotoa, tulee hän itse myös muotoilluksi (*in-formed*): hän oppii mikä on mahdollista ja mikä mahdotonta minkäkinlaisella savella. Samalla hän oppii itsestään sen, mikä on hänelle mahdollista tai mahdotonta. Ja tietysti - harjaannuksen myötä - hän oppii liikuttelemaan näitä rajoja tahtomaansa suuntaan. Savenvalaja oppii siis “*by making*”. Kysymys ei ole vain mielen sisäisten kuvien muokkaamisesta (*Bildung*)⁹ vaan maailman muokkaamisesta ja sitä kautta itsen kunkin muokkautumisesta; elämäntunnon, tuntu-masta elämään ja maailmaan (*poiesis/mimesis*).

Taitaja joutuu työn kehää rakentaessaan kysymään peräti kolme kysymystä: Kuinka asiat ovat? Kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin? Kuinka ne saadaan kauniisti tuotettua? Hän joutuu tuomaan sisäiseen suhteeseen kolme käsiteperhettä: teoria/joutilaisuus (*skhole*)/tieto-oppi, praxis/hyvyys/etiikka ja poiesis/kauneus/estetiikka. Taitaja kuvaa, arvottaa ja muuttaa kauniisti maailmaa, tässä ja nyt. Taidon metodologia, *filoteknia*, on maailman muuttamisen yleinen oppi. Taito onkin siten lähtökohdiltaan rikkaampi ja konkreettisempi kuin tieto. Se edellyttää epistiikan, etiikan ja estetiikan keskinäissuhteen ratkaisua – tavalla taikka toisella – aina tässä ja nyt, tuottavaa työtä tehdessä, kuitenkin yleisesti ja pätevästi.

---

⁹ Tämä Meister Eckhartin uusmuodostelma sitoo yhteen kuvan ja muokkauksen. Ajatus oli, että ihminen muokkaa itse itsestään jumalan kuvan.

Filoteknikko rakentaa teoria/praxis/poiesis-kolmisuhteen *poiesiksen* näkökulmasta: saadakseen tuotettua esiin jotain kaunista – siis jostakin josta-kin, ei *ex nihilo*. Siten epistiikka, etiikka ja estetiikka ovat työn teon sisäisiä ehtoja, usein vailla kielellistä ilmaisua ja tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottua; siis totta, hyvää ja kaunista tietyssä tilanteessa.

Tämä edellyttää tukeutumista luontoon: Taito (*craft*)¹⁰ oli toden, hyvän ja kauniin esiintuomista yhdessä luonnon kanssa. Luonto työskentelee samoin säännöin kuin käsityöläinenkin, hänen kanssaan. Tuottaminen on yhteistä tuottamista. Käsityöläinen ei voi kuitenkaan koskaan olla varma työskenteleekö luonto aina hänen hyväkseen. Hän voi vain luottaa luonnon lupaukseen todesta, hyvästä ja kauniista. Kysymys on siis *mythos*'ksesta, tapahtumien yhteen kytkemisestä (Kitto 1966, 24–32). Siis tuottamistilanteen, pajan pystyttämistä, vallasta, luottamuksesta ja onnesta; työstä ja elämästä, työelämästä. Käsityöläisen tilannetuntuman (*poiesis/mimesis*) esiin tuleminen artefaktissa todentaa *mythos*'ksen, ja se ilmenee elämän hallinnan, pelastuksen ja onnen tuntemuksena.

Filotekninen metodologia muodostaa sen piirin tai kehän, jonka sisällä klassinen ymmärrys maailman muuttumisesta ja muuttamisesta, siis syy-suhteista, on käypä. Ajatellaanpa esimerkiksi vasaraa. Aristotelelaisesta traditiosta (McCullough 2002) käsin katsottuna syy sen olemassaoloon on nelijakoinen: siihen 1) *materiaalinen* syy, siis rauta, josta se on tehty, 2) *muodollinen* syy, siis raudan muoto vasarassa, 3) *merkityksellisyys*, siis se, mihin käyttöön ja tehtävään vasara on synnytetty, ja 4) *vaikuttanut* syy, siis se ammattimies, joka on vasaran valmistanut. Syyt olemassaoloon on siis upotettu vasaraan ja sen käyttöön: vasaran olemassaolon syyt paljastuvat sen paikasta tuotannollisessa elämänjärjestyksessä. Syiden määrittely on *deduktion*, päätelyn kysymys mutta vain tämän toimintapiirin sisällä. Sen pysyttämiseen, *konstituutioon*, ei tarvittu taivaallisia ideoita eikä luonnon sisäistä demiurgia vaan omasta kokemuksesta nouseva yleistys, siitä miten luonto toimii missäkin tilanteessa. Taito, ammattitaito on siis perustava taito. Vasara ei ole siis vain vasara vaan se kantaa mukanaan oheisleikkiä (*Bei-spiel*) elämän konstituutiosta.

---

¹⁰ *Craft* < vetää yhteen; *skill* < erottaa.

Modernin synty

Modernin ajatuksellinen alku on syvällä keski-ajassa¹¹. Tuolloin skolastiikka etsi epätoivoisesti synteisiä järjen ja uskon, filosofian ja teologian välille. Synteesin yksi arkkitehti oli Thomas Akvinolainen (1225–1274). Koska jumala on kaikki valtaisan, hänen kaikki valtaisuutensa (*potentia absoluta*) ei voi rajoittaa ihmisjärjen rajallisuus. Niinpä Akvinolainen ajatteli, että jumala oli vapaaehtoisesti rajoittanut kaikki valtaansa käyttäen järjestelyvaltaansa (*potentia ordinata*) ihmiselle ymmärrettävällä tavalla. William Okhamilainen (1285–1349) mursi tämän synteesin väittämällä että, jumalalle ei ole mitään muuta perustetta luomiselle kuin oma tahto. Jumala ei ole sidottu edes omiin ihmisen mittaisiin luomuksiinsa. Jumalalla on siis absoluuttinen tahto. Jokainen järjestys voidaan hävittää tai uudistaa millä hetkellä tahansa. Teologia on siis vahvempi kuin filosofia eikä luontoon järjen tukena voida luottaa.

Teologian ylivallan murtuma näkyi jo toisaalla. Nicholas Cue'n (1401–1464) dialogissa vuodelta 1450 maallikko (*Idiota*) keskustelelee filosofin ja puhetaidon opettajan kanssa käsityöstä – puulusikasta, jonka aikaansaaminen merkitsi hänelle itseymmärrystä ja itsearvostusta. Lusikka ei tietenkään voinut olla luonnon jäljittelyä (*imitatur naturam*). Lusikka ei ollut mikään taidon suursaavutus. Se oli kuitenkin jotain absoluuttisesti uutta, jolla ei voinut olla luonnossa ennalta käypää mallia. Maallikkomme ei siis tutkailut luontoa tai kosmosta löytäkseen oman asemansa vaan ihmisten omien saavutusten maailmaa (*sola humana arte*), joka on tuotettu puhtaasti inhimillisin voimin. Tässä Cue'n dialogissa – Hans Blumenbergin (Blumenberg 1957) mukaan – kuvataan ensimmäisiä kertoja myönteisesti luonnon/jumalan jäljittelyn murtumaa ihmisen taidon eduksi ja voitoksi. Hiusmurtumaa ei saatanut alulle taide eikä tiede – niillähän oli yhteinen juuri teologian kanssa.

Tarvittiin uusi sukupolvi ajattelijoita: Bacon (1561–1626), Galilei (1564–1642) ja Descartes (1596–1650). Nominalismin tiukka teesi jumalan absoluuttisesta tahdosta tuhosi luottamuksen luontoon, sen järjellisyteen. Pelottavaa ja ahdistavaa järjettömyyttä olisi pystyttävä hallitsemaan jotenkin. Rene Descartes etsi ja löysi mielestään varman perustan ihmisen vapaudelle

---

¹¹ Seuraan tässä jaksossa osin Gillespien 1995 ja McCulloughin 2002 tulkintaa.

ja luonnon hallinnalle: *ego cogito ergo sum*. Kun luonnossa ei ole jumalallista järkeä, ihminen voi alistaa luonnon omaan valtaansa. Ajatus jumalan abso-luuttisesta vallasta iski siis takaisin: jumala asettautuu tällöin ihmisen ja elämän ulkopuoliseksi *olioksi*. Ulkopuolisena ja minusta riippumattomana oliona, jumala voidaan ottaa tarkastelun kohteeksi ja avata kysymys juma-lan olemassaolosta. Tulos: “Sitä hypoteesia en tarvitse” (*Laplace*).

Kun luonto ei ollut enää järjellinen ja jumala julistettu tarpeettomaksi, ei ollut enää mahdollista rakentaa deduktiivista maailmanjärjestystä ja käsi-tystä elämästä. Bacon käänsikin tarkastelun radikaalin induktiiviseksi: Maa-ilman ymmärtäminen ei lähde liikkeelle rationaalisista periaatteista vaan materiaalisesta todellisuudesta. Hän siis avaa tutkijalle ja tutkimukselle pa-lautteen luonnosta, jota on kuunneltava. Näin synnyttiin uusi paja, tutki-muslaboratorio, ja käsityöläishahmo. Luonnontutkijasta tuli itsensä kieltevä käsityöläinen kahdessa eri mielessä: hän asettuu ajatuksellisesti luonnon ulkopuolelle, universaalisen asemaan, jumalaksi suhteessa luontoon, ihmisyh-teisöjen ulkopuolelle (*theoria/praxis*). Hän ei myöskään luota itseensä havain-tojen tekijänä: oma subjektiivinen kokemus on häivyttävä pois. Se on siir-rettävä standardoiduille tutkimustyökaluille ja -tilanteille, jotka eivät ole riippuvaisia tutkijasta. Elämälle kävi kuten jumalalle. Elämä työn perusta-mana tekona siirtyi tutkimustyön kohteeksi, rikki analysoitavaksi. Suhde elämään säilyi vain mittavälineiden välittämänä, ei tuntumana (*theoria/poie-sis*). Luonnon palautteesta (*in-form*) putosi pois kaikki muu paitsi mitattava voima ja liike. Totuudellisuus käsitteellistettiin suhteessa liikkeeseen ja voi-maan, totuus kalpeni tosiasiaksi, se ei ollut enää tekoasia (*fact, tatsache*). Sillä on vain ulkoinen yhteys hyvään ja kauneuteen. Laboratorio liittää yhteen teorian, joutilaisuuden ja poiesiksen ilman sisäistä suhdetta kohteeseen, luon-ton: “Me panemme luonnon piinapenkkiin ja pakotamme hänet (*ber*) vas-taamaan kysymyksiimme” (*Bacon*).

Moderni muotoutui sittemmin kansallisvaltioiksi ja kapitalismiksi. Kan-sallisten tiede- ja taideprojektien kääntöpuolena oli käsityöläisyyden rujout-taminen ja pakkomuokkaaminen palkkatyön muotoon. Palkkatyöhön jäi käsityöläistyöstä vain voiman käyttö. Käsityöläisistä ja maalaisköyhälistöstä tuli *työvoimaa* teolliselle koneistolle. Elämä siirtyi useimmille elettäväksi työn ulkopuolelle. Samalla syntyivät kansalliset instituutiot tieteelle, taiteelle ja politiikalle - ja työvoimalle ja -markkinoille.

Kansalliset porvaristot tarkastelivat palkkatyötä ulkoisena ehtona omalle olemassaololle (*praxis/mimesis*). Niiden suosima taide irrottautui institutionaalisesti taidosta. Merkitysten tuottaminen – *esityksellinen* hyvä ja kaunis – alkoi käsityöläismäisesti ja romantiikan hengessä. Kansalliset taiteen kulkukaudet asettivat jo kadotetun kansan nähtäväksi taidegallerioihin ja sittemmin museoihin. Eipä aikaakaan kun esityksellinen hyvä ja kaunis irrottautui viittaamasta kohteeseensa ja semantiikan Pandoran lipas avautui: esityksellinen alkoi viittaamaan toiseen esitykseen. Luonto, kansa ja elämä etäännyivät kokemuksiin; kielet, merkit ja merkitykset (*Bedeutung*) ilman kokemuksellisuutta (*Sim*) tai kokemuksellisuus ilman merkitystä valtasivat näyttämön. Ja mikä tärkeintä: merkitysten tuotannosta kehittyi nopeasti osa teollista toimintaa, jossa käsityöläisyydellä ei ollut enää sijaa. Alkoi kulttuuriteollisuuden kulkukausi.

Modernin kahleiden murtaminen

Jos klassisen talouden perusta oli maataloudessa ja käsityökaluissa, niin ensimmäisen modernin perusta oli koneissa ja konejärjestelmissä. Sittemmin koneet ovat oppineet käyttämään kieltä ja kielet koneita ja kielistä on tullut keskeinen tuotannon väline. On muodostunut koneistojen ja kielten *tekstuurit*: koneet eivät selviä ilman kieliä eivätkä kielet ilman koneita. Työtoiminnan ja -kommunikaation välineet ovat kutoutumassa yhteen. Ne ovat rakentumassa yhden ja saman työprosessin momenteiksi. Viime vuosina työn kokonaisuuteen on tullut myös vaatimus oppimisesta, työssä oppimisesta.

On siis avautunut periaatteellinen mahdollisuus palauttaa jälleen työn teon piiriin kaikki kolme käsityöläisyyden peruselementtiä: tuottava joutilaisuus, kokeileva ja etsivä leikki ja kauniisti tuottaminen. Se edellyttäisi palkkatyömuodon uudelleen jäsentämistä ajantalouden näkökulmasta (Marx 1974, 590–605).

Työn modernisoinnin keskeiseksi, joskus lähes ainoaksi kriteeriksi on muotoutunut tuotantoprosessin sujuvuus. Tällöin tuotantoprosessin ulkopuolisiksi kysymyksiksi purkautuvat työn episteemiset, eettiset ja esteettiset momentit. Niiden metodologinen asettaminen työn ulkopuolisiksi kysymyksiksi leikkaa pois mahdollisuudet arvioida teollistumisen myötä muotoutu-

nutta palkkatyötä historiallisessa ja siten myös tulevaisuuden perspektiivissä (Volanen 2005).

Teknisen kehityksen myötä tuotannon subjektiivinen tekijä on siirtynyt monin osin varsinaisen tuotantoprosessin oheen, ohjeistamaan tuotantoa, siis *asiantuntijuudeksi*. Tähän asiantuntijuuteen ei asioiden pelkkä tietäminen riitä. Osana globalisaatiota on elinkeinoelämässä tapahtunut lisääntyvässä määrin omistamisen, yritysten ja tehtaiden eriytyminen ulkoiseksi ehdoiksi toisilleen. Tämä syvenevä jakautuminen näyttää rakenteistavan ratkaisevalla tavalla uudelleen myös palkkatyöläisyyden ja yrittäjyyden välistä suhdetta.¹²

Jos kysymys työn muodosta otetaan tarkastelujen kohteeksi, siihen tarvitaan käsityöläistyötä metodologiseksi peiliksi. Kysymys ei ole käsityöläistyön romantisoimisesta tai ihannoimisesta vaan kokonaisen ihmisen – päi-
neen, käsineen ja sydämineen – mukaantuomisesta työn jäsentämiseen. Eurooppalaisessa kulttuurihistoriassa käsityöläisyydellä on verrattomasti pitempi ja rikkaampi historia kuin teollisella palkkatyöllä, jonka lyhyttä ja karua historiaa ei voine rikkaaksi kutsua, ainakaan työntekijän kannalta.

Käsityöläisyyden käyttäminen metodologisena peilinä tuo työn kehittämisen metodologiseen ytimeen, työn sisäiseksi ehdoksi epistemenologiset, eettiset ja esteettiset haasteet. Työn kehittämässä avainasemaan nousee ajantalous niin yksilökohtaisten työtehtävien että koko työyhteisön, kuten myös kansantalouden työnjaon kannalta. Työn radikaali, siis juuriin menevä kehittämisohjelma on tuotannon abstraktin sujuvuuden murtamisohjelma. Ohjelma, jonka pyrkimyksenä on upottaa työtekoon tosi, hyvä ja kaunis täydessä mitassaan, ajantalouden uudelleenjäsentämisen kautta. Sillä *aika* on se, joka on otettava omaksi, kaikki muu seuraa siitä (Volanen 2005).

Filosofian ja filoteknian kannalta tämä kaikki merkitsee ainakin yhtä asiaa: jos ne ja niitä kannattavat instituutiot, yliopistot ja ammattikorkeakoulut, eivät asetu puolustamaan, tukemaan ja edistämään kaiken työn sivistävää perusluonnetta, siis sivistävää työtä, niillä ei ole mitään mahdollisuutta säilyä itse sivistyksen puolestapuhujina.

---

¹² Asiasta on käynnissä laaja keskustelu, katso esim. Gorz 2004; Wolf 1999; Haug 2003; Schumann 2003.

Taito-oppi haastaa tieto-opin

Korkeakoulutuksen erityispiirre on, että se joutuu perustelevaan itse itsensä. Korkeakoulutus ei siis ole kouluttautumista korkealle, muiden yläpuolelle. Pikemminkin on kysymys siitä, että tekemiset ja tekemättä jättämiset on pystyttävä perustelevaan, ei vain teoreettisesti vaan myös käytännöllisesti ja perustavasti. Tämä haaste on ammattikorkeakouluille moninaisempi, rikkaampi ja konkreettisempi kuin perinteisille yliopistoille. Niinpä ammattikorkeakouluissa ei voida tyytyä vain yliopistotutkimuksen soveltamiseen. Ammattikorkeakoulujen onkin suuntauduttava perustavaan tutkimukseen. Sen ytimessä on ammatti ja ammattitaito. Taito-opin tulee haastaa tieto-oppi.

Tieto ja taito

Tiedon ja taidon intressit eivät käy yksiin. Tietäjä kysyy “Kuinka asiat ovat?” ja yrittää vastata kysymykseen yleispätevästi, siis siten, että vastaus ei ole riippuvainen ajasta, paikasta eikä vastaajasta. Taitaja joutuu välttämättä asettamaan peräti kolme kysymystä: “Kuinka asiat ovat?”, “Kuinka ne olisivat, jos ne olisivat hyvin?” ja “Kuinka ne voisi kauniisti saada aikaiseksi?”. Taito kiinnittyy aikaa ja paikkaan, tilanteeseen ja tekijäänsä. Taitaja tuottaa tilanteen asettamansa tehtävän ratkaisemiseksi.

Kun tiedolle riittää viittaukselliset suhteet todellisuuteen (teoria), taito kysyy huomattavasti rikkaampaa ja konkreettisempaa suhtautumista. Taitavuus edellyttää viittauksellisia, esittäviä (praxis) ja tuottavia (poiesis) ky-

symyksiä ja vastauksia.¹³ Kun tieto-opille on elintärkeää pitää nämä kolme kysymystä erillään toisistaan, taito-oppi joutuu välttämättä asettamaan ja pitämään vastaukset avoimena kaikkiin kolmeen kysymykseen. Niihin kuitenkin vastattava yhtäaikaan, tietyssä tilanteessa, tietyssä ajankohtana, tietyssä paikassa, silti yleisesti ja pätevästi.

Jos on taito on tietoa rikkaampi ja konkreettisempi, siis todellisempi, niin miksi sitten tieto-oppi on saanut ylivallan taito-opista? Tieto on valtaa, taito sen uhka.

Ammatti ja sivistys

Monia teknisesti taitavia tekoja, jopa terroritekoja, voidaan arkikeskustelussa käypästi kommentoida “ammattimiesten työksi”, jota “sivistyneet ihmiset” eivät ikinä tekisi. Kuinka voimme edes *pubua* näin? Miksi ammatti-ihminen voi tehdä sellaista, jota mitä sivistynyt ihminen ei tekisi? Edessämme on pitkä historia.

Suomen *ammatti* -sanana historia vie meidät palvelijaan, jotakuta juoksetetaan ympäriinsä. Saksan “*Beruf*” ja englannin “*Vocatio*” puolestaan liittävät ammatin kutsuun: joku kutsuu johonkin. Tämä kutsuja on historian saatossa ollut talon isäntä, jumala, kirkko, kansakunta, valtio, yritys, raha, mikä milloinkin. Kutsuja on aina asettanut ehdot kutsutuille.

Suomenkielen *sivistys* puolestaan viittaa siivoamiseen, erityisesti tapojen siistimiseen, saksankielen *Bildung* puolestaan kuvien muokkaamiseen. Sivistymisen myötä ihminen muokkaa itse itseään, kutsuu siis itse itsensä johonkin; alunperin sivistyvä ihminen muokkasi itseään jumalan kaltaiseksi, siis omaksi kuvakseen. Keskittyminen sisäisten kuvien muokkaamiseen siirsi ulkoisen maailman muokkaamisen toissijaiseksi. Siten *Bildung* uusintaa ja ylläpitää jo klassisessa maailmassa asetettua vastakkaisuutta: joko muokkaat itse itseäsi sivistyäksesi tai muokkaat maailmaa sivistääksesi sitä itsellesi sopivaksi ja jätät itsesi sivistämättä. Tässä katsannossa sivistys on siis jotain työlle ulkopuolista. Ammattisivistyksen mahdollisuus suljetaan pois.

---

¹³ Theoria/Praxis/ Poiesis -erottelu juontaa juurensa aina klassiseen maailmaan ja filosofiaan saakka ja sitä koskeva keskustelu on mittava. Oma tulkintani pyrkii laimentamaan, syventämään ja oikaisemaan psykologian kulttuurihistoriallisen-koulukunnan piirissä käytävää keskustelua “toiminnan kohteellisuudesta”.

Ammattikorkeakoulujen intressi on kuitenkin ammattisivistys, siis se, että ammatti-ihmiset kutsuvat itse itsensä ammattiin ja määrittävät myös ehtoja, joilla työtään tekevät. Heidän tulisi siis voida sivistyä työtä tehden. Tämä on asiantuntijuuden lähtökohta. Asiantuntijuus on siis jotain muuta kuin asiantietäisyys. Se on myös jotakin muuta kuin pelkkää teknistä taitoa. Asiantuntijuuteen tulee upottaa – kansallisia hahmoja uudelleenmuotoilakseni – Ilmarinen, Väinämöinen ja Lemminkäinen, kaikki yhdessä.

Tuottamalla oppiminen

Tarkastelkaamme hetki seppä Ilmarisen työtä. Kun hän muokkaa metallia, hän toisaalta antaa muotoa metallille ja tulee itse muotoilluksi (in-formed): hän oppii mikä on mahdollista ja mikä mahdotonta tehdä minkäkinlaisella metallilla. Samalla hän oppii itsestään sen, mikä hänelle on mahdollista tai mahdotonta. Ja tietysti – harjaannuksen myötä – hän oppii liikuttelemaan näitä rajoja tahtomaansa suuntaan. Seppä oppii siis “by making”. Taitajalle syntyy *tuntuma* sekä omiin että työstettävän kohteen voimiin ja niiden keskinäisuuhteisiin. Taitajan uni, näkemys rajautuu kohteen antamiin mahdollisuuksiin ja samalla tekijä oppii itsestään, omista mahdollisuuksistaan, oman näkemyksensä realisuuden. Tuntumaan, rajapintaan kutoutuu yhteen kolme kysymystä: kuinka asiat lähtötilassaan ovat, kuinka ne voidaan hyvin asettaa, kuinka ne voidaan kauniista saada aikaiseksi.

Taitajan ja tekemisen kohteen rajapinnassa on viittaussuhteiden, esittämissuhteiden ja läsnäolosuhteiden rajapinta, *texture*¹⁴. Rajapinnassa, siis käsitteeseemme työn kohteesta kutoutuu sisältö ja asiayhteys. Tosiasiat avautuvat nyt tekoasioita (Tatsache, Facts). Taito-oppi pitääkin yhdessä kolme tieto-opin erilleen lohkaisemaa kysymystä. Se ja sen metafora – julkinen käsityöläinen, *Demiurgi*¹⁵ – haastavat tieto-opin, erityisesti eurooppalaisen valistuksen henget, avaamalla mahdollisuuden järjen aistimellisuuteen.

¹⁴ Tekstuuri, *texture*, merkitsee yhteenkudottua ja viittaa havaintopintaan upottuneeseen käsitetekstuuriin.

¹⁵ *Demiurgi* (*dhmos*, kansa + *ergon*, työ), käsityöläinen, joka on klassisen filosofian keskustelujen peruslähtökohta. Lähtökohtaa tulkittiin yhä viitteellisemmin ja se kääntyi sittemmin lähes vastakohtakseen, luojaksi ja jumalaksi.

Ensimmäinen teollinen kumous lohkaisi irralleen toisistaan käsityöläistyön kolme peruskysymystä: Kuinka asiat ovat?, Kuinka ne asetetaan hyvin? ja Kuinka ne tehdään kauniisti? Samalla irroitettiin työn riippuvuus opista ja oppimisesta; palkkatyö määritettiin lähinnä työvoiman käytöksi. Tämän kääntöpuolena, tieto-oppi, taito-opista irrottanut kaunotaito (Schöne Kunst, Fine art) ja praksisesta irroitettu oppi hyvästä, siis politiikka, saivat kaikki omat uudet instituutionsa. Uusista asemistaan käsin ne alkoivat sitten muokata ja hallita omaa kantaisäänsä, palkkatyöksi kalvennutta työtä. Taylorismi on tämän muunnoksen käytetyin esimerkki. Mahdollisuus testata palkkatyössä omia unia ja unelmiaan, ja saada työn kohteen palaute – siis sivistyä työssä – menetettiin. Työ voitiin kuvata jonakin mitä se ei ole, tieteellisenä fetissinä: se voitiin nähdä työvoiman käyttönä ja mekaanisena liikkeenä.

Käsityöläisyys elää omaa mielenkiintoista varjoelämäänsä enää vain meidän itse kunkin harrastusten piirissä; harrastuksissamme asetamme kernaasti kaikki nuo kolme kysymystä ja vastaamme niihin itse. Työelämässä on kuitenkin tapahtunut muutos, joka pakottaa meidät miettimään uudelleen kysymyksen epistiikan, etiikan ja estetiikan keskinäisyyhteistä. Rakkaat koneemme ovat oppineet käyttämään kieltä ja kieleemme noita koneita ja mikä tärkeintä: kielistä on tullut keskeinen osa tuotantokoneistoa. Olemme siis työssämme vähintäänkin Mallittajia ja/tai Tulkitsijoita, tilanteessa, jossa hyvin helposti menetämme käsityöläistyöhön liittyneen henkilökohtaisen *tuntuman* työmme kohteeseen, siten tuntuman itseemme.

Taidon psykologiaa?

Pertti Saariluoma on tehnyt vakuuttavaa ja perusteellista työtä purkaessaan empiristisen psykologian usein niin vaikeasti havaittavia ennakkoehtoja ja intuitiivisia lähtökohtaoletuksia (Saariluoma 1997). Hän on itse päätenyt sisältöperusteiseen psykologiseen tutkimusotteeseen, jossa – hyvin perustein – mielen sisällöt nähdään keskeisiksi ihmisen toimintaa selittäviksi tekijöiksi. Tämä lähtökohta on osoittautunut hedelmälliseksi mm. tarkasteltaessa asiantuntijuudessa kehittyvää havaintojen ja mielekkyyssrakenteiden suhteen muutoksia.

Haluan kuitenkin tuoda esiin erään näkökohdan, joka on toistaiseksi ehkä jäänyt liian vähälle huomiolle sisältöperusteisessa psykologiassa, tai ainakin siinä tavassa, jolla Saariluoma on tietostrategiaansa eritellyt. Ehkä minun on syytä olla vieläkin varovaisempi: miten Saariluoman tietostrategia on minulle avautunut.

Ottakaamme esimerkiksi, G. H. v. Wright’ia mukailleen. Jos näen kulki-
jan tie reunalla heiluttamassa kättään lähestyessäni häntä autolla, en yleensä ensimmäiseksi ajattele, että tuuli se siellä heiluttaa kulkijan kättä tai että onpa hänellä outo liikunnan tarve. Pikemminkin ryhdyn tuumimaan ottai-
sinko hänet kyytiin vaiko enkö. En siis havaitse vain jotain ulkoista luon-
nonilmiötä vaan olen itse mukana ja osana tilanteen ja tapahtuman synnyt-
tämisessä.

Jos kuitenkin pysähtyessäni kulkija sanoo vain viittoilleensa tien toisella
puolella olevalle sedälleen, joka osoittautuu linnunpelättimeksi, joudun miet-
timään kulkijan toiminnan mieltä uudelleen. Annan sille nopeasti – ja usein
hyvin vaivattomasti – uuden merkityksen ja selityksen. Huomaan ehkä pian
myös, että antamani merkitys/selitys ei käy lainkaan yksiin sen kanssa mikä
mieli/selitys toiminnalla on ollut kulkijalle itselleen.

Entäpä jos olenkin ammatti-ihminen, esimerkiksi paikallinen lääkäri tai
psykologi ja tuo kulkuri osoittautuu vanhaksi tutuksi? Kalpeneeko tilanne
lääketieteelliseksi luonnonilmiöksi? Vai ilmiöksi, jolle minulla on monta tul-
kintaa ja käsitteellistä mallia? Tai ehkä molempi parempi: tilanne on mallin-
nettavissa monella tavalla, joista jokin realisoituu minun ja tuon onnetto-
man kulkijan keskinäissuhteen myötä.

Onko siis sisältöperusteisella psykologian otteella jotain implisiittisiä ole-
tuksia ja rajoituksia? Minusta näyttää siltä. Tietostrategian tukeutuminen
tieto-oppiin ja erityisesti teorian ja käytännön välisen suhteen dynamiik-
kaan rajaa onnettomalla tavalla pois kolmannen klassisen elementin, nimit-
tään *Poiesis*’en. *Poiesis* tarkoittaa yksinkertaisesti ilmaistuna valmistamista.
Tiukasti tulkiten *poiesis*’en poisjättäminen tekee työssäoppimisen mahdot-
tomaksi ja tämä koskee erityisesti työssä opittavaa ajattelun taitoa. Mitä
tällä tarkoitan?

Tehkäämme kaksi hyvin karkeata mutta analyttisesti voimakasta erot-
telua. On syytä muistaa, että nämä erottelut ovat analyttisiä, niiden vas-
takkaisuus itse elämässä on suhteellista. Erottelut liittyvät kahteen viime
vuosisadan filosofista keskustelua vaivanneeseen ongelmaan, nimittäin toi-

saalta kielen ja kokemuksen väliseen suhteeseen ja toisaalta havaintijan rooliin havainnossa.

Siis ensiksi: onko havainnoissamme hallitsevana havainto itse vai sitä jäsentävä kieli ja käsitteet? Elikä onko niin, että havainnon kohteen ja havainnolle annetun kiellisen ilmaisun välillä on yksi yhteen suhde. Toisin sanoen tarkassa kielenkäytössä emme voi keskustella havainnon kohteen ja sille varatun merkin, suhteesta lainkaan, siis semantiikasta? Vai onko niin, että yksi ja sama merkki voi viitata moniin eri kohteisiin, kuten malliteoria olettaa. Esimerkiksi Boolean logiikan kuviot voivat viitata sähkösentäjän työhön yhtälailla kuin jokin pelin loogiseen rakenteeseen.

Ja toiseksi: Tarkastelemmeko havaitsemiamme asioita ilmiönä, eristetynä oman olemassaolon turvanneina ulkopuolisina oliona vai suhteessa johonkin muuhun erityisesti havainnon tekijään itseensä? Ongelman voisi kysäistä myös seuraavasti: kuuluuko metsässä ääni puun kaatuessa, jos kuukaan ei ole kuulemassa?

Nelikenttänä saamme siis seuraavan taulun, jolla voimme luonnehtia neljää eri tietostrategiaa:

Käsitys maailmasta	Maailma ilmiönä	Maailma suhteina
Suhde kohteeseen		
Havainto ensisijainen	Tietäjä	Tulkitsija
Kieli ensisijainen	Mallittaja	Ajattelijä

Saariluoman tulkinnoissa – siltä minusta näyttää – kieli ja käsitteet ovat ensisijaisia havaintoihin nähden ja maailma avautuu ensisijaisesti suhteina. Ajattelu on hänelle uusien mielensisältöjen tuottamista ja keskeisiä ovat mielensisältöjen keskinäiset suhteet, merkitysrakenteet. Saariluoma on siis Ajattelijä, sanan perinteellisessä, vahvassa ja myönteisessä mielessä.

Mutta hän on muutakin. Hänelle Ajattelun ydinaluetta on tavoitteiden asettelu.

Hän siis näkee praksiksen olennaisena osana Ajattelua, ts. ajattelua ei voida irroittaa tavoitteiden asettelusta vaan se on jopa sen ydinaluetta. Ajattelu ei siis luo vain viittaussuhteita siihen kuinka asiat ovat (Theory, Being) vaan ajattelu muotoutuu tavoitteiden asettelun (Doing, Praksis) edellyttämien representaatioiden muokkaamisen myötä.

Seppä oppii “by making”

Ottakaamme tähän rinnalle – metaforisessa mielessä – seppä. Kun hän muokkaa metallia, hän toisaalta antaa muotoa metallille ja tulee itse muotoilluksi (in-formed): hän oppii mikä on mahdollista ja mikä mahdotonta tehdä minäkkinlaisella metallilla ja samalla hän oppii itsestään sen, mikä hänelle on mahdollista tai mahdotonta. Ja tietysti – harjaannuksen myötä – hän oppii liikuttelemaan näitä rajoja tahtomaansa suuntaan. Seppä oppii siis “by making”. Tässä prosessissa itsensä ohjaaminen (“sich verhalten”) ja kohteellinen toiminta (“gegenständliche tätigkeit”) määrittävät kohteeseen tekstuurin, jonka tuottamisen ehdot – niin tekniset, taloudelliset kuin sosiaalisetkin – olivat luettavissa käsityöläisammattin harjoittajien piirissä.

Kun tätänykyä näemme jonkin esineen, vaikkapa vasaran, yhtä olennaista on se mitä se ei tuo mieleemme kuin se mitä se tuo. Vasara tuo meille kaikille nopeasti mieleen ainakin kipeän sormen, ja sen, mitä muuta sillä voidaan tehdä, siis erilaisia käytännön toimintamalleja (Doing). Tämä ei tietysti takaa lainkaan sitä saisimmeko yhtäkään naulaa kiinni seinään (Making). Meillähän on tätänykyä valtava tiedotuskoneisto opettamassa mielikuvia ja mielteitä mitä ihmeellisimpien esineiden käytöstä.

Se, mitä emme saa enää tietoomme, on tietysti se kuinka vasaroita tehdään, mikä on niiden valmistamisen tekniset, sosiaaliset ja taloudelliset edellytykset. Viime kädessä sen tiedon hankkiminen on mahdollista vain valmistamalla vasaroita. Ja mikä vieläkin merkillisempää: me tiedämme kuitenkin välittömästi mitä vasarasta kannattaa maksaa, vaikka emme näkisiäkään hintalappua. Meille on siis valtava tietomäärä eri esineiden ja asioiden keskinäisistä hintasuhteista. Oli mielenkiintoista huomata kuinka euron käyttöönotto hämärsi hetkeksi tämän tajun. Tajuamme siis tavaroiden tuottamisen ehtoja yllättävällä tavalla, hintasuhteiden kautta.

Moderni asiantuntijuus

Mitä tällä kaikella on tekemistä modernin asiantuntijayhteiskunnan kanssa? Paljonkin. Ensimmäinen teollinen kumous lohkaisi irralleen toisistaan käsityöläistyön kolme peruskysymystä: Kuinka asiat ovat?, Kuinka ne asetetaan hyvin? ja Kuinka ne tehdään kauniisti? Palkkatyöhön jäi vain varjo työstä: kysymykseen “Mitä teet?” ei siis vastata “Kaivan ojaa” vaan “Kaivan maata”. Samalla irroitettiin työn riippuvuus opista ja oppimisesta; palkkatyö määritettiin lähinnä *työvoiman* käytöksi. Tämän kääntöpuolena, tieto-oppi, taito-opista irrottautunut kaunotaito (Schöne Kunst, Fine art) ja praksisesta irroitettu oppi hyvästä, siis politiikka, saivat kaikki omat uudet instituutionsa, joista käsin ne alkoivat muokata ja hallita omaa kantaisäänsä, palkkatyöksi kalvennutta työtä. Taylorismi on tämän muunnoksen klassinen esimerkki.

Käsityöläisyys elää omaa mielenkiintoista varjoelämäänsä enää vain meidän itse kunkin harrastusten piirissä; harrastuksissamme asetamme kernaasti kaikki nuo kolme kysymystä ja vastaamme niihin itse. Työelämässä on kuitenkin tapahtunut muutos, joka pakottaa meidät miettimään uudelleen kysymyksen epistiikan, etiikan ja estetiikan keskinäissuhteista: rakkaat koneemme ovat oppineet käyttämään kieltä ja kielemme noita koneita. Ja mikä tärkeintä: kielistä on tullut keskeinen osa tuotantokoneistoa. Olemme siis työssämme vähintäänkin Mallittajia ja/tai Tulkitsijoita, tilanteessa, jossa hyvin helposti menetämme käsityöläistyöhön liittyneen henkilökohtaisen *tuntuman* työmme kohteeseen, ja siten tuntuman itseemme.

Tietoyhteiskunnassa asiantuntijuus ei siis ole vain tietämistä. Asiantietäisyys ei riitä, eikä tieto-oppi tietoyhteiskunnan perustaksi. Asiantuntijuus on ammattitaitoa, jossa on keskeistä henkilökohtainen tuntuma sellaisen sosiaalisen tilan ylläpitämiseen, jossa kaikki kolme kysymystä on yhtäaikaan auki, arvioitavana ja ratkaistavana. Asiantuntija on tuottaja. Antakaamme arvo sen tuottajalle.

Taito-oppi haastaa siis tieto-opin. Kun tieto-oppi kysyy “kuinka asiat ovat?” niin taito-oppi kysyy tämän lisäksi “kuinka asiat asetetaan hyvin?” ja “kuinka ne tehdään kauniisti?” Taito-oppi on rikkaampi ja konkreettisempi pyrkimyksiltään ja sisällöltään. Ja teemamme kannalta, mikä tärkeintä: taito-oppiin pohjautuva tietostrategia sitoutuu tekijänsä kokemukseen ja taitoon. Sitä ei voida käyttää itseään vastaan.

Oppimisen muodot ja sisällöt

Meidän on tehtävä ero asettamalla, jäljittelemällä (learning by doing) ja tekemällä, tuottamalla (learning by making) oppimisen välillä. Voimme oppia paljon kodinpidosta leikkimällä kotista, isää ja äitiä. Voimme oppia myös paljon auton asentamisesta jäljittelemällä asennustyötä koulussa. Opimme samalla myös sen muodon (learning the doing/the making), jossa oppiminen tapahtuu, osin siinä sivussa, osin käsitteellisesti esitettynä ja eriteltyinä.

On vielä kolmaskin oppimisen tapa: oppimme usein huomaamattamme paljon olennaista kodista tai asennustyöstä yksinkertaisesti olemalla kotona, koulussa tai asennusyrityksessä paikalla (learning by being). Tämän olemisen (learning the being) käsitteellistäminen jää usein tekemättä.

Perinteellisesti oppiminen on ymmärretty liikkeenä yli käsitteellisten tasojen. Viime aikoina on korostettu myös liikettä yli asiayhteyksien, toisin sanoen käsitteen sisältöä ja rajoja määritetään sijoittamalla käsite eri asiayhteyksiin. Taiteen puolella tämän ajatuksen rajoja on koeteltu lähes vuosisadan ajan. Esimerkki, joka ensimmäiseksi tulee mieleen, on tietysti taidenäyttelyyn tuotu arkinen pullonkuivausteline (Marcel Duchamp Pullonkuivausteline, 1914).

On kuitenkin kolmaskin oppimisen liikkeen suunta. Tämän oppimisen liikkeen ytimen muodostaa *tuntuman* hankkiminen työprosessiin siten, että taitajan antaessa muotoa tuottamisprosessille, hän samalla tulee itse muotoilluksi (in-formed). Hän siis opiskelee ja – parhaimmillaan – sivistyy työkennellen. Opimme siis asiayhteydessä käsitteellistämään jokin sisällön peräti kolmen eri liikkeen suunnassa. Ja mikä parasta: suhteutamme ne toisiinsa. Nykyajan julkinen käsityöläinen, asiantuntija, on tuottaja, joka tuottaa sen sosiaalisen tilan, jossa asioiden toteaminen, tavoitteiden asettaminen ja kaunis lopputulema on mahdollista. Tämä on ammattitaidon ydin.

Analyysin vuoksi, asian selventämiseksi, ei itse asiayhteyden hävittämiseksi, piirtäkäämme seuraava kaavio:

Oppimisen liike	Konteksti (Context)	Käsite (Concept)	Sisältö (Content)
Kohdesuhteen laatu			
Viittauksellinen Referential	oppia olemalla Learning by Being	oppia oleminen Learning the Being	Teoria Theory
Edustuksellinen Representational	oppia jäljittelemällä Learning by Doing	oppia jäljittely Learning the Doing	Käytäntö Praxis
Läsnäoleva Present Learning	oppia tekemällä Learning by Making	oppia tekeminen Poiesis the Making	Tuottaminen

Kaikessa oppimisessa on – tavalla taikka toisella – kaikki kuusi oppimisen tapaa läsnä. Tieto-opin pohjalta lähtevässä oppimisen tarkastelussa kuitenkin teoria ja käytäntö asettuvat helposti vastakkain; tuottaminen, konstituoitio, jää usein kokonaan tarkastelujen ulkopuolelle. Tieto-oppi, pahimmillaan, kieltää käytännöllisen ja tuotannollisen kokemuksen merkityksen ja tiedollisen arvon; ja – vähintäänkin – lohko ne erilleen, toistensa ulkopuolelle. Taito-oppi sanoo, että juuri tuottamalla oppiminen antaa mahdollisuuden asettaa keskiöön kaikki esitetyt kolme kysymystä, yhdessä ja erikseen. Samalla estyy mahdollisuus ammatillisen taidon kaventamiseen väli-neellisyydeksi ja tiedon siirtäminen taidon ulkopuolelle, pelkiksi tosiasioiksi. Ja tosiasioillahan ei ole merkitystä.

Ammatilliset hyveet

Ammattisivistys edellyttää, että ammatti-ihminen, asiantuntija, voi määrittää itse työnsä ehtoja ja tavoitteita. Myös ne on opittava, eikä niitä voida oppia vain kirjoista eikä roolileikeillä. Kysymys on – niin oudolta kuin se saattaakin kuulostaa – ammatillisista hyveistä. Tanskalainen Ole F. Kirkeby etsiessään johtamiseen liittyviä valmiuksia hahmottelee seuraavan listan hyveistä (Kirkeby 2000, mukailten):

- Euboulia* • Avoin harkitsevaisuus
- Euphoria* • Innostuva todellisuustajuisuus
- Hyponomé* • Rohkea kärsivällisyys
- Prolépsis* • Kyky ennakoivaan visualisointiin
- Epibolé* • Käytännöllinen intuitio
- Maieutike téchne* • Hyvän, oikean ja kauniin synnyttämisen taito

Hyveiden oppiminen on keskeinen osa ammattitaidon oppimista. Niitä ei voida oppia vain teoreettisesti tai esityksellisesti, vaan niiden on oltava upotettuna läsnä sen sosiaalisen tilan synnyttämisessä, konstituutiossa, jonka asiantuntija tuottaa osaamisellaan. Hyve on itsensä johtamista.

Perustavan tutkimuksen metodologiasta

Ammattikorkeakoulujen tutkimustyössä tulisi toistaiseksi laittaa sivuun tilastotiede ja tilastolliset testaukset. Vaikka ne – valitettavasti – näyttäytyvät usein tieteellisyyden mittareina, ne eivät ole *taidollisuuden* mittareita. Perustava tutkimus lähtee sen hallittavuudesta mikä on läsnä tässä ja nyt, tässä tilanteessa. Kuitenkin niin, että hallittavuuden toteuttaminen kestää kaikki kolme peruskriteeristöä, jotka nousevat epistiikan, etiikan ja estetiikan piiristä. Sieltä löytyy myös taidollisuuden oikeutuksen lähtökohdat.

Tosi, hyvä ja kaunis taitamisen metodologiassa

Taito metodina

Metodi¹⁶ on keino päästä perille, alun perin hyvin konkreettisesti mielessä, tietä myöten. Metodi siis pystyttää maastokartan, johon on piirretty on lähtö- ja päätepaikka sekä reitti. Päätepaikasta on usein jotain tietoa jo ennen kuin pääsemme edes perille, ehkä jo ennen kuin matkaan lähdetään.

Metodi on siis keino kulkea tietä myöten, ilman että eksyy joron jäljille. Metodi on opastaa meidät perille. Se pitää sisällään käsityksen siitä mistä ja minne olemme matkalla. Tieto siitä, minne on matka, edellyttää, että joku on kulkenut tietöntä tietä perille, kehittänyt metodista taitoa. Useamman kerran tallattu polku määrittää ajan, paikan ja tilanteen, josta tie alkaa ja milloin ollaan perillä.

Me emme aina itse mene lähtö- tai päätepaikalle, vaan käytämme tutkainta, siis tutkimusvälineitä, joilla yllämme sellaisiinkin paikkoihin mihin emme itse pääse. Tutkimusvälineet välittävät viestin asioiden tilasta, sekaantuen tavalla tai toisella asioiden kulkuun. Aivan kuten tieto tietämättä ja tietämättömästä paikasta edellyttää lähtö- ja perille pääsyn osoittavan *paikan* pystyttämistä – *konstituutiota* – niin tutkimusmetodi on kirjaus siitä, mikä tie, mistä mihin on kuljettava, miten päästään perille, ts. kuinka ha-

---

¹⁶ kreikaksi *methodos*, *meta-* mukaan + *bodos* "matkustus, tie."

luamamme tieto tuotetaan (Lelas 1993). Tiedon tuottaminen on siis metodiin perustuva taito, keino päästä perille, todeta kuinka asiat ovat. Metodi määrittää kuinka ja missä tilanteessa tutkimusvälineitä käytetään. Metodi määrittää sen tilanteen, jossa tieto tuotetaan. Tieto tuotetaan, ei löydetä.

Kun tiedon tuottamisesta tulee instituutio, siis tiede, institutionalisoituu myös ne metodiset perussäännöt, jotka ohjaavat tiedon tuotantoa. Ja metodien kehittämiseen tarvitaan oma tutkimusalansa, metodologia.

Tutkimusmetodi on siis taito. Toisin kuin tieto, taito ei viittaa johonkin matkan päässä olevaan, vaan johonkin joka on tässä ja nyt, valmiuteen, mahdollisuuteen muuttaa maailmaa, esimerkiksi mahdollisuuteen tuottaa tietoa maailmasta. Siten itse *taitoon*¹⁷ liittyvä metodiikka on perustavanlaatuisempaa kuin tutkimusmetodiikka. Taitoa käytettäessä tai synnytetessä ei riitä selvittää sitä, kuinka asiat ovat. Taito syntyy – myös tiedon tuottamisen taito – (työ/koe)tilanteessa, jossa on kysyttävä peräti kolme kysymystä: Mikä on tilanne? (*Being*); mikä on hyvä tulos? (*Doing*); kuinka voisimme saada sen kauniisti aikaiseksi? (*Making*). Taito on tiedon väärtti: tietoa määränpäästä ei voi olla ennen kuin tie on kuljettu ja rakennettu – korkeintaan toista polkua kulkeneiden hypoteeseja siitä mitä voi löytyä uuden metodisen ratkaisun avulla.

Taito on siis metodi, mutta itseään kehittävä metodi. Taitavuus on ilmaisu taidon, metodin hallinnasta. Taito rikastuu, konkretisoituu ja yleistyy sitä käyttämällä. Taidon metodologia on oppi taidon synnyttämisen ja käyttämisen perussäännöistä, siis maailman muuttamisen yleinen oppi. Taito edellyttää yleisen, pätevän ja toimivan vastauksen antamista – itse kunkin, milloin missäkin – pystyttämässä tilanteessa.

Tekemisen taito

Taidon institutionaalinen muoto ei kuitenkaan ole taide. Taiteen metodologiassa lähtökohtana on useimmiten joko taiteilija, taiteen vastaanottaja tai itse taideteos, harvemmin kuitenkaan taiteen tuottaminen sinänsä. Yrittä-

---

¹⁷ eng. *Craft*, taito < vetää yhteen, venyttää, sen sijaan eng. *skill*, ruotsin *skilja* < erottaa.

essään tarttua taiteen tekemisen metodologiaan tanskalainen taiteilija ja filosofi Asger Jorn ajautuu paradoksiin: Hänen mukaansa ihminen on taiteensa, mutta ei taitonsa. Taiteen kohde on juuri se mitä ihminen on, mutta mitä ihminen ei osaa. Taiteen metodologia on ”puhtaan kokemuksen metodiikka”. Jokainen *inhimillinen* tekniikka on puhtaan subjektiivista. Taiteen metodologia on anti-metodista ”manerismia”, joka ei voi irrottautua kädestä ja sen yksinkertaisista työkaluista (Treusch-Dieter 1990, 219–220). Siten järkeenkäypä taito ja sen käyttö on kääntyy taiteen piirissä helposti taidon vastakohtaksi, ei-rationaaliseksi taidoksi, kaunotaiteeksi.

Taide instituutiona (Fine art, Schöne Kunst, Kaunotaide) on verrattain nuori ilmiö, ehkäpä noin 250 vuotta vanha (katso esim. Pulliainen 1996). Kaunotaidon, taiteen irrottautuminen tuotannollisesta taidosta liittyy – paitsi taiteilijoiden pyrkimykseen nostaa arvostustaan yliopistoväen rinnalle – teollisen tuotannon läpimurtoon ja palkkatyön syntyyn. Käsityöläistyön teolliseksi palkkatyöksi rujouttamisen kääntöpuolena syntyi tieteen, taiteen ja politiikan instituutiot. Kaikki kolme työtoiminnan edellä mainittua peruskysymystä siirrettiin palkkatyön ulkopuolelle. Työtaito oheni liikkeeksi, voiman käytöksi. Taidon tutkimusmetodiikka *tieteellistyi*, ts. abstrahoi työn voiman käytöksi, sen ulkoisen ohjauksen ja ajoituksen kysymyksiksi, taylorilaiseksi metodologiaksi.

Tämä ensimmäisen teollisen modernin ratkaisu ei ole ollut käypä enää pitkään aikaan. Jos klassisen talouden ja työn lähtökohta oli käsi ja käsityökalut, niin ensimmäisen modernin talouden ydinkuva oli (työ)voimalla käytetty kone. Tämä unikuva on jo haihtumassa, ainakin Euroopasta. Esiin on astunut uusi kuva: konejärjestelmien ja tiedon, käsitteiden ja kielen uusi *tekstuuri*¹⁸, tieto(kone) ja tuotannollisten kielikoneistojen verkosto. Työ ei tule enää toimeen ilman kieltä eikä kieli ilman koneita.

Tätä uutta tekstuuria kuvastaa tuotannon ”subjektiivisen tekijän” jäsenyminen asiantuntijuudeksi. Asioiden tietäminen vs. ei-tietäminen – henkinen vs. ruumiillinen työ – ei ole enää ratkaiseva jakolinja. Pikemminkin kysymyksessä on ”ajattelevien käsien” ja ”kättelevien ajatusten” suhteesta, siis *tekemisen* taidosta, ei enää ajattelu- ja kädentaitojen vastakkainasettelusta.

---

¹⁸ eng. *texture* < kutoa yhteen.

Asiantuntijan ammattitaito

Asiantuntijan työtilanteessa asettuu kolmeen suuntaan jäsentyvä toiminnallinen liike: Kuinka asiat ovat?, Kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin? Kuinka ne voitaisiin saada aikaiseksi, kauniisti? Nämä kysymykset on ratkaistava työtilanteessa yhdessä ja erikseen, yleisesti ja pätevästi. Tämä ammattitaito (siis *craft*) on liikettä kolmessa eri suunnassa, yhtä aikaa ja erikseen. Kysymykset todesta, hyvästä ja kauniista ovat kaikki yhtä vakavia, perustavanlaatuisia ja todellisia kysymyksiä. Ne ovat yhtä lailla ”subjektiivisia” ja/ tai ”objektiivisia”. Kaikkien niiden osalta on nähtävä vaivaa, ne on jäsennettävä ja ratkaistava.

Akateemisen tutkimusmetodeihin, kuten myös työkaluihin, kiteytynyt kokemus, tieto ja taito eivät vielä sano niiden käyttämisen taidosta paljontakaan eikä myöskään käyttämisen kohteesta: sekä tutkimusmetodeja että työkaluja voidaan käyttää taitavasti tai taitamattomasti, perusteltuihin tai perusteettomiin kohteisiin. Kirveellä - kuten metodeillakin - voidaan halkaista päitä tai halkoja. Siten sekä tutkimus- että työtilanteessa *perustava* tehtävä on sisällön määrittely. Saamme aina työtehtävät määritettynä johonkin muotoon tai hahmoon, aikaan, paikkaan, tilanteeseen, välineisiin ja tavoitteisiin sidottuna. Sisältö (*content*¹⁹) tarvitsee välttämättä tämän muodon. Muodoton sisältö tai sisällyksetön muoto elää vain unessa ja mielikuvituksessa, jos sielläkään.

Sisältö voi näyttäytyä välittömästi koettavana tilanteena ja -tilana, työn kohteena ja -välineitä. Tarvittavat käsitteet ja käsitykset ovat tällöin upotettuna työn eri elementteihin ymmärrettävässä ja havaittavassa muodossa. Ne on sidottu kuitenkin myös sosiaalisiin rakenteisiin ja käytänteisiin, joita ei ole aina mahdollista havaita ja ottaa haltuun välittömästi. Työn käsitteet eivät aina saa kielellistä ilmaisua, eivät ainakaan kaikilta osin. Työtilanne, kuten kohde ja työvälineetkin, voivat olla ilmaistu kielellisestikin, mutta käytettyjen käsitteiden merkitysmaailma on useimmiten joko suljettu tai olennaisesti rajattu.

Tätä teemaa on viime vuosina yritetty jäsentää hyvinkin erilaisista näkökulmista: Klassikoita alalla ovat esimerkiksi persoonallinen tieto/taito;

---

¹⁹ Suomen kielen ”sisältö” johtaa sisälmyksiin, kun esim. englannin kielen ”content” *con-* yhteen, *tent* -viritetty, siis yhteen viritetty.

hiljainen/paikallinen tieto (Polanyi 1998), tietoisuuden käsite (know-that, know-how, Ryle 1961), reflektiivinen ammattikäytäntö (Schön 1983). Uudempia, esimerkiksi Ammatti, traditio ja hiljainen tieto (Rolf 1991), tilannekohtainen oppiminen (Lave 1991), ekspansiivinen oppiminen (Engeström & Tuomi-Grön 2003), yhteisölliset käytänteet ja oppiminen (Wenger 1999). Aatehistoriallisena taustana on usein pragmatismi (Dewey, Peirce), tai kulttuuri-historiallinen koulukunta (Vykotsky, Leontjev)²⁰, miksei myös Gadamer ja Wittgensteinin myöhäistyöt.²¹ Empiirinen tutkimus on erittäin laajaa ja monimuotoista.

Kehittelyssä voi nähdä eurooppalaiseen valistus –ajatteluperinteeseen ja strukturalismiin liittyvän ajattoman ja paikattoman, siis universaalien tiedonihanteen avautumisen yksilökohtaistumiselle ja paikallistumiselle. Pyyntöä on yksilökohtaisten ja paikallisten kokemusten ja merkitysten liittäminen mukaan tutkimus- ja työprosesseihin. Tiedon ja taidon yksilökohtaistuminen ja paikallistuminen on tulkittavissa *par exl.* psyykkisen ja sosiaalisen syntyprosessiksi.

Perustavan työn jäsenitys

Työn sisällön jäsentämisessä on vähintäänkin kolme eri liikesuuntaa, momenttia²²: työn käsitteiden jäsenitys (*concept*), työn asiayhteyden määrittely (*context*) ja prosessimuotoon saattaminen, sisällön määrittely (*content*). Nämä liikesuunnat ovat erotettavissa vain tutkimuksellisesti, itse työprosessissa niitä ei useinkaan eristetä toisistaan: kuten kolmio vaatii kolme kulmaa määrittäykseen, työ vaatii hahmottuakseen ratkaisun kaikkiin kolmeen momenttiin-sa suhteessa toisiinsa.

Tosi

Työn jäsentämiseen tarvittavat käsitteet (Kuinka asiat oikein ovat? *Being/Theory*) eivät ole yhtä kuin niiden kielellinen ilmaisu tai nimi. Käsitteet ovat

²⁰ Suomeksi esim. Vykotski 1980; Leontjev 1977.

²¹ Hyvä yleiskatsaus, ks. Gustavsson 2000.

²² Kun käytän ilmaisua 'momentti' tarkoitan, että kaikki kolme liikesuuntaa edellyttävät toisiaan voidakseen olla olemassa.

sidoksissa materiaaliin esineisiin ja sosiaalisiin käytänteisiin, niiden muuttaminen vaatii enemmän tai vähemmän vaivannäköä, siis työtä.

Metodisesti työn käsitteiden muodostamisen prosessia voidaan kuvata analyysin ja synteessin liikkeenä. Taitoa palvelevassa käsitteen muodostuksessa analyysi ei tuota vain uusia osakokonaisuuksia, elementtejä tai ominaisuuksia esimerkiksi työn kohteesta vaan samalla määrittään niiden keskinäisiä suhteita. Kokonaisuuden analysointi ei siis välttämättä johda kokonaisuuden hajoamiseen ja häviämiseen vaan analysointi avaa oven uudelleenjäsentämiseen: analyysin kautta löydetty uudet elementit ja/tai ominaisuudet avittavat uudelleenrakentumista, käsitteellistymistä, avaavat siis tietä uuden synteessin tekemiselle. Analyysi tapahtuu siis synteessin palveluksessa (Rubinstein 1974; Saariluoma 2003).

Tämä liike hakee työtilanteen käsitteellistämiseksi käypää mittakaavaa ajan, paikan ja käytettävissä olevien resurssien suhteen. Työn, sanoisiko kätelevien ajatusten jäsentäminen ja määrittely vaatii oman aikamuotonsa, tuottavaa joutilaisuutta²³ (*shole*), ts. tietyn rauhallisuuden, mietiskelyn ja tuumaamisen tilan. Tavoitteena on saada ote jostakin, joka on viitteellisesti läsnä, etsiä sille työtilanteeseen sopiva luku- ja kirjoitustapa. Kysymys on siis työn lähtöpisteen määrittävästä, sosiaalisesti *perustavan* teorian tuottamisesta.

Hyvä

Toinen työtilanteeseen liittyvä liikesuunta on työn *sääntöjen, tuloksen* ja käsillä olevan *tapausten* ja niiden keskinäissuhteiden määrittely (kuinka asiat ovat kun ne ovat hyvin? *Doing/praxis*). Tämä liike liittyy enemmän työtilanteen mahdollisuuksien, tavoitteiden ja keinojen jäsentämiseen. Mikä on mahdollista ja/tai toivottavaa ja millä keinon? Metodisesti tätä liikettä voidaan kuvata kolmikolla, *deduktio – induktio – abduktio* (katso taulukko 2).

Kaikki tunnemme hyvin nämä päättelysäännöt jo logiikan peruskurssilta. Ne kuvaavat – tavallisesti – kuinka päättelyssä edetään askel askeleelta, kuinka päättely siis määritellään ja kuinka otetaan päteviä askeleita hyväksyttävään tulokseen pääsemiseksi. Jokainen työntekijä, tekijä tai pelaaja tietää, että yksittäisten askelten tai päätelmien muodollisesti oikein tekemisen

---

²³ 'joutilas' < lypsämätön lehmä.

Taulukko 2. Perinteelliset päättelymuodot

Deduktio

Sääntö: Korjaan rikkinäiset kaapelit

Tapaus: maakaapeli on rikki

Tulos: Korjaanpa siis maakaapelin

Induktio

Tapaus: Maakaapeli on rikki

Tulos: Korjaanpa maakaapelin

Sääntö: Korjaanko siis kaikki rikkinäiset kaapelit?

Abduktio

Sääntö: Korjaan rikkinäiset kaapelit

Tulos: Korjaanpa maakaapelin

Tapaus: Ahaa, maakaapeli oli siis rikki?

taito (eng. *skill*) ei anna mitään varmuutta hyvästä tuloksesta, saaticka voitosta. Kaikissa peleissä, kuten shakissa, yksittäinen siirtojen tekeminen taito ei riitä kuin alkuun, jos siihenkään. Voittoon tarvitaan *strategista* tajua ja osaamista (Paavola 2004; Hintikka 1998). Yksittäinen siirto on aina suhteuttava tuleviin siirtoihin, niiden on palveltava päätepisteeseen pääsyä. Työssä ja pelissä on toimittava metodisesti, siis taitavasti.

Sekä induktiota että abduktiota pidetään jo perinteellisestikin strategisina päättelyinä siinä mielessä, että ne tuottavat hypoteesin tai mahdollisen selityksen: Jos otan jyvälaarista kourallisen jyviä ja totean ne hyväiksi, voin tehdä ehdollisen yleistyksen jyvieni laadusta (*induktio*). Jos taas autoni ei lähde käyntiin käynnistettäessä, minulla on heti valmiina ainakin yksi selitys tilanteelle, "polttoaine on lopussa" (*abduktio*). Molemmat johtopäätökset antavat mahdollisuuden suunnata seuraavia askeleita, mutta eivät anna 'lopullisia' vastauksia. Deduktiostrateginen luonne ei ole yhtä ilmeinen. Strateginen asennoituminen piiloutuu deduktiossa ajan, paikan ja kohteen rajauksiin: missä tilanteessa, minä ajankohtana ja mitä joukkoa koskien päätteleminen on pätevää. Tätä rajankäyntiä tehdään askeleittain varmistaen strategisen tavoitteen saavuttaminen.

Tekijän kannalta työssä on kysymys juuri tavoitteiden, sääntöjen ja tapusten, ja niiden keskinäissuhteiden määrittelystä. Kysymys ei siis ole univer-

saalisista – aina ja kaikkialla – pätevistä päättelyistä vaan päättelyistä, jotka pätevät tässä ja nyt ja ovat silti yleisiä ja päteviä metodin määrittelemässä maastossa.

Tämän liikesuunnan aikamuoto on etsivä peli, (sanan “*Game*”²⁴ mielessä), yhteisen merkitysten tuottamisena ja sopimisena. Tällöin tarvitaan yhteistä tilaa ja aikaa keskusteluihin ja neuvotteluihin. Tavoitteena on määrittää työn yhteiset säännöt, tulos ja yksittäisen tapausten luonne esimerkkeinä. Tällöin korostuvat työn eri osapuolten, ei vain välitön vaan edustuksellinen läsnäolo eri muodoissa (lait, sopimukset, eturyhmien edustajat jne.). Kysymys on siis hyvien sosiaalisten käytänteiden synnyttämisestä, *praksiksesta*, hyvän tuloksen aikaansaamiseksi. Valittujen, tilannetta kuvaavien käsitteiden merkityksimaailma siis avataan keskustelulle ja määrittelylle ja – jos tarvis – vaihdetaan tilannetta kuvaavat käsitteet sopivampiin.

Kaunis

Kolmas liikkeen suunta on työn prosessimuotoon saaminen, sisällön määrittely (Kuinka saada kaikki aikaiseksi ja vielä kauniisti? *Making/poiesis*). Tämä on oikeastaan sivistyksen (*Bildung*²⁵) perusteema, sanan tiukassa mielessä: sivistyminenhan merkitsee muodon antamista (form) ja saamista (inform) kauneuden lakien mukaan. Liikkeen tavoitteena on kehittää tekijälle/taitajalle *tuntuma* tilanteeseen, ts. määrittää yhteisen vision ja/tai oman unen ja realiteettien/fetissien välinen suhde. Prosessin tuottaminen lähtee liikkeelle

---

²⁴ eng. *Game* < *gamen* ilo, hauska, < *gaman* osallistuminen, yhteys, *ga- yhteisyyttä ilmaiseva etuliite + *mann persoona, siis ihmisten yhteisyyden kokemus ja merkityksellisyys. Ilmaisuu “kilpailu pelattuna sääntöjen mukaan” on 1300-luvun alusta. Suomen kielen sana peli < Spel < Spiel juontuu tanssista ja tanssimisesta.

²⁵ *Bildung*, *Bild*- kuva, -*tung* muokkaus, siis kuvien muokkaus; nyt ei kuitenkaan ole kysymys vain mielikuvien muokkaamisesta vaan omista unista/pyrkimyksistä ja todellisuuden muokkaamisesta ja sen myötä saadusta palautteesta, vrt. esimerkiksi saventalajan työ: Kun saventalajan muokkaa savea, hän toisaalta antaa muotoa savelle ja tulee itse muotoilluksi (*in-formed*): hän oppii mikä on mahdollista ja mikä mahdotonta tehdä minkäkinlaisella savella ja samalla hän oppii itsestään sen, mikä hänelle on mahdollista tai mahdotonta. Ja tietysti – harjaannuksen myötä – hän oppii liikuttelemaan näitä rajoja tahtomaansa suuntaan. Saventalaja oppii siis “*by making*”.

sisällön ja muodon välisen suhteen ratkaisemisesta. Tämä tuo työprosessiin mukaan “elävän työn” jo kiteytyneen “kuolleen työn” (kiinnitettyt käsitteen, säännöt, tavoitteet, koneet, välineet) liikevoimaksi.

Tuottaminen kauneuden lakien mukaan avaa kysymyksen välityksestä. Mitä asetetaan todetun, jäsennetyn lähtötilanteen ja hahmotetun tavoitteen, päätapisteen väliin. Miten siis työskennellä metodisesti? Mikä on yksittäisten askeleiden suhde strategiseen ammattitaitoon? Kuinka pystytetyssä perustavan teorian ja hyvän praksiksen mukaisessa tilanteessa saadaan artefakta²⁶ kauniisti aikaiseksi. Minkä muodon kautta ja miten työn kohteeseen välittyy haluttu sisältö ja mitä kautta se kulkeutuu takaisin muokkaamaan, sivistämään, tekijäänsä? Juuri strategian taju ja metodinen työskentely ovat tuotannollisen estetiikan lähtökohtia. Jos “kauneus on lupaus onnesta” (*Baudelaire*), niin eikö kauniisti tekeminen ole silloin välitöntä onnea?

Talouden ajasta ja ajan taloudesta

Kaikki kolme kysymystä, Kuinka asiat ovat? (*teoria*), Kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin? (*praxis*) ja Kuinka ne saadaan aikaiseksi kauniisti? (*poiesis*) ratkaistaan tavalla taikka toisella, paikassa tai toisessa, *aina* kun työhön ryhdytään. Taloudenpidon yksi keskeinen kysymys on, kuinka käytettävissä olevat aikaresurssit jaetaan, erityisesti palkkatyösuhteissa ja työnjaollisissa organisaatioissa. Olennaista on kuka tekee ratkaisut, mutta yhtä olennaista on missä mittakaavassa ratkaisut tehdään: mihin mittaan on mahdollista avata valmiita vastauksia ja mihin mittaan on mahdollista sivistyä työssä. Voidaanko kysymykset todesta, hyvästä ja kauniista avata yleisinä, kaikkia koskeuttavina kysymyksinä vai vain tämän yksikön, tämän päivän, viikon, kuukauden tai vuosineljänneksen haasteina. Vastaan tulee siis ajan talouden ja tuottavuuden yhteensovitus.

Vaatimus työssä oppimisesta asettaa ajan käytölle laatuvaatimuksia. Työtilanteessa keskinäiseen suhteeseen asettuu kolme aikamuotoa: tuottava joultaisuus, kokeileva etsintä ja sivistyminen (*Bildung*). Oppiminen on mahdo-

---

²⁶ Artefakta, *artefact* ihmisen tekemä asia. Kaksinkertainen ilmaisu sillä *art* taito < liittyy yhteen, *fact* < *facere* tehdä, valmistaa.

tonta ilman ajankäytön huokoisuutta. Ajan ja paikan varaaminen oppimiselle vaatii monentasoisia ratkaisuja: itse työprosessin huokoisuutta, mahdollisuus välittömiin opintopyrähdyksiin, ajat ja paikat pitempiin opintokokonaisuuksien toteuttamiseen. Tuottavuuden kannalta avainkysymys on missä määrin oppiminen tapahtuu sivistymisen kautta (*by making*), toisin sanoen millaiseksi työn rytmitys, huokoisuus, eri aikamuotojen keskinäiset suhteet on rakennettava parhaan tuloksen aikaansaamiseksi. Tuottavuuden kannalta parhaita ratkaisuja eivät varmaankaan ole työn ja oppimisen jyrkkä toisistaan erottaminen ja ajan käytön tiiviynen korostaminen sekä työ- että oppimisprosessissa. Työprosessin huokoisuus, jossa on aika-annos kaikkia kolmea aikamuotoa, saattaisi olla paras ratkaisu – ainakin tutkimisen arvoinen kysymys.

Ammatillisista hyveistä

Asiantuntijatyö on viime kädessä myös itsensä johtamista, sellaisen sosiaalisen tilan tuottamista, jossa asetetut kolme kysymystä voidaan asettaa ja ratkaista. Kysymyksessä on vähintäänkin strateginen taito jota yksittäiset taidot tukevat.

Klassisesti ilmaisten, se on siis hyvän, oikean ja kauniin synnyttämisen taitoa, *maieutique technique*²⁷. Siihen tarvitaan kykyä ennakoivaan visualisointiin (*prolepsis*), innostavaa todellisuudentajuisuutta (*euphoria*), rohkeaa kärsivällisyyttä (*hyponomé*), käytännöllistä intuiiota (*epibolé*) ja avointa harkitsevaisuutta (*euboulia*). Nämä Ole Fogh Kirkebyn (Kirkeby 2000, 181–199) klassisesta maailmasta hahmottamat johtamiseen taidot ovat vähintäänkin strategisia taitoja. Taitoja, jotka opitaan niitä harjoittamalla. Ne eivät siis ole vain mielipiteitä siitä, mikä on hyvää työtä tai kaunis tulos, vaan metodisia periaatteita lähestyä ja ratkaista työssä ilmeneviä kysymyksiä. Ne ilmaisevat taitamisen metodologian yhden hahmotelman.

Samalla ne paljastavat yhden vajavaisuuden, joka sisältyy aikaisempaan erittelyymme. Vaje liittyy strategiseen asennoitumiseen. Tarkastelkaamme hieman tarkemmin, miten “kättilön taidot” poikkeavat strategisista taidois-

---

²⁷ *maieutique technique* = kättilön taito.

ta. Sorates, johon Kirkeby tässä yhteydessä viittaa, toteaa itsestään: “Olen siinä katsannossa kättilö, että en itse pysty synnyttämään viisautta; ... vaikka kyselen muilta en pysty tuomaan valaistusta mihinkään koskapa minulla ei ole lainkaan viisautta. Ja syy on tämä: luoja on varustanut minut toimimaan kättilönä, mutta on sulkenut minut synnyttämisen ulkopuolelle ... . (Sokrates ja Theaetetus, 150 B-D, 26; Kirkebyn mukaan 2000, 197).

Alun alkaen, strategia viittasi armeijan johtamiseen. Armeijaa ei voida kuitenkaan johtaa eikä strategiaa rakentaa ilman kahta muuta sodankäynnin kulmakiveä: tavoitetta (sodan julistaminen voiton saavuttamiseksi) ja taktiikkaa. Taktiikka²⁸ tarkoittaa järjestelykykyä, logistiikkaa. Strateginen asennoituminen on siten ratkaisevalla tavalla vajavaista: se on kahdelta suunnalta riippuvainen *ulkoisista* ehdoista: tavoitteiden asettajista ja niiden käytännöllisistä toteuttajista. Kenraalit eivät päätä sodasta ja rauhasta – kuten yritysjohtajatkaan eivät päätä tuottavuuden tavoitetasosta. Strateginen asennoituminen muistuttaa meitä roomalaisten asennoitumisesta maailmaan ja sen hallintaan. Asenne on kirjattu roomalaiseen lakiin (Gierke 1990; Turner 1992): oikeus (tavoite) on itsessään ja lähtökohdissaan rajaton ja se rajataan taistelussa toisen, sille ulkopuolisen, mutta vastakkaisen oikeuden kanssa. Taistelu 'oikeudesta' tapahtuu tavoitteen asettajalle alistussuhteessa olevien toimesta. Roomalaisten vähemmän tuntema lain muoto, saksalainen sosiaalioikeus (*Sozialrecht*) sisältää sen sijaan itsessään oman rajansa: se on kuin kättilö tukiessaan uuden syntymistä.

Onko asiantuntija siis synnyttäjä, kättilö vai strategisesti? Miten meidän pitäisi ymmärtää asiantuntijan metodinen työskentely? Hän on ainakin synnyttäjä. Hän on mukana synnyttämässä sitä sosiaalista tilaa ja tilannetta, jossa mainitut kolme kysymystä voidaan asettaa ja ratkaista. Tämän tilan synnyttäminen edellyttää myös kättilön taitoja, joilla tuetaan ja innostetaan itse kutakin tuon tilan tuottamisessa. Ammattityössä strateginen asennoituminen sijoittuu osaksi tätä kokonaisuutta. Ammattitaito (*craft*) ei siis pysähdy strategisten taitojen rajalle vaan se ottaa tavoitteenasettelun ja käytännön toteutuksen omaksi sisäiseksi ehdokseen.

Miten työnjaon kanssa sitten käy? Vanha tarina mahtavan maatilan isännän työn muutoksesta ikääntymisen myötä kertoo jotain olennaista: viimei-

---

²⁸ eng. *tactic* kreik. *taktike techne*, järjestämisen taito, adj. *taxis* järjestys, verb. *tassein* järjestää.

sinä vuosinaan hän hoiti tuvan ikkunan alla olevan tomaattipenkin, josta aina keväisin saatiin ensimmäiset auringon kypsyttämät tomaatit. Hän hoiti pienen tomaattipenkkinsä kaikella huolenpidolla. Kaikkiin työtehtäviin voidaan siis upottaa mainitsemani kolme kysymystä, tosin eri mittakaavassa, eri painotuksella ja eri tarkkuudella. Kaikissa työtehtävissä kaikkiin näihin kysymyksiin on kuitenkin etsittävä jokin vastaus jonkun toimesta.

Taidon metodologiasta

Taito-opin suhde maailmaan osoittautuu siis moninaisemmaksi ja monisyisemmäksi, siis konkreettisemmaksi kuin tieto-opin. Tiedon tuotannon metodologia on erityinen momentti taidon metodologiassa. Taidon metodologia avaa yhden kysymyksen sijasta kolme peruskysymystä ratkaistavaksi yhdessä ja suhteessa toisiinsa, kuitenkin yleisesti ja pätevästi. Se tuo yhteen maailman kuvaamisen, arvottamisen ja muuttamisen, siis kysymykset todesta, hyvästä ja kauniista.

Käsityöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä

Teoreettisesti hallittu työ?

Suomalaista työntutkimuksen kenttää viimevuosina ansiokkaasti jäsentäneessä kehittävän työntutkimuksen -ohjelmassa käsityöläistyö haudattiin historian kaatopaikalle. Ohjelman mukaan sitä korvaamaan tuli teollinen työ, jonka vastapainoksi kehittyi humanistinen työn kehittämisen ohjelma. Näiden synteesinä hahmottui ajatus teoreettisesti hallitusta työstä (Toikka 1982, 1984; Engeström 1984, 1990, 1995; Kuutti 1999).

Tämä historian tulkinta katselee käsityöläistyötä modernin teollisuusyhteiskunnan ja palkkatyön horisontista ja samalla uppoutuu työn modernisoitumiskehitykseen lähes kriittittömällä tavalla. Työn modernisoinnin keskeiseksi, joskus lähes ainoksi kriteeriksi, muotoutui tuotantoprosessin sujuvuus.

Teoreettisesti hallitun työn -konsepti asettaa tiedon ensisijaiseksi suhteessa taitoon. Tämän episteemisen asettamuksen lisäksi se purkaa tuotantoprosessin ulkopuolisiksi kysymyksiksi työn eettiset ja esteettiset momentit. Totta on, että ensimmäisen modernin myötä, käsityöläistyön rujouttamisen kautta, nämä työn momentit siirtyivät (palkka)työn ulkopuolelle. Niiden metodologinen asettaminen työn ulkopuolisiksi kysymyksiksi leikkaa mahdollisuudet arvioida teollistumisen myötä muotoutunutta palkkatyötä historiallisessa ja siten myös tulevaisuuden perspektiivissä.²⁹

Kysymys työn muodosta on kuitenkin otettava tarkastelujen kohteeksi ja siihen tarvitaan peiliksi käsityöläistyötä. Kysymys ei ole käsityöläistyön romantisoimisesta tai ihannoimisesta vaan kokonaisen ihmisen – päineen, käsineen ja sydämineen – mukaantuomisesta työn jäsentämiseen. Euroopalaisessa kulttuurihistoriassa käsityöläisyydellä on verrattomasti pitempi ja rikkaampi historia kuin teollisella palkkatyöllä, jonka lyhyttä ja karua historiaa ei voine rikkaaksi kutsua, ainakaan työntekijän kannalta.

Emme tietystikään voi palata käsityöläisyyteen. Joudumme kuitenkin etsimään työn muodoille ehtoja nyt hahmottumassa olevassa uudessa tuotannollisessa tilanteessa. Jos klassisen talouden perusta oli maataloudessa ja käsityökaluissa, niin ensimmäisen modernin perusta oli koneissa ja konejärjestelmissä. Sittemmin koneet ovat oppineet käyttämään kieltä ja kielet koneita ja kielistä on tullut keskeinen tuotannon väline. On muodostunut koneistojen ja kielten *tekstuuri*: koneet eivät selviä ilman kieliä eikä kielet ilman koneita. Työtoiminnan ja -kommunikaation välineet ovat kutoutumassa yhteen. Ne ovat rakentumassa yhden ja saman työprosessin momenteiksi.

Saman teknisen kehityksen myötä tuotannon subjektiivinen tekijä on siirtynyt monin osin varsinaisen tuotantoprosessin oheen, ohjeistamaan tuotantoa, siis *asiantuntijuudeksi*. Tähän asiantuntijuuteen ei asioiden pelkkä tietäminen riitä. Viime vuosina osana globalisaatiota on tapahtunut lisääntyvässä määrin omistamisen, yritysten ja tehtaiden eriytyminen ulkoisiksi ehdoiksi toisilleen. Tämä syvenevä jakautuminen näyttää rakenteistavan ratkaisevalla tavalla uudelleen myös palkkatyöläisyyden ja yrittäjyyden välistä suhdetta (Wolf 1999; Haug 2003; Schumann 2003; Peters & Schmitthenner 2003; Glissmann & Peters 2001; Bsirske, Mönig-Raane, Stergel & Wiedemuth 2004).

Voimmekin avata tarkastelumme väittäen, että taito (*craft*)³⁰ on rikkaampi ja konkreettisempi käsite kuin tieto. Taito, tuottamisen taito, oli jo klassisessa filosofiassa vaikea ongelma ja haaste: kuinka ymmärtää se, että naiset ja käsityöläisorjat saattoivat tuottaa, saattaa näkyviin jotain uutta ja ennennäkemätöntä. Tämä piti selittää pois: siihen tarvittiin ylimaallisia ideoita (Pla-

---

²⁹ Eri tutkijoiden näkemykset tosin vaihtelevat, erityisesti Toikan kehittelyt ovat avaria, mm. etiikan suhteen, ks. Toikka 1982.

³⁰ Eng. *Craft*, taito < verää yhteen, venyttää, sen sijaan eng. *skill*, ruotsin *skilja* < erottaa.

ton) tai luonnon yliluonnollista tuottamiskykyä (Aristoteles). Muutenhan olisi pitänyt myöntää, että orjat ja naiset synnyttivät jotain, joka on ei-jumalallista ja/tai ei-luonnollista, siis inhimillistä. Tämä oli tietysti orjayhteiskunnassa sopimatonta. Niinpä vapaan miehen ja orjan ero oli täsmälleen siinä, kuka omisti/hallitsi käsitteitä, tai tarkemmin sanoen: kuka hallitsi käsitteiden kielellisen ilmaisun ja niihin liitetyt sosiaaliset käytänteet. Käsityöläisillä oli tuolloin – oikeastaan iät ja ajat – ollut kätteleviä ajatuksia ja ajattelevat kädet, siis tuottamisen taito. Tuottamisen vaatima käsitteiden muoto ja olemassaolon tapa oli kokemuksen kautta muotoutunut *tuntuma* artefaktin tuottamiseen; käsitteillä ei ollut useinkaan edes suullista, puhumattakaan kirjallista muotoa. Taito oli tuolloin vielä mykkä.³¹

Taito oli jo tuolloin kuitenkin metodi, siis tie perille: raaka-aineesta tuotteeksi, artefaktiksi. Toisin kuin tieto, taito viittaa johonkin joka on välittömästi läsnä, tilanteeseen, toimintakehään, työpajaan. Taitaja joutuu tätä kehää rakentaessaan kysymään peräti kolme kysymystä, tietäjän yhden sijasta: Kuinka asiat ovat? Kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin? Kuinka ne saadaan kauniisti tuotettua? Taitaja siis kuvaa, arvottaa ja muuttaa kauniisti maailmaa, tässä ja nyt, mutta silti pätevästi ja yleisesti. Taidon metodologia on maailman muuttamisen yleinen oppi.

Voimme siis havaita, että teoreettisesti hallitun työn – ohjelma jättää vähälle huomiolle olennaisia ja keskeisiä työn jäsentämiseen liittyviä teemoja. Sen metodologiseen ytimeen liittyvä kulttuurihistorillisen koulutukunnan 'välitetyn toiminnan' – konsepti onkin tulkittava uudelleen.

Välittymisen ongelma työtoiminnassa

Kaksi toimintateorian kehittämisen avaintutkijaa, Yrjö Engeström ja Georg Rückriem ovat molemmat hiljattain kiinnittäneet huomiota välittymisen ongelmaan toimintateorian kehittämisessä (Engeström 1999; Rückriem

---

³¹ On syytä palauttaa mieliin, että klassisen filosofian lähtökohta ja perusmetafora oli julkinen käsityöläinen, *Demiurgi*. Perusjako *theorie/praxis/poiesis* nousee käsityöläisten toimintakehän hajalleen repimisestä silloisen orjayhteiskunnan ideologiaa tukevalla tavalla, ks. esimerkiksi Thomsen 1990; Cahoon 1995; Solmsen 1963; Dabrowski 1990; Bartels 1965; Riedel 1973, 1976; Ulmer 1953; Blumenberg 1957; Agamben 1999; Taminaux 1987.

2003). Yrjö Engeström ratkaisee välityksen ongelman lisäämällä välityksiä välitysten väliin, mutta ei tässä yhteydessä laajemmin arvuuttele toiminnan käsitteen filosofista perusluonnetta.

Toiminta-käsitettä käytetään ainakin kahdessa verrattain erilaisessa merkityksessä. Toiminta (tätigkeit, *energeia*) on, erityisesti uudella ajalla, kehittynyt ontologisoivaksi käsitteeksi, ts. toiminnassa oleminen on edellytys olemassa ololle. Tässä mielessä toiminnan käsitettä käytetään yleisesti, sekä hyvin arkisesti että hyvin filosofisesti, käypänä yleiskäsitteenä.

Toisaalta, toiminta-käsitteen epistemenologinen puoli, siis kohteellinen toiminta, ei aseta *ennen* toimintaa ehtoja/määreitä sille, joka on kohteena, vaan nuo määreet ilmenevät vasta toiminnan jälkeen: jos toiminnan kautta, esimerkiksi työkalun välityksellä, kohdetta muotoillaan, niin se ilmaisee vastuksensa toimijalle (*in-form*), tavalla taikka toisella. Kohteen tunnustaminen/tunnistaminen tapahtuu vasta toiminnan jälkeen. Tämä klassiselta filosofialta monin osin piiloon jäänyt palaute avaa mahdollisuuden (käsityöläis)työn *sivistävän* perusluonteen ymmärtämiseen. Ja se on myös ymmärrystä, joka puuttuu modernista valistusfilosofiasta, ja siten teollisesta palkkatyöstä ja usein myös sen tutkijoilta.

Kohteellisen toiminnan -käsite on, hegeliläisittäin ajatellen, fenomenologinen eikä psykologinen käsite. Psykologinen vastine toiminnan käsitteelle on käyttäytyminen tai suhtautuminen (*sich verhalten/lassen können*).³² Silloin sille, joka on kohteena, seisoo edessä (*Gegenstand*), annetaan *etukäteen* jokin ominaisuus ja piirre, jonka suhteen toimitaan. Välittävän toiminnan uudelleenkirjoittamisessa onkin kysymys juuri käyttäytymisen ja toiminnan suhteen määrittelystä.

Psykologian kannalta, välittävä toiminta -konsepti edellyttää vähintäänkin kolmea asiaa: on olemassa kaksi kohtiota, joiden välillä jonkin kolmannen kautta jotain välittyy. Wykotskille tämä välittävä tekijä oli sana(merkitys) tai työkalu, Leontjville toiminta: subjekti – toiminta – objekti. Välittävä toiminta ihmisen psyykkisen toiminnan mahdollistajana ajoi Wykotskin kuitenkin vaikeaa metodologiseen dilemmaan: välittyminen jakaa jo loogisen rakenteensa vuoksi psyykkisen kahtia, siis mistä ja mihin jokin välittyy.

---

³² Kysymyksessä ei siis ole behavioristinen S-R tulkinta käyttäytymisestä, vaan 'behave oneself', käyttäytymisen kyvystä ja valmiudesta. Käyttäytymisen ja toiminnan keskinäisuhteesta, ks. esim. Riedel 1976; Rubinstein 1977.

Tämä oli vastoin Wykotskin pyrkimystä esittää ihmisen pyykkinen kehitys kokonaisuutena. Sama ongelma siirtyy Leontjevillä: toimija ja toiminnan kohde ovat ulkoisessa suhteessa toimintaan ja toisiinsa.

Georg Rückriem on oivaltanut toiminnan käsitteen liittyvän rajoittuneisuuden ja ongelman. Hän haluaisi irrottautua kulttuurihistoriallisen koulukunnan perusmielikuvasta “työkalu” toimintaa välittävänä tekijänä ja siirtää keskustelun luhmannilaisen systeemitteorian ja joukkotiedotus -teorian piiriin ehdottamalla välittäväksi tekijäksi “mediaa”. Hän käyttää media -käsitettä hyvin vahvana, ehkäpä liiankin vahvana käsitteenä. Hän jopa arvuuttelee, onko uusi tietoteknologia se *media*, jonka kautta koko aikausi ja sen haasteet avautuvat tutkittavaksi?

Rückriem kysyy myös: kun Leontjevillä ihmisen ja maailman välinen suhde on välitetty toimintana, niin onko kommunikaatio perusluonteeltaan toimintaa vai jotain aivan muuta? Luhmannilaisessa systeemitteoriassa yksilön elämän mielekkyyden muodostus on se pakko, joka saa meidät kommunikoidaan ja muodostamaan yhteisiä, ja yhdessä sovittuja merkityksiä elämämme rakennuspuiksi. Yhteiskunnalliset merkitykset eivät siten ole objektiivisia, toiminnan kautta omaksuttavia tosiasioita, vaan periaatteessa avoimia, kontingentteja, satunnaisia tosiasioita: Kommunikointiprosessi on systeemisubjektille ympäristön yksinkertaistamista, abstrahointia, oman elämän hallinnan avittamiseksi, ei kompleksisen todellisuuden käsitteellistämistä. Tosiasiat eivät avaudu tekijälleen tekoasioina (Tatsache, Facts) vaan ulkoinen maailman jää tekijästään irtireväistyksi, abstraktiksi. Systeemisubjekti ontologisoi maailman ja samalla itsensä erillisiksi mutta vuorovaikutuksessa, kommunikaatiossa oleviksi kohtioiksi, yhteisen tuottamiskehän konstituutio sulkeutuu pois.³³

Tästä avautuukin avainkysymys: onko, niin kuin luhmannilainen systeemitteoria olettaa ja johon tulkintaan Rückriem on viemässä toimintateoriaa, että maailman tulkinta – kommunikaatioprosessi – ja maailman muuttaminen – toimintaprosessi – ovat kaksi erillistä prosessia? Psykologian kannalta sama kysymys kuuluu: onko maailman tulkinta, *käyttäytyminen* ja maailman muuttaminen, *kohteellinen toiminta*, kaksi erillistä prosessia?

---

³³ Tapaani tulkita luhmannilaista systeemitteoriaa ovat vaikuttaneet mm. Peters 1987, 2001; Kurz 2004.

Kulttuurisesti, valitusfilosofian seurauksena, meillä on erinomaisen suuret paineet tämän lohkeaman syntyyn: Voimme jopa sanoa, että ensimmäinen teollinen kumous lohkaisi käsityöläistyön keskeiset momentit toistensa vastakohdiksi: se irrotti käsityöläistyöstä teorian (Being) ja praksiksen (Doing) sekä poiesiksen (Making) pääosan (estetiiikan) ja jätti palkkatyöhön vain voiman käytön, työvoiman. Tämän kääntöpuolena syntyi kansallisvaltioihin vastaavat instituutiot tieteeseen, politiikkaan ja taiteeseen, joista instituutioista käsin, ulkopuolelta, (palkka)työtä ryhdyttiin tutkimaan ja suojelemaan - syntyi mm. tieteellinen työntutkimuksen metodologiat, kuten taylorismi, humanistinen työntutkimus ja, nyttemmin, teoreettisesti hallitun työn -konseptio. Syntyi myös köyhäinhoito ja – ajan myötä – hyvinvointivaltio. Ja vielä: ajan saatossa kehittyi massiivinen ja suhteellisesti itsenäinen tuotantokoneisto merkitysten tuottamiseksi.

Voimmeko vielä tätänykyä hyväksyä tämän ajatusesineen (*Gedankending*, *Marx*), siis ensimmäisen modernin käyttöön ottaman reaaliabstraktion palkkatyöstä ja sen seurannaisista työntutkimuksen ja -kehittämisen lähtökohdaksi. Käsittääkseni emme.

Sitä ei voida ottaa lähtökohdaksi enää sen jälkeen kun kielen ja koneen ulkoinen suhde on kutoutunut yhdeksi järjestelmäksi, *tekstuuriksi*, jossa kommunikaatiota ja toimintaa ei voida enää yksiselitteisesti erottaa toisistaan. Työ on siis tätänykyä yhä useammin kommunikatiivista toimintaa tai toiminnallista kommunikaatiota. Merkitysten tuottaminen on teollisuutta siinä missä artefaktostenkin, jotka nekin kantavat aina mukanaan, enemmän tai vähemmän, merkityksiä. Kysymys ei siis ole kielen kantamien ja artefaktosten välittämien merkitysten eroista vaan - lyhyesti sanoen - valtasuhteesta: missä määrin meillä työntekijöinä, kansalaisina, kuluttajina, isinä, äiteinä ja lapsina, jää aikaa ja sosiaalista tilaa itse tuottaa, moninaistaa, rikastaa, siis yksilöllistää ja paikallistaa tuotannollisia artefaktoja/merkityksiä, eikä vain työn ulkopuolella vaan myös ja erityisesti juuri työtä tehden. Juuri tämä yksilöllistymis- ja paikallistamisprosessi on *par excellence* psyykkisen ja sosiaalisen syntyprosessi: yksilöllistyminen on sosiaalisen tuottamista.

Kommunikatiivisen toiminnan tai toiminnallisen kommunikaation suhde merkitsee psykologiassa toiminnan ja käyttäytymisen (*sich verhalten/lassen können*) suhteen määrittelyä. Kysymys on muodon (käyttäytyminen) ja sisällön (kohteellinen toiminta) välisestä suhteesta. Näin, jos kommunikaatio ja toiminta ymmärretään erilaisiksi valtasuhteiksi suhteessa kohteeseen. Kom-

munikaatio – periaatteessa – tunnustaa (*Anerkennung*) etukäteen kohteen suhteellisen riippumattomuuden, kun taas vasta toiminnan jälkeen voimme saada käsityksen kohteen omasta luonteesta (*Aneignung*).³⁴ *Teko* (Tat, Deed) on perustava teko, jossa ratkaistaan käyttäytymisen ja toiminnan suhde perustamalla tekijän ja kohteen yhteentuova sosiaalinen aika/paikka - tila. Väliytyminen ei siis ole läpijuoksemisen paikka vaan rikastavan konstituution, sosiaalisen aika/paikka -tilan pystyttämisen tapahtuma.

Miten sosiaalinen avautuu asiantuntijalle, nykyajan käsityöläiselle? Hän saa – tietysti – työtehtäviä, eikä hän ei iske käsiään saveen muuten kuin kuvaannollisesti. Hän ryhtyy tuottamaan toimintakehää, jonka sisällä hän on itse ja jonka sisällä on työn kohde. Tämä konstituutio, perustettu toimintakehä on sosiaalinen tila, joka mahdollistaa edellä mainittujen kolmen kysymyksen asettamisen ja ratkaisemisen. Toiminnassa ei siis siirry jotain jonkin välityksellä johonkin vaan konstituoituaan, pystetään toiminnan tila/kehä. Tämä kehä on välittävä tila. Ja tämä perustava teko tapahtuu *aina* kun työhön ryhdytään. Jokainen työntekijä mennessään työhön tai aloittaessaan uuden työrupeaman kysyy: Mitkäs täällä ovat systeemit? Mitäs pitäis saada aikaiseksi? Mites sen sais kauniisti tehtyä?

Ammattitaito on siis *perustava* taito. Tämä taito luo myös sen metodisen maastokartan, jonka puitteissa mainitut kolme kysymystä kysytään. Suhteessa näihin kysymyksiin ja niihin annettuihin vastauksiin muodostuu se yhteinen piiri, oppimisen ja toiminnan sosiaalinen tila, joka määrittää sekä subjektin, kohteen että välityksen perusluonteen. Siis työn sisällön. Kysymys on olennaisesti mittakaavasta: jokaisessa työtilanteessa on tavalla taikka toisella, mittakaavassa taikka toisessa, läsnä kaikki edellä mainitut kolme

---

³⁴ Minulla on heuristisena välineenä mielessäni Hegelin subjektiivisen hengen kehityksen eri vaiheet: - *sopautuminen*, (Anpassung, antropologia), - *omaksuminen*, (Aneignung, fenomenologian alku), - *tunnustaminen* (Anerkennung, fenomenologian loppu), - *kehitys*, (Entwicklung, psykologia). Wykotski hyppää antropologiasta suoraan psykologiaan välittävän toiminnan konseptillaan, jonka seurauksena teorian kaksijakoisuuden ylittäminen (sisäinen/ulkoinen, korkeat/alkeelliset psykologiset prosessit) kävi mahdolliseksi (ks. Veresov 1999; Keiler 1999). Leontjevin psykologian teoria liikkuu fenomenologisessa kehässä (kohteellinen toiminta ja omaksuminen), eikä sen metodologinen ydin sisällä toisen ihmisen tunnustamista eikä siten kieltä.

kysymystä. Työn haaste on siinä, missä määrin työssä voidaan purkaa “kuollutta työtä” ja sosiaalisia fetissejä “elävän työn” voimalla.

Vaikka työtehtävät on ratkaistava tietyssä aikataulussa, ehkä jopa tässä ja nyt, voidaan kysymykset asettaa rikkaasti ja konkreettisesti, ts. niillä avataan mahdollisimman moninaisesti mitä tekijöitä on toimintakehän *välittömässä* piirissä *viittauksellisesti* läsnä (ts.mikä on kuvaus, *teoria*), mitä on mukana *edustuksellisesti* (ts mikä on arvotus, käsitys hyvästä tuloksesta, mitä se edustaa, *praxis*), miten tulos saataisiin todennettua kauniisti (*poiesis*).

Tämä edellyttää, että – parhaimmillaan – työssä on kolme eri aikamuotoa: tuottava *joutilaisuus*, etsivä, määrittävä *leikki* ja kauniisti *tuottaminen*. Kaikissa on omanlaisensa rytmi ja aikatila, huokoisuus ja elävyys. Tuotannon konkreettisuus, ihmisen mittaisuus, on keskeisesti kiinni siitä kuinka näiden kolmen eri aikatilan keskinäissuhteet osataan organisoida ja missä mittakaavassa sekä ajallisesti että tilallisesti mainitut kolme peruskysymystä asetetaan ja ratkaistaan.

Oppimisen liikemuodot työssä

Tunnetussa artikkelissaan Anna Sfard (1998) korostaa oppimiseen kahta kovin erilaista metaforaan ja niiden kummankin tarpellisuutta: oppiminen on nähtävä sekä omaksumisena (acquisition, *theorie, Being*) ja osallistumisena (participation, *praxis, Doing*). Oppiminen on hänen mukaansa siis teorian omaksumisen ja yhteisöön rakentumisen, praksiksen kokonaisuus. Edellä olevan perusteella voimme tehdä sen johtopäätöksen, että tarvitsemme kolmenkin oppimisen metaforan, tuottamisen (*poiesis, Making*). Miten nämä suhtautuvat toisiinsa?

Kysymys on käsitteen muodostuksen, tulkinnan antamisen ja sisällön tuottamisen välisestä suhteesta, siis käsitteen, kontekstin ja sisällön suhteesta. Käsitteet eivät ole palikoita tai biljardipalloja, jotka ovat vain ulkoisessa suhteessa toisiinsa. Päinvastoin, oppimistilan pystyttäminen on sisällön, kontekstin ja käsitteen välinen yhteinen konstellaatio, jossa kukin kolmesta momentista vaikuttaa toisiinsa. Klassinen esimerkki taiteen puolelta on pullonkuivaustelineen (=käsite) vieminen taidenäyttelyyn (=konteksti) ja kuinka tämä perustava teko muutti käsityksiä (=sisältö) sekä pullonkuivaustelineistä että taidenäyttelyistä.

Yleensä oppimista tietoisesti organisoitaessa, valitaan lähtökohdaksi jokin näistä kolmesta näkökulmasta. Samalla valitaan se liikemuoto, jota pidetään tärkeimpänä oppimisessa. Formaalin oppimiseen liittyy perinteellisesti käsitteiden oppiminen suljetussa ja säännellyssä ympäristössä, kuten esimerkiksi kouluissa. Oppimisen aika/paikka -tila rauhoitetaan ja irroitetaan lähiympäristöstä sisäisen, kognitiivisesti painottuneen oppimisen tukemiseksi. Kysymys on siis käsitteenmuodostuksesta, abstraktio/konkretio -tasojen etsimisestä ja määrittämisestä, korostetusti ajatuksellisen liikkeen avulla.

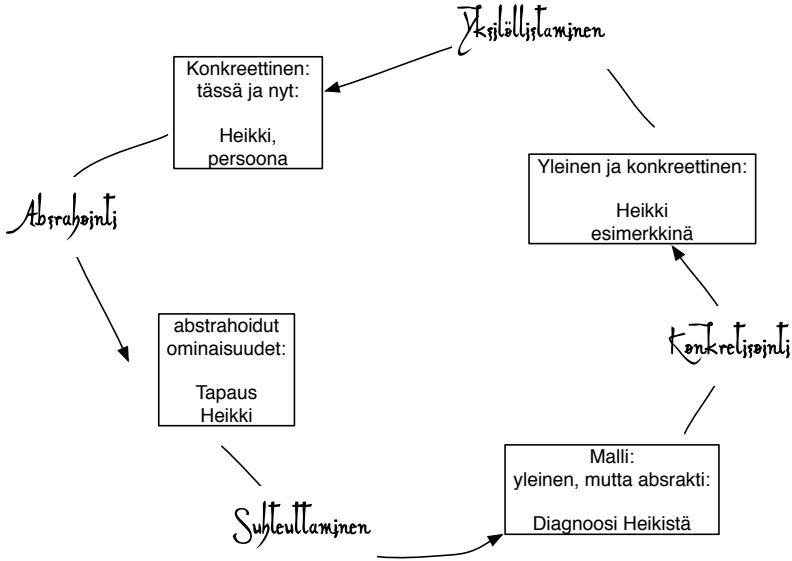
Tätä liikettä tukemaan ja elävöittämään oppimistapahtumaan tuodaan usein mahdollisuus oppia ymmärtämään käsitteiden tulkinnallisuutta ja suhteellisuutta. Tavanomaisin ratkaisu on, että erimuotoisin esityksellisin ja esittävin keinoin saatetaan opettu asia eri yhteyksiin. Jos haluamme esimerkiksi tutustua Heikkiin, niin kuvittelemalla Heikkimme taidenäyttelyyn, urheilukentällä, sairaalaan, kotiin tai työpaikalle, näyttäytyy Heikkimme aina eri valossa ja saamme entistäkin konkreettisemmän käsityksen Heikkistämme. Onnistuessamme ymmärrämme Heikkimme *esimerkiksi*³⁵ jostakin yleisestä ilmiöstä. Lopuksi voimme palata Heikkiin ja ymmärtää häntä – ja siten itseämme – entistä konkreettisemmin persoonana.

Kysymys on siis kahdesta, yhteensovitetusta oppimisliikkeestä: abstrahoinnista < - > konkreettiseen noususta *ja* suhteuttamisesta/tulkinnasta < - > yksilökohtaistamisesta. Tällöin oppimisliike kulkee parhaimmillaan seuraavaa kehää:

---

³⁵ merkityksessä *para-deigma*, *Bei-spiel*, se mikä on esitetty ohessa, ks. esim. Agamben 1993, 8–10.

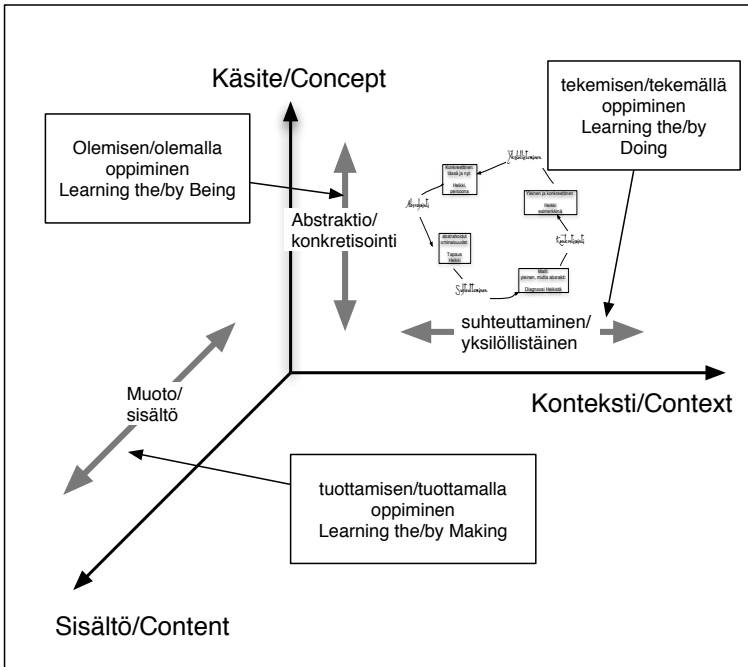

Tämän liikekehän ongelmana on ajautuminen korostetun kognitiiviseen työskentelyyn. Tämän seurauksena helposti – muttei aina – liike pysähtyy yleisen mutta abstraktin mallin määrittelyyn: diagnoosi Heikistä samaistetaan Heikiksi. Heikin persoonalliset erityispiirteet ovat diagnoosin kannalta satunnaisia, kontingentteja, vähemmän tärkeitä, eikä niitä tarvitse ottaa huomioon toiminnallisia johtopäätöksi tehtäessä. Meille ei ole mitään muita perusteita tehdä valintaa merkittävistä piirteistä kuin se valta, jota edustamme oman instituutiomme praksisen kautta.

Keskeinen 'syy' oppimisliikkeen pysähtymiseen on kielen merkkien, sanojen ja todellisuuden välisen suhteen, semantiikan Pandoran lippaan avaaminen systeemi- ja malliteoriassa. Nouseminen konkreettiseen, Heikkiin esimerkkinä tai merkityksen yksilöllistäminen tulee tällöin tarpeettomaksi, jopa mahdottomaksi. Miksi? Koskapa Heikki on työvoima-, terveys-, sosi-aali- tai koulutuspoliittinen *tapaus*, eikä näiden instituutioiden käytännöt mahdollista konkreettiseen nousua; päinvastoin, ne kokevat sen usein uhkaksi keskinäisille työnjaolleen. Ja mikä olennaista: Heikin ja meidän mahdollisuudet kehittyä rikkaammiksi ja konkreettisemmiksi persoonallisuuksiksi rajoittuvat koskapa emme ei voi muodostaa *tuntumaan* itseemme ja toisiimme noiden instituutioiden kautta.

Kolmas oppimisen liikemuoto on oppiminen tuottaminen ja tuottamisen kautta (*Learning the/by making*). Näkökulma muuttuu nyt täysin: Kuinka me itse kukin, Heikkinä tai Liisana tuotamme oman maailmamme, niin työssä kuin muussakin elämässä? Oppimisen liike on minun ja kohteen välillä. Tätä liikkeen suuntaa tai rytmiä en voi säädellä yhdellä kysymyksellä, vaan minulla on mielessä kaikki kolme vastattavana:

Jos savenalajana muokkaisin savea, antaisin muotoa savelle ja tulisin itse muotoilluksi (*in-formed*): oppisin mikä on mahdollista ja mikä mahdotonta tehdä minkäkinlaisella savella ja samalla oppisin itsestäni sen, mikä minulle on mahdollista tai mahdotonta. Ja tietysti – harjaannuksen myötä – oppisin liikuttelemaan näitä rajoja tahtomaani suuntaan. Savenalajana, oppisin siis “*by making*”. Kun tätänykyä – kuten edellä totesin – toiminta ja kommunikaatio ovat kutoutuneet yhdeksi tekstuuriksi, tämä oppimisliike vaatii tuekseen ja mukaansa nuo kaksi aiemmin mainittua liikesuuntaa. Asiantuntija – nykyajan käsityöläinen – liikkuu siten kolmessa eri suunnassa yhtäaikaan ja erikseen. Tutkimusanalyttisesti voimme tehdä seuraavan mukaisen erittelyn.

Kysymys on siitä kuinka luemme ja kirjoitamme työtilannetta. Mitä asioita voimme lukea, avata osaksi tilannetta viittauksellisina (theory), mitä edustuksellisina (praxis), kuinka ne ilmenevät välittömästi läsnä olevassa. Kuinka siis kuvaamme, arvotamme ja tuotamme kauniisti työssämme. Ratkaisevaa on kysymysten ja vastausten mittakaava ajan ja paikan suhteen: voimmeko haastaa työn alle vain tämän päivän, viikon tai vuosineljänneksen kysymykset vai pitemmässä horisontissa, jopa aikakauden ongelmina; voimmeko asettaa kysymykset vain oman työn, työpaikan, yrityksen tai paikkakunnan, Suomen, Euroopan tai jopa ihmiskunnan kysymyksenä. Niinpä ajan talous on ratkaisevaa sille missä määrin voimme upottaa työhömmen epistemologiset, eettiset ja esteettiset ideaalit. Jo työssä oppimisen vaatimus, – ja viimekädessä työn organisoiminen sivistyksen periaatteiden mukaisesti sivistäväksi työksi – edellyttää ajan ottamista työn tekijän omaan käyttöön.

Oppimisen muodot

Yhteenvetäen, voimme siis oppia jossakin kontekstissa jonkin kautta (*by Being/Doing/Making*) ja/tai käsitteellisesti jonkin asian (*the Being/Doing/Making*).

Voimme oppia johonkin asiaan liittyvän käsitteistön (Being), sen tulkinnan (Doing), jopa sillä/sen tuottamisen historiikin. Se, että opimme mikä vasara on ja saamme kuvauksen vasaran käytöstä tai jopa näemme kunka joku käyttää vasaraa, ei vielä anna vakuutta siitä, että saisimme naulan seinään vasaralla lyöden. Kuten ei vielä sekään, että leikimme rakennusmiestä leikkivasaralla.

Toisaalta voimme keskittyä oppimisessa omaksumaan sen kuinka asiat ovat (*by Being*) oleilemalla jossakin ympäristössä ilman että varsinaisesti tietoisesti opiskelemme. Voimme myös opiskelella leikkimällä/simuloimalla esityksellisesti asioiden tavoitetilaa (*by Doing*). Voimme myös opiskella tuottamalla jotain oppien asioiden olemassaolon ehdot ja mahdollisuudet (*by Making*).

Yhteen laskien, saamme seuraavan taulukon:

Taulukko 3. Oppimisen muodoista

Muoto	Kontekstissa	Käsitteenä	Sisältönä
Todellisuus-suhde			
Oleminen/Being viittauksellisuus	Olemalla oppiminen <i>Learning by being</i>	Olemisen oppiminen <i>Learning the Being</i>	<i>Teoria</i> ilmiön omaksuminen
Tekeminen/Doing edustuksellisuus	Tekemällä oppiminen <i>Learning by doing</i>	Tekemisen oppiminen <i>Learning the Doing</i>	<i>Praxis</i> osallisuus
Tuottaminen/Making läsnäolevuus	Tuottamalla oppiminen <i>Learning by making</i>	Tuottamisen oppiminen <i>Learning the Making</i>	<i>Poiesis</i> sisällön tuottaminen

Konkreettisisä tutkimus- ja työn kehittämistilanteessa kysymys on siitä, mikä oppimisen liikemuoto on missäkin tilanteessa hallitseva, mikä tukeva ja mikä mittakaavan mikin liikemuoto saa. Kouluissa ilmiöiden omaksuva oppiminen on usein päällimmäisenä. Sitä usein tuetaan tekemällä oppimisen muodoin (learning by doing); samalla tietysti piilo-opetussunnitelma toimii (learning by being). Työpaikalla lähtökohta on tuottamisessa ja sen kautta kasaantuvissa kokemuksissa ja oppimisessa. Kysymys on miten tähän oppimisen muotoon voidaan upottaa ja sijoittaa muita oppimisen liikemuotoja.

Ajantalous

Käsityöläisyyden käyttäminen metodologisena peilinä toi työn kehittämisen metodologiseen ytimeen, työn sisäiseksi ehdoksi epistemologiset, eettiset ja esteettiset haasteet.

Toisaalta, avautui tarve oppimisen kolmeen eri metaforaan ja liikesuuntaan, joiden yhteisliikkeen hahmottaminen on asiantuntijatyön ydinaluetta. Asiantuntija osoittautui tuottajaksi, joka pystyttää, konstitutioita aika/paikka-tilan, jossa kaikki kolme teemaa, epistiikka, etiikka ja estetiikka aktualisoituvat ja edellyttävät toisiaan työtehtävien ratkaisuisissa.

Työn – ja siten työntutkimuksen – kehittämisessä avainasemaan nousee ajantalous niin yksilökohtaisten työtehtävien että koko työyhteisön, kuten myös kansantalouden työnjaon kannalta. Osoittautuu, että työn radikaali, siis juuriin menevä kehittämisohjelma on tuotannon abstraktin sujuvuuden murtamisohjelma. Ohjelma, jonka pyrkimyksenä on upottaa työtekoon tosi, hyvä ja kaunis täydessä mitassaan, ajantalouden uudelleenjäsentämisen kautta. Sillä *aika* on se, joka on otettava omaksi, kaikki muu seuraa siitä.

Tehdäänpä tämä nyt todesti, hyvin ja kauniisti!

Ammattietiikan mahdollisesta mahdottomuudesta ja mahdollisuudesta

Tarkoitukseni on tässä puheenvuorossa esittää ammattietiikan mahdollistumisen ehtoja. Kysymys on viime vuosina asettunut uudella tavalla koskapa olemme, jos nyt emme aivan kosketus- niin ainakin näköetäisyydellä rakkaan maapallomme eri puolille, lähes päivittäin. Ihmiskunta on siis hahmotumassa arjenkin keskeltä katsottuna jotenkin jäsentyväksi kokonaisuudeksi, kaikessa rikkaudessaan ja moninaisuudessaan.

On kovin tavallista ja arkipäiväistäkin, että pienissäkin yrityksissä ja tuotantoyksiköissä ollaan mitä erilaisimmin tavoin ja mitä erilaisimmista syistä säännöllisesti yhteydessä maapallon eri osiin, eri kansakuntien ja kulttuuriin edustajiin. Kysymys ammattietikasta on saanut siis hyvin konkreettisesti ja välittömässä mielessä mittakaavan, jota voidaan pitää yleisinhimillisenä.

Ammattikuntien ammattieettisissä ohjelmissa on harvoin tämä mittakaava. Kun lueskelee eri ammattiryhmien ammattieettisiä kannanottoja ja ohjelmia, huomaa heti miten, että kysymyksessä ei ole työstä nouseva eettisyys vaan jotain, mitä tarvitaan tukemaan eri alojen asiantuntijoita, jotta he voisivat toimia ammatissaan eettisesti. Eettiset säännöstöt ja periaatteet luodaan siis työtä varten eikä työssä. Niissä epäillään itse kunkin eettistä voimaa työelämän ristiriitojen ja jännitteiden kentässä. Itse kutakin vannote-

taan, että henkilökohtainen taloudellinen etu, himo tai vallankäyttö ei saa päästä hallitsevaksi tekijäksi työnteossa. Samalla useimmiten korostetaan sosiaalieettisiä lähtökohtia: kaikkia on tuettava viimeiseen asti, ja kaikkien on saatava päättää omasta elämästään niin pitkälle kuin se suinkin on mahdollista.

Eettisen toiminnan uhkina ovat siis sekä asiantuntijoiden itsensä voimattomuus ja/tai rohkeuden puute että uhkaavaksi koetut valtiovallan ja/tai työelämän esittämät kohtuuttomat vaatimukset. Ohjelmat on useimmiten kirjoitettu siihen sävyyn, että kukin ammattikunta on itse eettisellä asialla yhteiskunnan riittämättömiä ja/tai vanhentuneita moraalisia tapoja vastaan. Ammattikuntien eettinen normisto avautuu mahdollisuutena yhteisöllisen moraalittomuuden/moralismin ehkäisyyn. Siten eettisillä ja moraalillisilla yhteisöillä on eronsa: moraalinen edustaa ikään kuin tapoja, jota eettinen toiminta pyrkii uudistamaan. Ammattietiikka siis kehottaa ammattikunnan kuntakin jäsentä noudattamaan henkilökohtaista eettistä normistoa, vaikka se olisikin – enemmän tai vähemmän – vallitsevien moraalisten tapojen ja muotojen vastaista.

Käytännön toimissaan ammattikunnat kuitenkin useimmiten rajautuvat ammattikuntaisuuteen, ts. tietyn ammattiryhmän välittömien sosiaalisten ja taloudellisten etujen ajamiseen. Samalla ne pyrkivät määrittämään jäsentensä eettistä toimintaa edes jossain määrin yleisemmästä näkökulmasta. Tavallisesti kysymys on (valtio)kansalaisuudesta ja siihen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Poikkeaminen niistä romahduttaisi asiantuntijoiden uskottavuuden ja mahdollisuudet toimia ammatissaan.

Kun jo *ammatti* -käsitekin viittaa kutsuun ja antaa kutsujalle – oli se sitten isäntä, kansakunta, valtio, työantaja tai raha – mahdollisuuden määrittää ehtoja kutsutuille, ei ammattikunnille useimmiten jää muuta mahdollisuutta kuin rajautua eettisessä toiminnassaan ammattikunnan sisäiseksi poliisiksi ja julkikuvan kiillottajaksi.

Jos eettiset normit ja koodit eivät muotoudu tai synny itse työssä, niin missä sitten? Miksi työnteke ikään kuin koittelee, venyttelee ja murtaa eettisiä pyrkimyksiä? Miksi työ ei voi olla niiden lähde, tuki ja turva? Eikö työtekoa ole sitten organisoitu etiikan – tai epistiikan³⁶, estetiikan – periaat-

---

³⁶ Epistiikalla viitataan tieto-oppiin ja siihen tiedolliseen orientaatioon, jonka peruskysymys on: Kuinka asiat ovat?

teiden mukaan? Ja miksi ei? Eikö sivistävä työ ole sitten lainkaan mahdollista?

Ammattietiikan eräs peruskysymys onkin etiikan – estetiikan, epistiikan – suhde työntekoon. Voidaanko ja miten työ organisoida siten, että se sisäisesti asettaa ja yrittää ratkaista kolmea peruskysymystä: Kuinka asiat – todella – ovat?, Kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin?, Kuinka ne kauniisti voidaan toteuttaa?

Jokainen ammatti-ihminen on joka päivä näiden kysymysten äärellä ja meidän on ratkaistava ne tavalla taikka toisella. Jokainen rakennusmies tai -nainen, aloittaessaan uuden urakan, selvittää itselleen miten asiat ovat, hahmottaa mitä on saatava aikaiseksi ja miten. Hän asettaa kaikki kolme peruskysymystä suhteessa toisiinsa, suhteessa tilanteeseen, jota määrittää sadat eri asiat ja tuhannet eri yksityiskohdat. Hän tekee siis *perustavan teon*: hän pystyttää, *konstituoii*, sosiaalisen tilanteen, jossa asetettu työtehtävä voidaan toteuttaa. Hän on siis *perustavan* epistiikan, etiikan ja estetiikan harjoittaja.

Vallitsevassa akateemisessa perinteessä tätä yleensä ei pidetä epistiikan, ei etiikan eikä estetiikan harjoittamisena ja saati niiden tuottamisena. Epistiikan, etiikan ja estetiikan kysymykset näyttävät kuuluvan johonkin aivan muualle, tavallisesti työn ulkopuolelle, kansalaisuuden piiriin, jossa ne näytettyvät irtireväistyinä, irrallisena ja voimattomina oppeina.

Jos me siis, kuitenkin, elämän välttämättömyydestä joudumme töissäämme *barrastamaan* perustavaa toimintaa sekä epistiikan, etiikan kuin estetiikan osalta, missä on sitten ongelma? Ongelmana on rivo epäsuhta: joudumme tekemään ratkaisut useimmiten välittömän, tässä ja nyt -tilanteen pohjalta, palvellen vain jotain erityistä tai yksittäistä intressiä. Tilannetta – yleensä – ei saa lukea ja tunnustella *tuotettuna* tilanteena, johon on upotettu rikas ja moninainen tuottajien intressien ja pyrkimysten kirjo. Tilanne on siis usein ei-tuotettu, meille annettu, kuollut, siis sosiaalinen fetissi.

Mittakaava, jossa tätä fetissiä tulisi purkaa, on tätänykyä yleisinhimillinen. Meillä ei ole ihmiskunnan taloutta eikä taloudenpitoa, vain keskenään enemmän tai vähemmän kilpailevia kansantalouksia, joita muodostumassa oleva globaalinen rahatalous omalla mielettömällä logiikallaan murskaa. Jos aiomme rakentaa ihmisen mittaista ihmiskunnan poliittista taloutta (human scaled polical economy of mankind), on itse talouden ytimeen, siis työntekoon upotettava kysymykset todesta, hyvästä ja kauniista. Mikä estää tämän toteutumisen?

Tehdäänpä tämä nyt todesti, hyvin ja kauniisti!

Syynä ovat aatehistorialliset lohkeamat, jotka valistuksellinen moderni teollinen kumous valoi yhteiskuntiemme perusrakenteisiin. Niiden perustelut johtavat aina klassiseen aikaan saakka.

Ammattietiikan mahdollisesta mahdottomuudesta

Klassisen filosofian kolme toiminnan muotoa/potentiaalia (*energeiai/dynameis*) olivat tunnetusti *theoria/sophia – poiesis/techne – praxis/phronesis*, käännettynä, esimerkiksi, oleminen/tieto, tuottaminen/taito ja asettaminen/hyve. *Poiesis / techne* on ehkä jäänyt liian vähälle huomiolle etiikan keskusteluissa. Aivan suotta, vaikka ei ilman syytä. Se muodostaa kuitenkin hyve-etiikan/moraalin perustan.

Päinvastoin kuin usein kuvitellaan klassisen filosofian lähtökohtana ei ollut oliivipuulehdossa käyskentelevien filosofien lennokkaita aivoitukset. Ei, vaan todellisuuden ymmärtämisen lähtökohtana oli käsityöläistyö ja siihen liittyvä tuottamistoiminta, *poiesis*. Tämä oli myös etiikan ja moraalin erittelyn lähtökohta, siis taito-oppi, *techne*. Ihmisen ja luonnon käsittävässä todellisuudessa oli “vain yksi rationaalisuus, ja se on se, joka havainnollistuu kuvassa taidosta (*Techne*)” (Thomsen, 1990, 320). Platonin *Timaeus*:ssa taitaja on *ex hypothesis* “paras kaikista syistä” ja maailma on “paras kaikista syntyneistä asioista”. Platon kehitti Sokrateen ajatusta, että taitaja tietää mitä tekee, vaikka tuo tieto ei aina saakaan puhuttua ilmiänsä. Hän kyseli sen perään, mistä ymmärryksemme löytää ne lainmukaisuudet, joita se teoreettisesti tietää ja käytännöllisesti käyttää. Platonin vastaus johti idea-opin syntyyn ja ideoiden ensisijaisuuteen, hengen korostettuun ylemmyyteen suhteessaan materiaan. Ihminen irrottautui luonnonprosessien ulkopuolelle: “toisella puolella vallitsivat sokeat välttämättömyydet, mekaanisten luonnonvälttämättömyyksien pakko ja toisella puolella järki, tahdonvapaus, puheen voima” (Thomsen 1990, 232). Muoto ja liikevoiman suunta asettuivat luonnon ulkopuolelta, *ab extra*.

Aristoteleelle järjen alkuperä oli luonnossa: luonto oli esitaitaja ilman ihmistaitajia; luonto on itsensä tuottava koneisto. Muoto ja liikkeen suunta on luonnon omaa, eikä ulkopuolista apua tarvita. Luonnolla ja taidolla on siis yhteinen ja järkevä järjestys. Taito näyttää jäljittelevän luontoa, koskapa

käsitys maailmasta ja luonnosta rakentuu taito-opin varaan. Tosi-asiassa siis, luonto näyttää jäljittelevän inhimillistä taitoa.

Aristoteleen ajatusmaailmassa hukataan taitaja, tuottaja lähes kokonaan: luonto puhuu taitajan kautta. Taitaja on häviävä työkalu luonnon työssä: “kuka rakentaa talon, tekee tosiasiassa vain sen, minkä luonto olisi tehnyt, jos luonnon annettaisiin ... “kasvattaa” taloja” (Blumenberg 1957, 266). Taidon tulos sijaitsee kokonaan taitajan ulkopuolella. Taitaja on “elävä työkalu”, siis orja, joka “on sen verran osallinen järjestä, että kykenee havaitsemaan, mikä on järkevää, vaikka hänellä omaa järkeä ei olekaan. Muut eläimethän eivät tottele järkeä vaan tunteita. Käyttönsä osalta orjat eivät juuri eroa kotieläimistä” (Aristoteles 1991, Pol 1254, 19-).

Vapaiden miesten miehiset hyveet olivat sitten aivan toinen asia. *Praxiksen* tulos ja tavoite oli onni. Praksiksen tulos asettuu toimijaan itseensä. Praksiksen tulos todellistaa sielun erityistä liikkuvuutta. Sielun erityinen liikkuvuus oli itse asiassa elämän liikettä. Onnellinen on jokainen, joka itse – kuten luonto – tuottaa itsensä omana taitajana. Onni on praksiksen suunniteltu teos, omaksumisen muodot ovat tämän taidon sääntöjä ja ihmisen miehinen ideaali rakennussuunnitelma; jalo syntyperä, kyvyt ja vaikutusvalta ovat raaka-aineita. Onni on tuote, kaikkien näiden edellytysten yhteenliittymä.

Ero hyveiden ja taitojen välillä on lähes analoginen *praxiksen* ja *poiesiksen* väliselle suhteelle: *poiesiksen* – artefakten tuottamisen – eron *praksiksesta* – hyveen tuottamisesta – määrittää niiden harjoittamisen myötä syntyvien tulosten paikka. Kun praksiksen tuote on sisäinen luonteenpiirre, hyve, on poiesiksen tulos ulkoinen tuote. Kun praksiksen että poiesiksen luonne ja ero avautuu tuotteen ja niiden paikan kautta, jää niiden tuottamisprosessi usein havaitsematta. Meidän itsemme tuottama esine/piirre – oli se sitten artefakta tai luonteenpiirre – asettuu meitä vastaan tuntemattomana luonnon voimana, fetissinä.

Tälle on hyvät syynsä. Emmehän, esimerkiksi, havaitse tai koe omaa havaintoprosessiamme vaan vain sen tuloksen. Vaikka maailma – ilmeisesti – on viime kädessä energiakenttiä ja niiden vaihtelua, joista saamme aisteilamme viestejä, jäsenämme tuon kaiken päissämme ja asetamme sen paikalleen sinne mistä se on lähtöisin. Emme yleensä huomaa tai kiinnitä paljonkaan huomiota omaan ratkaisevaan osuuteemme tässä erinomaisen suuritöisessä havaintojen tuottamisessa. Elämämme on siis hyvin perustavan-

laatuisesti fetissien kanssa elämistä; voimme jopa sanoa, että historiamme on fetissisuhteiden historiaa (Bösch 2000). Onnen tai artefaktujen kanssa käy usein juuri näin: seurustelemme valmiiden tuotosten kanssa kokematta tai tietämättä paljonkaan niiden tuottamisesta. Kun “kauneus on lupaus onnesta” (*Baudelaire*), hyvyys pelastuksesta ja totuus vallasta, uskomme usein, että kauniit, hyvät ja tosi ihmiset ja esineet ympärillämme tuovat meille onnen, pelastuksen tai vallantäyteisyyden.

Kreikkalaisessa filosofiassa jäi siis näköpiiriin ulkopuolelle perustavanlaatuisella tavalla se vastus ja vastaus, jonka luonto antaa työkalujen välityksellä taitajalle (Riedel 1973). Nehän avaavat mahdollisuuden ottaa käsiinsä, käsitteellistä työtä työkaluina, työpajoina ja työtilanteiden hallintana.³⁷ Taitajan pakolliset kolme kysymystä ennen jokaista työrupeamaa, joilla otetaan haltuun taitajan, työkalujen, työn kohteen ja työtilanteen kokonaisuus, eivät näyttäneet toden, hyvän tai kauniin elämän kysymyksiä. Ei, vaan työnteko näyttäytyi vapaiden miesten hyvän elämän, *praxiksen*, edellytyksenä. Tosi, hyvä ja kaunis olivat siis asettamisen (*Doing*) ongelmia, eivät tuottamisen (*Making*) määrittäjiä: epistiikka, etiikka ja estetiikka reväistiin irti tuottamisesta ja niistä tehtiin asettamista, toimintaa (*Doing*), jota arvostettiin tosi elämäntoimintana. Sen ulkoisena edellytyksenä oli orjien ja naisten vaillinaisesti järkevä, eläimellinen, tuotannollinen toiminta.

Tosi elämän kysymykseksi tuottaminen nousi vasta uuden ajan myötä, kun kansantaloutta alettiin arvioida tuottamisen (*Making*) eikä toiminnan (*Doing*) kautta. Oikeastaan vasta Hegel selittää esiteollisen, agraaris-kaupunkilaisen kulttuuriperiodin rakentamalla välittävän vuorovaikutuksen työn taitajan ja taitajan työn kohteen välille (Riedel 1973). Tätä työn ominaisuutta Hegel kutsui sivistymiseksi (*Bildung*). Taitajan kyky oppia työn kautta, *by making*, asettui avainkysymykseksi myös herra/renki – dialogissa, jonka Hegel ratkaisi molemminpuolisena *ajatuksellisena* tunnustamisena. Taitaja tyypistyi ajattelijaksi. Nuoren Marxin Hegel-kritiikki nosti esiin työn kohteen materiaalisuuden ja taitajan oman ruumiillisuuden, siis ihmisen koko-

---

³⁷ Tämän näkeminen, saati poliittinen myöntäminen olisi tietysti kyseenalaistanut luonnolliseen orjuuteen perustuvan instituution. Olisihan käynyt ilmi, että orja osaa tuottaa jotain joka ei ole jumalasta eikä luonnosta vaan ihmisestä lähtöisin. Katso esim. Murphy 1993, Schofield 1999 ja erityisesti Ch. H. Kahnin kommentti; Ambler 1987.

naisuudessaan ja teki siten mahdolliseksi ratkaista herran ja rengin suhde ajatuksellisenä käännöksenä. Siihen tarvittaisiin ei vain ajatuksellista käännöstä vaan myös sosiaalisten käytänteiden uudelleen käsitteellistäminen.

Moderni aika teollisine vallankumouksineen asetti työteon ehdot toisin. Juridisena ratkaisuna – siis oikeudellisena ja vastoin liberalistista omistusfilosofian perinnettä – työn tuotteen omistus sidottiin tuotannon ehtojen organisoijaan eikä taitajaan – työstä tuli palkkatyötä. Ihminen lohkaistiin kah-tia: toinen puoli oli työvoimaa työpaikalla, jolle ei kuulunut mainitut kolme kysymystä - ne kuuluivat työntantajalle. Toinen puoli oli työn ulkopuolisen, kulutuksen ja sittemmin kansalaisuuden aluetta, jossa saattoi miettiä ja as-karrella kolmen peruskysymyksen kanssa, jos aikaa ja voimia jäi työvoiman myynnin ja elannon hankkimisen jälkeen. Ja mikä olennaista: työväenliike ja erityisesti ammattiyhdistysliike jäi pahoin palkkatyö – ajatusmuodon vangiksi. Kysymys työstä asettui ajan mittaan yhä enemmän kysymykseksi työvoiman myymisestä, sen ehdoista ja työvoiman hinnan määrittelystä. Samaalla palkkatyön tieteellinen fetissoiminen edistyi, alkaen yksinkertaisten työrupeamien analyysistä ja päätyen kompleksisten kognitiivisten työkokonaisuuksien mitoittamiseen ja aikatauluttamiseen. Viimeisiä kaikuja tästä voimme tätänykyä kuulla käsityöläismuotoisen työn viimeisillä saarekkeil-la, yliopistotyön tuloksellisuus keskusteluissa.

Voimme harrastaa monenlaista moralismia ja lepyttää omaa sosiaalista omaatuntoamme voitottelemalla ja pahoittelemalla tätä kehitystä. Yliopisto instituutio – kuten taide- ja politiikka-instituutiotkin – ovat kuitenkin osallisena ja osapuolena tässä kehityksessä. Samalla kun modernin suuri transformaatio (Polanyi 1957) synnytti nämä kansalliset instituutiot, se käynnisti valistus-aatteelle ominaiset kulttuuristen lohkeamien loputtoman sarjan (Kurz 2003). Siis: valistus erottelee tiedon, hyvän ja kauniin toisistaan sekä opillisesti että käytännöllisesti. Etiikka rajautuu erilliseksi, yksilön ongelmaksi ja moraali saa yhteiset norminsa ja vartijansa. Estetiikka suuntautuu reseptiiviseksi estetiikaksi ja produktiivinen estetiikka jää kuihtuvien käsityöläis-ammattien ja itse kunkin harrastusten piiriin. Kysymys tiedosta asettui toden löytämisenä, ei siis esiintuomisena tai tuottamisena. Tämä tiedon ja todellisuuden vastakkainasettelu johti sittemmin semantiikan Pandoran lip-paan aukeamiseen: tiedossa on kysymys tulkinnasta. Valta ja voima viime-kädessä määrittää mikä on oikea tulkinta. Ajasta ja paikasta riippumatto-man, universaalien tiedon ihanne rajasi tiedon ihanteensa mukaiseen muot-

tiin: ajasta, paikasta ja tilanteesta irrotettu tieto hukutti aluksi ajan, paikan ja tilanteen, ja toi sen takaisin, ei kysymyksenä todellisuudesta, vaan kielestä ja tulkinnasta.

Ensimmäisen modernin ratkaisut eivät enää pitkään ole olleet kestäväällä pohjalla. Miksi? Syitä on tietysti moninaisia, mutta tässä yhteydessä voisimme tiivistää syyn esimerkiksi seuraavaan slogaaniin: Koneet ovat oppineet käyttämään kieltä, kieli on oppinut käyttämään koneita ja itse kielestä on tullut keskeinen tuotantoväline. Meille opetetaan päivittäin mitä moninainisin keinoin, että käsitteet tai ideat eivät sijaitse taivaassa eivätkä luonnon syvyyksissä vaan arjen sosiaalisissa käytänteissä – ja että niitä voidaan muokata mitä merkellisimmistä intresseistä käsin. Tämä tulee ilmeiseksi jos hetkenkin mietimme Median maailmaa. Merkitysten etsiminen ja kielellinen asettaminen (*Doing*) onkin saanut aivan valtavat määrälliset mittasuhteet. Käsitteen kielellinen esitystavan muutos ei tietenkään vielä muuta kohdettaan miksikään ennen kuin sitä määrittävät sosiaaliset käytänteet/suhteet on muutettu (*Making*). Kielen takana ovat siis käsitteet ja sosiaaliset käytänteet.

Siten työntekijää, työn kohdetta ja työvälineitä ei voida enää kuin väkivalloin eristää toisistaan. Työn osittaminen Taylorin oppien mukaisiin luonnonprosessin omaisiin kokonaisuuksiin on muodostunut yhä ongelmallisemmaksi. Vaikka tämä suuntaus on ollut pitkään vallalla, eikä se ole vieläkään kokonaan hiipunut, on viime vuosien kehitys kulkenut toista rataa.

Tarkastelkaamme asiaa hetki liikkeenjohdon (*Management*) näkökulmasta. Liikkeenjohdon tilanne on viime vuosina muuttunut olennaisella tavalla. Yrittäjämme eivät enää keskustele ongelmistaan vain toisten yrittäjien kanssa vaan kansainvälisen rahatalousjärjestelmän, siis kapitalismin kanssa. Omistaminen, yrittäminen ja tuottaminen ovat kaikki eriytyneet toisistaan. Haasteet ovat erityisen kovia, pääoman tuottavuusvaatimukset ovat nousseet moninkertaisiksi. Puun ja kuoren välissä oleminen on johtanut olennaiseen muutokseen yritystoiminnan organisoimisessa. Liikkeenjohdon opeissa on korostunut *epäsuoran johtamisen* menetelmät (Glissmann, Peters 2001). Tällöin pyritään irti “komenna ja kontrolloi” -mallista ja käytetään hyväksi itseorganisoitumisen periaatteita. Palkkatyövoiman käytölle ei jäsennetä enää vain joitakin voiman käyttöön liittyviä erityisiä taitoja. Ei, vaan nyt vaaditaan peliin koko persoona. Persoona sidotaan liikekonseptin piiriin. Ajatukseksi on siirtää työntekijälle yrittäjämäinen toimintamalli, jossa työyrittäjät

joutuvat keskinäiseen kilpailuun myös tuotantoyksikön sisällä. Yrittäjä astuu ikään kuin sivuun ja asettaa yrityksen haasteet työntekijöiden haasteeksi: yritys voidaan, esimerkin ottaakseni, lohkoa osiin puolittain itsenäisiksi yksiköiksi, joiden on toimittava tuottavasti. Niille määritetään kullekin oma markkinasegmenttinsä ja asetetaan maksimi: “Tekkää mitä haluatte, mutta pääoman tuottavuusaste tulee olla vaatimusten mukainen”. Työntekijä ei siis enää mieti, kuinka täyttää esimiehen odotukset vaan kuinka hyödyttää yritystä. Hän on siis “riippuvaisesti riippumaton”. Yrittäjä siis siirtyy käskävästä/rankaisevasta -roolistaan toiminnan markkinaehtoisten ennakkoehtojen asettajaksi - nyt yrityksen sisällä. Hän pyrkii paradoksaalisella tavalla kontrolloimaan työntekijöiden itsesääntöistä toimintaa.³⁸ Raja yrittäjyyden ja palkkatyöläisyyden välillä tulee yhä vaikeammaksi määritellä.

Kun globaalitaloudessa omistaminen, yritys- ja varsinainen tuottamistoiminta ovat kaikki eriytyneet toisilleen ulkoisiksi määritteiksi, rakentuu tuotannon “subjektiivinen tekijä” samalla uuteen uskoon: muodostuu erilaisia yrittäjyyden ja työntekijyyden uusmuodostelmia, työyrittäjiä tai yrittäjätöyläisiä. Tätä uutta hahmoa pidetään myös itsellisen kansalaisen mallina (*bourgeois*). Hahmo asettuu vastakkain niiden yleisten intressien kanssa, joita me kukin edustamme (valtio)kansalaisina (*citoyen*).

Tunnetusti työntekijät ovat pitkään vaatineet joustoa ja vapautta työntekoon, nyt sitä heille tarjotaan ennen näkemättömin mitoin. Onko tämä moderni versio käsityöläisyydestä? Eikö tämä ole tapa hajauttaa ja henkilökohtaistaa taloudellinen ja sosiaalinen vastuu, antaa kullekin mahdollisuus kasvaa – kuten jo Kant ehdotti – taloudellisesti täysi-ikäiseksi. Onko siis puolinen yrittäjävapaus sitä vapautta, joka mahdollistaa epistiikan, esteetiikan ja etiikan upottamisen työhön? Siis todellista vapautta.

Ei todellakaan, asia on lähes päinvastoin: kansallisvaltioissa jo jotenkin hahmotettu ja saavutettu käsitys julkisesta kansalaisuudesta (*citoyen*) ja siihen liittyvä ajatus yleisestä edusta romuttuisi ja palaisimme yksityisen piiriin, porvareiksi (*bourgeois*)³⁹. Tapahtuisi siis radikaali irrottautuminen ja eristäytyminen yleisistä intresseistä ja paluu erityisiin ja jopa yksityisiin intres-

---

³⁸ Kysymys on biotekniikasta jo pitkään tunnettu biologisten prosessien hallinta *in vitro*.

³⁹ Tässä jaossa olemme siis kaikki (valtio)kansalaisia, mutta porvareina jakaannumme yrittäjiin ja työntekijöihin.

seihin ja niiden keskinäiseen raakaan kamppailuun, nyt vain maailman mittassa. Juuri yleisessä edussahan, julkisesti ja kansalaisina solmimme yhteen yhteisen käsityksemme toden, hyvän ja kauniin reaalisuudesta. Kaiken tämän olemme tosin toistaiseksi tehneet pääsääntöisesti kansakuntien piirissä ja sielläkin abstraktilla, irtireväistyllä tavalla, asettamisen (*Doing*) emmekä tekemisen (*Making*) kysymyksenä. Julkinen kansalaisuus on siis ollut työnteolle ulkopuolinen eikä sisäsyntyinen pyrkimys.

Haaste asettuu nyt kuitenkin uudella tavalla ja uudessa mittakaavassa, tekemisen haasteena, maailmanmitassa. Onko siis se, että jokainen huolehtii omista eduistaan edellytys sille, että kaikkien eduista voidaan huolehtia? Vai, onko niin että “jokaisen yksilön vapaa kehitys on ehto kaikkien vapaalle kehitykselle” (*Marx*)? Haluammeko siis olla (työn)tekijöinä poroporvareita⁴⁰ vai maailmankansalaisia?⁴¹

Kansallisvaltiot ja kansakunnan ovat joutuneet suhteuttamaan asiansa ja asenteensa toisiin kansakuntiin yhä konkreettisemmalla tavalla. Tämä asioiden suhteuttaminen tapahtuu talouden puskeamana kuitenkin kovin mielettömällä tavalla. Taloudellinen vuorovaikutus etsii tietysti yleistä, yhteismitallista muotoa ja mittaria arvojen vaihdolle, siis kaupankäynnille. Kun globaalin kaupankäynnin ytimen muodostaa pääomien allokointi spekulatiivisten tuotto-odotusten pohjalta yli kansantalouksien, jää yhteismitallinen side kovin ohueksi. Ja mikä onnettominta, spekulatiivisten pääomien massan kasvun myötä kohonneet tuottavuusodotukset ovat määrittäneet kohtalokkaalla tavalla tuottavan työn rajan lähes saavuttamattoman korkealle. Tämä tarkoittaa kahta asiaa: kansantalouksissa on kroonistunut ns. matalan tuottavuuden alat, joissa ei pystytä maksamaan edes sellaisia palkkoja, että niillä tulisi toimeen. Ja toisaalta: yhä suurempi osa ihmisten tekevästä työstä ja aherruksesta jätetään kirjaamatta yritysten taseisiin ja ne siirretään joko julkisen talouden tai itse kunkin korvauksetta tehtäväksi.

On siis syntynyt paradoksaalinen tilanne: tuotteiden ja palvelusten tuotanto edellyttää mitä moninaisimpia sosiaalisia verkostoja ja sidoksia, tukijärjestelmiä, mutta samalla globaali rahatalous pyrkii kaikin keinoin irrot-

---

⁴⁰ Poroporvari on henkilö, joka kuvittelee olevansa porvari, vaikka elää palkkatyösuhteessa, tavalla tai toisella.

⁴¹ Käypä johdanto teemaan, ks. Archibugi, Held ja Köhler 1998.

tautumaan näistä sidoksista. Lohkeamat syvenevät: Kysymykseen “kuinka asiat ovat?” vastataan spekulatiivisten voitto-odotusten kysymyksenä; kysymykseen “kuinka asiat on kun ne ovat hyvin?” vastaataan tuottavuuden kysymyksenä; kysymykseen “kuinka asiat saadaan toteutettua?” tehtaan työvoiman hinta/laatu suhteen kysymyksenä. Ja vielä: mainos- ja markkinointiosastolla on tehtävänä pohtia kuinka kaikki tämä saataisiin näyttämään kauniilta. Saksassa käynnissä olevan työvoimapolitiittisen reformi (Harz IV -reformi) avaa näkymän tähän käynnissä olevaan muutokseen. Reformin keskipisteenä ei ole “oikeudellinen subjekti työntekijä” vaan “taloudellinen objekti työvoima”:

“Se tarkoittaa, että intressiedustus korvautuu managementilla, sosiaalinen oikeudenmukaisuus osallisuuden ja inklusion käsitteillä, demokratian ja tasa-arvon tavoite korvautuvat palvelujen saatavuuden tavoitteella ja oikeudellinen subjekti työntekijä ja työtön korvautuvat asiakkaan käsitteellä.” (Koistinen 2002).

Tämä toteutuessa edessä olisi kansalaisuuden loppu tai ainakin olennainen heikentyminen ja yrittäjyyden ja työläisyyden rajan häviäminen, siis yrittäjyistyöläisyys/työyrittäjyys ja asiakkuus, siis poroporvarius (Eriksen & Weigård 1999; Brütt 2002).

Tilanteen voisi ehkä ilmaista seuraavastikin: tuotannon ja työn riippuvuus ja sitoutuminen mitä moninaisimmin sitein erilaisiin yhteisöihin sanoo sen, että *praxis* on tunkeutumassa työn sisään välttämättömyyden pakosta: *theorie* ja *praxis* ovat siis *poiesiksen* sisäisenä, ei ulkoisena edellytyksenä. Tätä globaali rahatalous purkaa – sanan varsinaisessa mielessä – mielettömällä toimintaperiaatteellaan.

Ammattietiikan mahdollisesta mahdollisuudesta

Voiko palkkatyösuhteessa oleva työntekijä toimia eettisesti? Kyllä tietysti, mutta vain tuon työn muodon ehdoilla ja sisäpuolella, usein raskain henkilökohtaisin uhrauksin, mutta myös yhdessä toisen kanssa, jossakin mitassa, ehkäpä. Mitä siis olisi tehtävä, jotta ammattietiikka mahdollistuisi, sanan vahvassa mielessä?

Klassisen filosofian usein moitittua tuotantokeskeistä ajattelua *ei* voiteta sillä, että työstä tai tuotannollisesta toiminnasta irrotetaan elämän periaatekysymykset ja annetaan niiden edistäminen joidenkin erityiseksi asiaksi. On tehtävä juuri päinvastoin: ne on vietävä, palautettava tuohon ytimeen, työhön, jolloin

“työläismassojen lisätyö on lakannut olemasta yleisen rikkauden kehityksen ehto, samoin kuin joidenkin harvojen työ on lakannut olemasta ihmisaivojen yleisen voiman kehityksen ehto. .... itse välittömästi materiaalisesta tuotantoprosessista pyyhkiytyy puutteenalaisuuden ja vastakohtaisuuden muoto pois. Yksilöllisyyksien vapaa kehitys, (siis, mvv) ... yhteiskunnan välttämättömän työn supistaminen minimiin, jota näissä oloissa vastaa yksilöiden taiteellinen, tieteellinen jne. kehitys, heitä kaikkia varten vapautuneen ajan ja tähän tarkoitukseen luotujen varojen avulla” (Marx 1986, vol 2., 179).

Periaatteessa asia on yksinkertainen ja selvä: organisoidaan työ sivistyksen periaatteiden mukaan. Tämä tarkoittaa, ensiksikin, että taitajien työssä hankkima *tuntuma* työtilanteisiin ja työtehtäviin muodostaa perustan ja lähtökohdan työn organisoinnille; ja toiseksi, että mittakaavaksi valitaan, ei sen enempää eikä vähempää, kuin koko ihmiskunta.

Ratkaisun avaimeksi muodostuu ajantalous, talouden kaikkein perustavanlaatuisin muoto (Marx). Työssä tulee olla kolme ajanmuotoa: tuottava joutilaisuus (*theoria/shole*), kokeileva ja etsivä leikki (*praxis/phronesis*) ja kauniisti tuottaminen (*poiesis/techne*). Nämä eivät ole vuorovaikutteisia (interaction) muotoja vaan konstitutiivisia (intra-aktion). Kuten kolmioon tarvitaan kaikki kolme kulmaa jotta kolmio voidaan muodostaa, niin työ, sanan vahvassa mielessä, vaatii kaikki nämä kolme teemaa ja ajanmuotoa syntyäksään. Kysymys on siis todesti, hyvin ja kauniisti tekemisestä; työprosessista, jossa tosi, hyvä ja kaunis syntyvät ja kehittyvät. Tosi, hyvä ja kaunis eivät ole siis vain kuolleita tuloksia esitettäväksi raporteissa, poliittisissa ohjelmissa tai taideteoksissa vaan ne elävät tuottamisen prosessissa, sen sisällä, sisäisenä ehtona.

Ammattietiikan – estetiikan, epistiikan – tehtäväksi asettuu tarkastella itse kunkin työtä suhteessa osana ihmiskunnan poliittista taloutta, sidottuna inhimilliseen mittakaavaan, siis todesti, hyvin ja kauniisti.

Tämäpä meni todella, hyvin ja kauniisti

– kysymyksiä tuottamisen estetiikasta

”Uuden huimauksen aika”⁴²

Tähtien tutkija Esko Valtaoja asettaa inhimilliset pelkomme ja toiveemme, ponnistuksemme ja kaipuamme nykytähtitieteen mittasuhteisiin pyörryttävällä tavalla: Näkyvä maailmankaikkeus, joka sekin avautuu käsittämättömänä ja lähes mittaamattoman suurena, on vain pieni ripaus kaikesta olemassa olevasta, kosmoksesta. Kosmoksessa on ainetta vain muutama prosentti, noin viisi. Siitäkin on vain kymmenesosa tähtiä, galakseja, kalliota, puita ja pensaita, käsin kosketeltavaa ja näkyvää. Kymmenen kertaa enemmän on ohutta kaasua. ”Kaikki muu 95 % on silmiltämme ja kaukoputkiltamme salattua pimeää”, pimeää ainetta tai energiaa. Kosmos on siis kovin ”pimeä juttu”, mutta ei kuitenkaan aivan hiljainen. Koko kosmos kaikkineen syntyy ”hyvin pienten jännitteisten säikeiden värähtelystä”. Teoria säikeisestä maailmasta on – puolustajiensa mukaan – ”niin kaunis, että sen täytyy olla totta. ... Siitä löytyy selitys kaikkeen.” (Valtaoja 2005, 17–21.)

Jonakin huimaavana hetkenä se, mikä on totta, näyttäytyy kauniina. Mikä on kaunista, on totta. Pelko tai jopa kauhu omasta paikasta tämän kaiken huimaavuuden keskellä, pimeydessä, kääntyy varmuudeksi, jopa *ylevydeksi*⁴³, joksikin vakaaksi, johon tukeutua.

⁴² Claes Andersson 1984

⁴³ sublime < *sub* ylös + *limen* kamana, kohti kamanaa, ks. <http://www.etymonline.com>; Weiskel 1987.

Arkisessa aherruksessamme, kun emme siis katsele tähtiä, saattaa joskus, tosin liian harvoin, tiiviin työrupeaman täytyessä meidät vallata lämmin tuntemus ja sen perään ajatus: ”tämäpä meni todella, hyvin ja kauniisti”. Tosi, hyvä ja kaunis lankeavat ikään kuin yhteen. Mistä tämä tunne? Ajatuksissa tai sydämessä ei ole pelko tai kauhu vaan tietty mielihyvä, asioiden *hallinnan* tunne (*mastering, crafting*): me osaamme nämä jutut. Meillä on *tuntuma* siihen, mitä olemme tekemässä. Voimme olla iloisia, jopa onnellisia. Tämä koettu *kauneus* ei siis ole vain lupaus onnesta vaan juuri sitä itseään, *onnea*, joka on elossa ja olemassa meidän ja tuon tapahtuneen suhteessa.

Kohde, jota meidän on ollut välttämätöntä työstää, muokata tai kehittää saavuttaaksemme tavoitteemme, on ikään kuin palkinnut meidät. Työmme kohde on osoittanut piirteitä, josta meillä ei ehkä ollut selvää käsitystä eikä selkeää käsitettä. Käyttämämme käsitteet eivät riittäneet kuvaamaan kohdetta kaikin osin. Löysimme uusia särmiä tai taitteita käsitteestä, siis uutta sisältöä kohteestamme. Käsitteemme ei tule *ylitetyksi* vaan *rikastetuksi*, kohteemme ei tule *tuhotuksi* vaan olemme todistamassa uuden sisällön synnyttämää uutta *muodostelmaa*⁴⁴. Se on jotain minun ja kohteen yhteistä, jota ei ole ilman molempien osallistumista, syntyvaikutusta.⁴⁵

Työ oli muotouttamista, muodon antamista ja ottamista, *runoutta* tulevasta, syntymässä olevasta. Työ oli *perustavaa*, se ei jäänyt kauhun sekaiseksi, *yläväksi* vetäytymiseksi kuvitteelliseen, epäonnistumisen, tappion, menetyksen tai kaaoksen pelossa, eikä se ollut pelokasta tukeutumista johonkin tuntemattomaan. Teimme siis *sivistävää* työtä. On uuden huimauksen aika.

Siiviksi muuttuneet, sidotut kätemme

Meille moderneille ihmisille on luontevaa, jopa itsestään selvää, että tosiasiat, hyvä ja kauneus ovat erillisiä ja erillään pidettäviä asioita. Ajattelemme, että itse todellisuus on juuri niin rakennettu: on tosiasiat, totuus, joka löydetään tutkimuksella. On arvot ja hyvät tavoitteet, jotka etsitään keskustelemalla, yhdessä määrittelemällä. Kauneus on ihmisen silmässä tai maussa, josta ei sovi ihmeemmin kiistellä.

---

⁴⁴ *Gebilde* < ge uudelleen, bild kuva, uudelleen muokattu; *Gebildet* sivistynyt

⁴⁵ ei siis inter-action vaan intra-action, ks. esim. Barak 2003.

Arkisesti, paljonkaan miettimättä, sijoitamme ajatuksemme päähämme, tunteemme sydämeemme ja voiman käsiimme. Kun sanomme, että jokin on käsin tehty, emme arvosta esinettä oikeastaan käsien vuoksi vaan sen vuoksi, että uskomme esineeseen jääneen joitain tekijänsä ajatuksia ja tunnetta, huolenpitoa meistä ja meidän tarpeistamme. Tarkemmin ajatellesamme huomaamme, että käsin tehty ei ole vain käsin tehty vaan myös ajatuksella ja sydämellä: työssä on käytetty käteleviä ajatuksia, ajattelevia käsiä ja ehkäpä myös iloista sydäntä. Käsityö tuo mieleemme häivähdyksen toisen saavuttamasta ja meidän itsemme menettämästä onnesta. Voimme vain aavistella kaikkea tuota tunnustellessamme käsityötä. Mielessä saattaa välähtää alakulo ja toivo, enkelin melankolia⁴⁶: kuinka vapauttaa, palauttaa siiviksi muuttuneet, sidotut kätemme.

Niinpä, kuten muistamme, saventalajan työkaluna on saven muotoiluun tarvittavat kädet, jotka välittävät saveen muodon ja tuo samainen savi ilmaisee, taipuuko sen luonto asetettuun hyvään muotoon. Siten ajatus ja sen muoto *käsité* on käsissä ja käsillä oloa, kädet ajattelevat ja ajatukset kätelevät. Luonto on luontoa vastassa, käsillä on itsestään tietoisien luonnon pyrkimys muokata toista luonnon esitettä itselleen. Luonto opettaa teki-jäänsä.

Käsityöläistyössä pystytetään paja, jossa käsite (*theoria*), pyrkimys (*praxis*) ja tuntuma (*aisthesis/poiesis*) tuottavat käsien välityksellä raaka-aineesta jotakin, artefaktin. Työpajassa – sepän, saventalajan, suutarin – tosi, hyvä ja kaunis on tuotettava toinen toiseen tukeutuen. Kohdetta ei vain määritetä vaan se myös määrittää muuttajaansa. Tämä *re-flektio*, palaute, avaa mahdollisuuden muokata tekijän ajatusta, tavoiteltavaa hyvää tulosta ja työkalua. Se myös määrittää työn rytmia, avaa mahdollisuuden upota työn vietäväksi (*flow*), jolloin työ rytmittää ajan eikä aika työtä. Aika on minun ja työni yhteinen. Mitattu aika, kellon aika, häipyä taustalle, pimentyä ja mennyt, tuleva ja nyt asettuvat yhdeksi, pajaksi (*kairotopos*)⁴⁷, onneksi.

Työkalu on käsillä oleva, siis käsite. Sen voi asettaa pöydälle odottamaan seuraavaa työrupeamaa. Siihen on upotettu työkokemusta. Siihen on yleis-tetty monen työrupeaman ja työntekijän kokemus. Työkalussa yhdistyy aja-

⁴⁶ Paul Klee, *Angelus Novus*, 1910

⁴⁷ tila, jossa sekä aika, että paikka ovat merkityksellisiä, ts. niihin on tuotannollinen suhde (ks. esim. Rämö 2004).

tus ja kädet. Se on käsien jatke. Työkalu voi olla käsite ilman kieltä. Kuten kielen ilmaisuja voidaan käyttää mitä moninaisimmilla tavoilla, voidaan työkaluja siirtää uuteen aikapaikkaan, jolloin niillä voidaan pystyttää uusi sisältö ja merkitysmailma.

Onko niin, että jakomme toteen, hyvään ja kauniiseen onkin ilmaisu meidän omasta analyyttisestä mielenlaadustamme? Ei siis olisi niin, että maailma olisi väistämättömästi jakaantunut kolmeen eri kehään, jotka me henkemme voimalla saatamme yhteen, vaan jotenkin asiat olisivatkin toisin: itse maailmassa tosi, hyvä ja kaunis ovat yhtä, mutta me vain älymme voimalla lohkomme ne erikseen; tarkastelemme itse kunkin tilaa erillisensä, muodostamme jopa kokonaisia yhteiskunnallisia instituutioita miettimään niitä erillään. Siis tieteen selvittämään, miten asiat ovat; politiikan, kuinka niiden tulisi olla; tuotannon, kuinka ne saataisiin toteutettua.

Huomaamme heti, että *kauneuden* paikka on ongelma.⁴⁸ Moderneissa kansallisvaltioissa taideinstituutio rakentui alun alkujaan esittämisen (*mimesis*)⁴⁹ idealle. Esittävä taide gallerisoitiin ja museoitiin: kansallisten pyrkimysten tueksi tarvittiin runoja ja kertomuksia tuolloin jo menneestä maailmasta, kuritetusta kansasta. Samaan aikaan kansaa survottiin jo työvoimaksi tehtäisiin. Työ irrotettiin todesta, hyvästä ja kauniista. Se kuihtui *työvoiman* käytöksi. Modernin kypsyessä, kansasta kehkeytyi tieteen autuaalla avustuksella *väestöä* ja sittemmin merkityksiä tuottavan koneiston, merkitysteollisuuden, synnyn myötä *katsojakuntia*. Kansaa vielä kuritettiin mutta väestöä säädellään ja katsomoiden näytelmiä ohjaillaan. Tuotannolliselle kauneudelle ei jäänyt muuta sijaa kuin katsojan silmä tai runoilijan kieli: kauniisti tuottamiselle ei jäänyt osaa eikä arpaa tuotannossa, ei syntysuhdetta hyvään eikä toteen. Se jäi itse kunkin huoleksi ja mahdollisuudeksi, merkitysteollisuuden jo kuvittamassa ja ehdollistamassa tilassa (*chronochoric*)⁵⁰.

Elämän lohkominen moderniksi – kuten tuottamiseksi, jakeluksi ja kulutukseksi – oli mahdollista vain siten, että oli keino yhteismitallistaa eri

---

⁴⁸ Kauneuden 'alkuperäinen' paikka oli tuottamisen piirissä. Klassisessa ajattelussa tuottaminen, *poiesis*, viittasi taitoon, kykyyn saada esiin jotain kaunista, *pro-ductio*, jostakin jotakin. Tuottaminen rajautui sittemmin runoudeksi, siis kauneuden esittämiseksi. Ks. esim. Agambe 1990; Whitehead 2003.

⁴⁹ *mimesis* viittaa tanssijaan (*mime*), joka huvitti yläluokan pidoissa esittämällä rahvaan outoja tapoja ja sattumuksia, ks. esim. Sörbom 1966.

⁵⁰ tila, jossa sekä aika että paikka ovat irtireväistyjä, abstrakteja ts. niihin ei ole omaa tuotannollista suhdetta. ks. esim. Rämö 2004.

alueilla ja elämänpireissä tehtävien töiden ja toimien tulokset. Raha oli olemassa jo ennen moderneja aikoja, mutta nyt se sidottiin työhön ja tuotantoon: raha on tehdyn työn merkki ja tehdyn työn määrää mitattiin työajalla. Moderni kansantalous perustuu työlle (riisuttu *poiesis*), ei toiminnalle (*praxis*). Arvokasta, siis hyvää – taloudellisesti – on työn, tuottavan työn teko. Tämä mullisti koko elämän: itse kukin joutui verrannollistamaan oman työn ja tuotannon toisten työhön ja taitoon. Oman työn arvo saattoi haihtua hetkessä, jos samoille markkinapaikalle ilmestyi joku, joka teki vähemmällä vaivalla enemmän ja parempaa. Syntyi markkinamekanismi: työllä on arvoa vain, jos teet sen tehokkaammin ja paremmin kuin toiset samoilla markkinoilla. Samalla varantojen kasaaminen irtaantui työn teosta. Palkkatyöläisen palkka ei ole palkka tehdystä työstä vaan korvaus työantajan käyttöön luovutetusta ajasta ja voimasta. Ja sen hinta taas riippui siitä, mitkä ovat itse kunkin elämän kustannukset, asuminen, leipä, lepo. Oli puhdas juridinen ratkaisu, että se, joka organisoii tuotannon elementit yhdeksi prosessiksi, sai oikeuden hallinnoida ja päättää kerätyistä varannoista, pääomista⁵¹.

Globalisaation myötä omistaminen, yritykset ja tehtaot ovat nekin eriytyneet toisistaan. Omistavia eläkesäätiötä, tuotantoa organisoivaa yritystä ja tuotantotehtaita ei enää yhdistä niinkään itse tuotanto vaan yhä painokkaammin yritysten markkina-arvoilla käyty kauppa – arvojen kierrätys ja arvojen synnyttäminen tyhjistä (*ex nihilo*) on astunut etusijalle (Kurz 2005).

Miksi tämä yhä etenevä lohkoutuminen ja sisällöllisesti yhä köyhempi sidos eri lohkojen välillä? Jos haluamme saada tuntuman veden perusluonteesta, ei liene järkevää hajottaa vettä kahdeksi räjähtävästi palavaksi kaasuksi, hapeksi ja vedyksi, vaan olisi viisaampaa keskittyä vesimolekyylin ominaisuuksien havainnointiin. Jos haluamme tehdä jotakin todella, hyvin ja kauniisti, onko järkevää irrottaa todet, hyvät ja kauniit toisistaan ja antaa ne hoidettaviksi eri ihmisille ja eri instituutioille? Näin ei ole aina ollut.

Kun aika putosi saranoiltaan...⁵²

Mitä elämä, kansa, ihminen, luonto ovat moderneina asioina? Ne ovat ´toisia´, ulkopuolisia. Kun luonnosta tulee modernin tieteen kohde, elämä voi-

⁵¹ pääoma < capital < karjatalous, karjan pääluku.

⁵² Shakespeare, Hamlet: "The time is out of joint".

daan purkaa alkutekijöihinsä, liikkeiksi ja voimiksi. Kun kansasta tulee väestöä, sitä voidaan ryhmitellä, luokitella ja säädellä. Kun ihmisistä tulee työvoimaa, ei tarvitse huolehtia ihmisen elämän ehdoista. Kun kansasta tulee katselijakuntaa, politiikasta tulee spektaakkelia⁵³. Ja kun demokratiasta tulee spektaakkelia, se on keino olla välittämättä kansan mielipiteistä.

Kaikki tämä lohkominen ja ulkoistaminen alkoi ajasta ja paikasta. Omasta ajastaan ja aikatauluistaan tarkka königbergiläinen filosofi Immanuel Kant nosti ajan pois saranoiltaan. Kun aika oli saranoillaan,⁵⁴ aika oli alistettu liikkeelle. Kuun ja päivän kierto, tiimalasin tyhjeneminen mittasi aikaa. Kun aika putosi saranoiltaan, liike alistettiin ajalle: aika ei enää seuraa ympyrää tai spiraalia vaan suoraa, ikuista näkymätöntä viivaa. Aika ei enää liiku vaan on liikkumaton. "Aikaa ei ole enää suhteutettu liikkeeseen, joka sitä mittaa, vaan liike on suhteutettu aikaan, joka ehdollistaa sen." (Deleuze 1984, vii). Kaikki, mikä liikkuu ja muuttuu, on ajassa ajan sisällä, mutta aika itse ei liiku eikä muutu: se on ikuinen. Se asettui tilan rinnalle, meidän ulkopuolelle, aikapaikka-laatikoksi, jossa olemme tuomittuja elämään. Huimausta ei enää aiheuttanut jumala tai iättömyys vaan luonto äärettömyydessään, loputtomuudessaan ja järjettömyydessään. Ihmisen ainoaksi tueksi jäi ihmisen oma järki.

Kuitenkin: ajan ja paikan siirtäminen johonkin ulkopuolelle, toiseksi, minusta riippumattomaksi, tuo ne molemmat toisesta ovesta meidän itse kunkin sisään. Kun aika oli saranoillaan, ei aika eikä paikka ollut meidän sisällämme eikä jossain kaukana vaan jossakin lähellä, minun ja maailman välissä. Ei siis ulkoisena vuorovaikutuksena vaan syntyvaikutuksena, *tuntumana*, jonakin, joka on olemassa vain kummankin osapuolen ollessa läsnä – läsnä oli siis *poeta faber*, mutta runo sai ilmaisunsa vain tuntumana, ei aina edes kielellisenä kertomuksena eikä siten irtireväistynä esityksenä (*mimesis*).

Ajan ja paikan pudotessa saranoiltaan, tuntumamme maailmaan purkautuu ja pystyttää uuden jaon sisällämme: *Minuus (Ego/moi)* elää ajassa muuttuen ja reagoiden mutta *minä (I/je)* työstää synteesiä menneen, nykyisen ja tulevan välillä, alituisesti ja jatkuvasti. "Aika muuttaa subjektiin erottaukseen minuuden minästä. Aika on muoto, jossa minä vaikuttaa minu-

---

⁵³ Kaikki mikä elettiin välittömästi on vetäytynyt esitykseksi. "Everything that was directly lived has receded into a representation", Debord 1967.

⁵⁴ lat.cardo < saranatappi > koordinaatit, koordinaatisto

teen, miten mielemme vaikuttaa itseensä” (Deleuze 1984, ix). Aika mahdollistaa siten syntyvaikutuksen minän ja minuuden välille.

Käsityksemme itsestämme muuttui: Ajan pudotessa saranoiltaan, perinteellisen aikapaikka-pajamme hajotessa, menetimme tuntuman tuottamiseen, kauniisti tuottamiseen. Olemme vuorovaikutuksessa (*inter-action*) todellisuuden esineiden (*Ding*) kanssa, emmekä voi sanoa niistä mitään varmaa vaan väittää niistä vain jotain omakohtaista, subjektiivista. Kun emme voi sanoa asioista tai esineistä sinänsä mitään ja tuotamme kohteet omissa päässämme, muuttuu esineiden ja niiden omistajien subjektiviteetti, subjektiivisuus ratkaisevalla tavalla.

Käsityöläinen tuntee työkalunsa ja työnsä kohteen luonteen ja tuntee tien perille, kuinka saada aikaiseksi artefaktin. Hänellä on siis metodi hallussaan. Ajatuskäsityöläisinä muokkaamme omissa pääpajassamme esineitä (*Ding*) kohteiksi (*Gegenstand*), mutta olemme tietoisia vain pääkäsityöemme tuloksista, emme siitä, kuinka olemme saaneet tuloksen aikaiseksi. Vasta ymmärryksen, käytännöllisen järjen ja arvostelukyvyn ankaran kritiikin kautta voimme yrittää saada selville omaksi ottamisen ehdot ja säännöt. Luonnonilmiöt ja tapamme elää avautuivat Kantin ymmärrykselle ja järjelle, ainakin johonkin mittaani. Se, kuinka tuotamme pääpajassamme kaunistaa, jää vastinettaan vaille. Miksi?

Ymmärryksen pakoilla ja järjen vapaudella on Kantin maailmassa vastineensa todellisuudessa, luonnon ilmiöinä ja yhteisöllisinä tapoina, mutta arvostelukyky jää ilman vastinetta, se tukeutuu itseensä (Mehtonen 2005, 95–96). Kauneus “*Ohne Begriff/Intresse/Zweck/Gesetz*” on vastineeton, sillä ei ole muuta paikkaa kuin se itse. Se jää siis ihmisen silmään tai mauksi itse kunkin kieleen. Kauniin tuottaminen jää selittämättömäksi, *nerojen*, noiden jumalien sanansaattajien, tehtäväksi. Taideteosta ei sido teoreettinen asenne eikä moraalinen laki. Se on “*an sich selbst*”. “Kantin filosofisen systeemin perusongelma, joka säteilee hänen filosofiansa kaikkiin osiin ja perusratkaisuihin, on tietysti ‘*Die Dinge an sich selbst*’. Teoreettinen järki ei voi niitä tavoittaa ja moraalisen on postuloitava ne, jotta moraaliksi olisi mahdollinen. Aistillis-yliaistillinen⁵⁵ taideteos näyttää aina ongelman jo ’ratkaistuksi’, mutta

---

⁵⁵ Tämä merkillinen sanapari *Sinnlich-Übersinnlich* on ymmärrettävissä seuraavan, arkipäiväisen, mutta meille kaikille varsin tutun esimerkin kautta: Lapsena olimme aivan vakuuttuneita siitä, että joulupukki on olemassa. Joka sen kiisti oli ilmeisen

niin tiedon kuin moraalin tuolla puolen.” (Mehtonen 1992, 223–231.) Kantin yritys sitoa yhteen tosi, hyvä ja kaunis tapahtuu ei-järjellisenä, ei-moraalisena itseensä viittavana mahdollisuutena, mielikuvituksen ja järjen, ymmärryksen ja intuition “hivittävänä taisteluna”, “ristisointuisena sointuna”⁵⁶, “kaikkien kykyjen sääntelemättömänä harjoittamisena ... (se) määrittäisi tulevaisuuden runouden” (Deleuze 1984, xii–xiii). Käynnissä on siis teorian ja praksiksen, pään ja sydämen, taistelu.

Missä ovat Kantin kädet? Taskussa? Nostamassa viinilasia? Jos asiat, esi-
neet (*Dinge*) tuotetaan, ne eivät voi olla “*an sich*”, ne ovat edessämme kans-
samme (*Gegenstand*). Silloin omaksumme (*Aneignung*), otamme ne omaksemme
molemmipuolisesti; kumpikin antaa ja ottaa, tunnistaa ja tunnustaa (*Aner-
kennung*) toisensa ja avaa mahdollisuuden kehitykseen (*Entwicklung*). Jos tuom-
me pään ja sydämen, ymmärryksen ja järjen, taisteluun mukaan kädet, lave-
nee arvostelukykymme kauniisti tuottamisen arvioinniksi, ja – mikä tär-
keintä – voimme asettaa episteemiset, eettiset ja esteettiset kysymyksemme
yhdessä ja “tasa-arvoisina” ratkaistaviksi: Kuinka asiat ovat? Kuinka ne ovat,
kun ne ovat hyvin? Kuinka ne saadaan kauniisti aikaiseksi?

Kantin suorittaman pudotuksen jälkeen omaksi ottaminen, omaksumi-
nen ei ole tuottavaa työtä. Klassinen roomalainen laki määrittä omistajuu-
den vielä tahtona omistaa ja antoi siten tahdotuille esineille ja niiden omis-
tajille subjektiviteetin. Tällöin ei ollut epäilyksen häivääkään omaksumisen,
ja siis omaksi ottamisen, rationaalisuudesta. Sääntöjä tarvittiin, kun kaksi
tällaista tahtoa kohtasi samassa esineessä tai kohteessa – tarvittiin sopimus-
oikeutta ja takuumieheksi luojaa ja jumaluutta selittämään ja perustelevaan
vahvemman oikeutta luontoon ja maahan.

Kantilla kysymys ei enää ollut luonnon- tai jumaloikeudesta vaan ihmis-
oikeudesta, sopimuksesta ihmisten kesken. John Locke (1632–1704) vielä
katsoi että, “jokainen ihminen omistaa oman persoonansa. Tähän ei kellään
muulla kuin hänellä itsellään ole mitään oikeutta. Hänen ruumiillinen työn-

---

sokea. Jossakin vaiheessa, hieman vanhempana olimme yhtä varmoja, että joulu-
pukkia ei ole olemassa vaikka näimme hänet omin silmin, koko juttu on vain leik-
kiä. Vanhemmiten viisastuessamme ymmärrämme, että joulupukki on olemassa: se
mitä näemme omin silmin kantaa mukanaan yhteisöllistä oheisleikkiä (*Bei-
spiel*), joka ei ole välittömästi läsnä, mutta jonka kaikki hetimiten näemme. Joulupukki on
siis aistimellisesti yliaistimellinen.

⁵⁶ “discordant accord”

sä (labour) ja käsiensä aikaansaannokset (works) ... ovat todella (properly) hänen”. Kun Kant määrittelee kansalaisen “omaksi herrakseen” (*sui iuris*), niin hänellä tulee olla jotain “omaisuutta (mihin voidaan lukea myös mikä tahansa taito, ammatti, kaunotaide tai tiede) elättääkseen itsensä”. Kant myöntää, että on vaikea määritellä tekijöitä, jotka määrittävät oman itsensä herran, persoonan. Miksi? Koska rajankäynti työntekijöiden (*operarii*) ja käsityöläisten välillä (*artifaces*) on vaikeaa. (Kant 1992, 27.)

Kant asettaa omaisuuden suhteen Locken työnarvoteorian sijaan puolustusteorian ja käytännöllisen järjen: omaisuutta on pystyttävä puolustamaan (Lenk & Maring 2001). Jonkin myöntäminen jonkun omaisuudeksi on neuvottelun tulos, eikä se, että olet työstänyt jotakin luonnonesitettä, kuten maata, takaa vielä omistusoikeutta. Tai: jos olet omaksunut ammattitutkinnon tiedot ja taidot, se ei vielä takaa, että saat niitä käyttä. Toisten – esimerkiksi työntekijän – on vielä tunnustettava omistuksesi, ennen kuin siitä tulee käytettävissä olevaa omaisuuttasi.

Omaisuuden muodostuksessa on siis vähintäänkin kaksi eri puolta: tuottaminen ja ihmisten väliset suhteet.⁵⁷ Omaksuminen voi koskea joko ulkoista tai sisäistä omaksumista, haltuun ottoa. Tuottaminen on kohteiden – sisäisen tai ulkoisen – omaksi ottamista, omaksumista. Omaksuminen ja tuottaminen ovat saman asian kaksi eri puolta. Se, miten ihmisten väliset suhteet on järjestetty tuottamistilanteessa, vaikuttaa ratkaisevasti siihen, mitä itse kukin omaksuu, saa omakseen työstään ja kuinka työstettävän kohteen, sisäisen tai ulkoisen, käy – rikastuuko vai tuhoutuuko se tuotannon myötä.

Kantilta kysymys tuottamisesta jää käytännöllisen järjen varjoon, joka puolestaan nostaa esiin omaisuuden sopimusluonteen. Käytännöllisen järjen lähtökohta on vapaus. Tämän seurauksena kysymys minästä avautuu kysymyksenä vapaudesta. Minä on vapaa asettamaan itsensä. Minä voi *varmasti* ottaa omaksi vain itsensä: minän on asetettava itsensä, jotta se voisi olla vapaa. Ja minän asettamisesta muodostuukin yksi saksalaisen filosofian peruskysymys ja perusvaikeus: jos minä asettaa itse minän, niin kuka asettaa tämän asettavan minän. Kun “minä olen minä”, niin kuka oikeastaan on tuo ensimmäinen minä? Tunne minästä (*Gefühl/Gemüt*)? Tässä kutsummekin jo Marxin, Nietzschen ja Freudin paikalle: tuon asettavan tunteen takana ole-

⁵⁷ Omaisuudessa ei siis ole ensisijaisesti kysymys ihmisten ja esineiden välisestä suhteesta. Tämän suhteen korostus on esineellistys, fetissi.

va sisäinen luonto, ruumiillisuus, ilmeni Freudille viettinä, Nietzschealle valan tahtona ja Marxille työnä (Eagleton 1990).

Klassisten kansankertomusten siivittämänä Freud sijoitti kolme yllykettä ja kauhun lähdetä sisäiseen luontoomme: väkivallan, inestinin ja kannibalismien. Kulttuurimme perustuu ahdistuksen, kolmen kiellon tuottaman ylevöityksen tuottamaan energiaan: ”Isää ei saa tappaa”, ”Äitiä ei saa naida”, ”Ystävää ei voi syödä”.⁵⁸ Marx puolestaan ei sulje ruumiillisuutta ylevöityksen taakse. Hänelle koko ihmiskunnan historia on aistimellisuuden (*aisthesis*) kehityksen historiaa, aistimme ovat teoreetikkoja käytännössään (*praxis/poiesis*): ihmisen tuotannollinen historia on ”avoin kirja” (Marx) ihmisen aistimellisuuden kehityksestä. Vain työ, siis oma työ, joka on organisoitu ”kauneuden sääntöjen mukaan”, voi olla sivistävää työtä. Se on työtä, joka ottaa lähtökohdakseen ja tavoitteekseen omaksumisen, tekijänsä kehityksen (*poeta fabern*) ja saattaa työn tuloksen, siis omistuksen ja omaisuuden, palvelemaan tätä tavoitetta (Röder 1989).

Työpajan murtuessa aika ja paikka asettuivat uuteen asentoon. Aika on pysyvää ja liikkumatonta, paikka on kuin loputon tila, jossa elämme. Tämä uusi ajan ja paikan äärettömyys aiheuttivat uudenlaisen, modernin kauhun tunteen. Kunkin oma, merkityksellinen, kokemuksellinen aika-aika (*kairotopic*) jäi luonnon ja yhteiskunnan suuren draaman jalkoihin: yksilö toteutti vain lajiin, rotuun tai yhteiskunnan rakenteisiin ennalta asetettua päämäärää, *telosta*.

Kun myöhemmin – toisen, myöhäis- tai postmodernin aikana, kuinka vaan – tuo suuri *telos* pyyhittiin pois, jäljelle jäi vain satunnaisuus, tulevaisuuden avoimuus, *kontingenssi*, johon luonnolla ja/tai yhteiskunnallisilla rakenteilla ei näytä olevan otetta. Miksi? Fiktiivinen talous saa kulttuurisen vastineensa: mitään ei tuoteta, *pro-ductio*, vaan kaikki näyttää syntyvän tyhjästä, *ex nihilo*. Luovuuden Pandoran lipas uskotaan löytyvän kielestä ja sen speaktaakkelimaisesta käytöstä, jossa elämän henkilökohtainen mielekkyys (*Sinn*) ja yhteisöllinen merkitys (*Bedeutung*) eroavat toisistaan. Näyttämölle nousevat mielekkyudet ilman merkitystä ja merkitykset ilman henkilökohtaista mieltä.

---

⁵⁸ tunnetusti kannibalismi on Freudilla puutteellisesti käsitelty. Siitä löytyy myös avain positiiviseen kulttuurinäkemykseen ja teoriaan, ks. esim. Schmidt 1993.

Siten jopa tieteellisessä ymmärryksessä uusinnetaan yhä uudelleen aristoteleinen hierarkkinen jako orjiin (*poiesis*) ja keskustelevaan, arvoja asettavaan, vapaaseen ihmiseen (*praxis*) usein näkemättä omaa roolia tämän jaon uusintajana. Tuttuja ovat esimerkiksi seuraavat *homo faberia* kritisoivat jaot: tuottaminen vs. toiminta, teknis- vs. moraalikäytännöllinen, tavoite- vs. arvorationaalinen, välineellinen vs. dialektinen järki, työ vs. vuorovaikutus, välineellinen vs. kommunikatiivinen toiminta, systeemi vs. elämysmaailma (Schnädelbach 1986). Näissä jaoissa *poeta faber* – runoileva työntekijä – sulkeutuu pois.

“Katso mikä rytmi pitelee ihmistä”⁵⁹

Asiantuntija – nykyajan käsityöläinen – joutuu asettamaan jokaisessa työtilanteessa kolme kysymystä: Kuinka asiat ovat? Kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin? Kuinka ne saadaan kauniisti toteutettua? Hän ei ole savenvalaja eikä iske nyrkkejään saveen vaan hän on tuottaja, joka tuottaa sen sosiaalisen aikapaikan, jossa nämä kysymykset voidaan asettaa ja ratkaista. Tähän evät pelkkä tieto ja tietoisuus asioiden kulusta riittää. Taito ja taitoisuus (*craft*) muodostavat lähtökohdan asiantuntijan työlle. Tai ollaksemme hieman täsmällisempiä: kysymys on tietoisuuden ja taitoisuuden suhteesta.

Perinteellisesti tietoisien ja ei-tietoisien toiminnan rajan on määritellyt *esineellistäminen*. Toimimme aina tavalla taikka toisella tietoisesti meille jo valmiiksi merkityksellistetyssä aikapaikassa. Sanomme esimerkiksi mielellämme, että valitsemme täysin vapaasti oman aviosippamme. Siinä ei ole kenelläkään muulla sanan sijaa. Me valitsemme hänet kuitenkin jo valikoidusta joukosta, sillä paikat, jossa käymme siippaamme etsimässä, on jo valikoitu, riippuen esimerkiksi vanhempiemme sosiaalisesta asemasta, asuinpaikasta tai harrastuksista. Toimimme siis tietoisesti valitessamme ja päättäessämme. Usein vasta myöhemmin, paljon myöhemmin ymmärrämme, mitkä ei-tietoiset tekijät vaikuttivat päätökseemme.

Voisimme tietysti – jos olisi aikaa ja rahaa – käyttää ylen määrin resursseja miettiäksemme kaikkia niitä ehtoja ja taustatekijöitä, jotka vaikuttavat

---

⁵⁹ Archilochus, Fragments, ks. Agambe 1990, 100.

päätöksiimme. Silloin elämämme kävisi sietämättömäksi: mikään ei sujuisi, ahdistuisimme, syyllistäisimme itsemme, mikään ei toimisi. Joudumme arkipäivän sujumisen kannalta esineellistämään asioita ja ihmisiä, ottamaan ne/heidät annettuina, ´toisina´. Joudumme tekemään tämän usein tietoisesti päästäksemme eteenpäin. Kysymys on siitä, mitkä asiat joudumme pakosta esineellistämään ja onko jotain mitä emme voi purkaa tarkastelun kohteeksi muuttaaksemme sitä, vaikka niin haluaisimmekin. On helppo nähdä, että näitä tekijöitä on loputtomasti.

Siten se, mikä on tietoista ja mikä ei-tietoista, on pitkälti yhteisöllinen kysymys. Esineellistyminen ja esineellistäminen palvelee ja on ilmaisu valtasuhteista. Esineellistäminen saa kunakin aikakautena omat erilaiset ilmaisuensa. Se on aina johonkin mittaan välttämätöntä. Kulttuurimme ei ole ensisijassa ahdistava luonnon takia vaan toisen luonnon, valtasuhteiden, takia. Ajan talous, kaiken talouden perusta (Marx), asettaa rajat sille, kuka, miten pitkälle ja missä työ- ja elämäntilanteessa voi harrastaa joutilasta tuottavuutta, arvioivaa ja tavoitteita asettavaa keskustelua ja tuottamista kauneuden ehdoilla. Taito-opin ja siten taidollisuuden peruskysymys kuuluukin: kuinka perustella tässä ja nyt episteemisesti, eettisesti ja esteettisesti esineellistymisen ehdot ja määritteet?

Taidon *genesis* on tuottamisessa, kauniisti tuottamisessa. Olla taitoinen merkitsee sitä, että osaa tuottaa kauneuden lakien mukaan. Taitoisuuden ja ei-taitoisuuden raja on *tuntuma* tuottamisen aikapaikkaan. Kun meillä on tuntuma tilanteeseen, aika ja paikka ovat saranoillaan: työn rytmi ja tilanteen merkityksellisyys sattuvat yksiin, ne pitelevät tekijäänsä ´pihdeissään´, maailma avautuu hetkenä (*epoch*), jossa jonkin tuottaminen, saaminen näkyviin ja omakohtainen maailmassa oleminen sattuvat yksiin. Olemme hetken vangittuja, kelloaika väistyy ja aika avautuu perustavana hetkenä, jolloin olemme ikään kuin astuneet sisään omaan työhömmemme ollen poissa sijoittamme (*ek-stasis*). Emme siis ylevöitä itseämme vaan – jos niin voi sanoa – sisällöllistämme itsemme (*contentualization*), menemme maailmaan sisään ja se tulee meihin. Taidollisuus on kauneuden esiinsaamisen, kauniin tuottamisen, aistimellisuuden teema, siis maailmaan menemisen teema. Kun taidollisuus ymmärretään tuottamisena, se konstituoii aikapaikan, jossa asettuvat epistemologiset, esteettiset ja eettiset kysymykset suhteessa toisiinsa, onnena. Se on siis piiri, jossa aika on taas saranoillaan.

Tiedon *genesis* on muualla. Teorian juuri on jumalten maailmassa. Teoria oli jumalten juhlaa, vapaa-aikaa (*skhole*), elämän sunnuntaita (Ritter 1969). Teoria oli aina uuden ajan alkuun saakka teologian, pyhyiden liittolainen. Lähtökohta on siis jumalallinen, vallantäyteinen ja vallan toteutuma, siis järjestys, sen löytäminen ja määrittäminen. Vallattomuus on tiedolle kauhistus ja kauhu. Tietoisuus, ylevyys, siirtyminen kohti kamanaa, ylös, on vallan, pelon ja kauhun, ulkopuolelle asettumisen, maailmasta vetäytymisen teema.

Praksis on pelin paikka. Sen juuri on poliksessa, kaupungissa ja demokratiassa. Praxis viittaa sanana ”kulkea jonkin läpi, aina rajalle saakka”. Se on kokemus, jonka läpi kuljetaan (*ex-per-ienti*). Se liittyy yksilöön, yksilön toimintaan. Kysymys on tahdosta viedä toiminta rajalleen. Se ei siis ole tuottamista, erillisen tuotteen valmistamista, vaan se rajautuu oman itsensä näkyville saattamiseen (Agambe 1990). Kun kaksi tai kolme on samassa piirissä, on edessä tahtojen taisto. Kun se tapahtuu esityksellisesti, saamme esiin leikin, pelin tai politiikan - ja runouden.

Kolme kehää – *theorie, praxis, poiesis* – kolme geneesistä, kolme intressiä, käsitteellistäminen, sijoittaminen ja sisällöllistäminen.⁶⁰ Seuraako modernista institutionaalista jaosta näihin kolmeen, että ihmisetkin on jaettava kolmeen – tutkijat, toimijat ja tuottajat; tiede, politiikka ja tuotanto. Ja kukin kehittää omaa osaamistaan: yhdellä on iso pää, toisella kova sydän ja kolmannella suuret kädet. Emme voi palata käsityöläisyyteen, eikä käsityöläisyyttä ole syytä romantisoida. Voimmehan nähdä, että moderni jakoi kolmeen kasvoiksi kokonaisuudeksi – niin hyvässä kuin pahassa – kansallisvaltioina, kansalaisyhteiskuntina, kansantalouksina ja kansanvaltana. Hinta oli yletön, 1900-luvun ylevä historia ei huimaa, se masentaa.

Taide? Sillä ei ole omaa kotia tässä jaossa. Niinpä se onnettomana etsii kotipaikkaansa kahtaalta: gallerisoituna ja museoituna, *terra aestheticaksi* nihilismin autiomaaksi tuomittuna (Agambe 1990) ja osana tuotannollista koneistoa, tuottamaan merkityksiä arjen näytelmien tueksi ja ohjaamiseksi – mainos- ja mediatoimistot ovat taiteen nykyinen todellistuma: *tavarasta* on tullut taideteos, aistimellis-yliaistimellinen esine.

---

⁶⁰ conceptualization, contextualization, contentualization, ks. Volanen 2005.

Tämäpä meni todella, hyvin ja kauniisti

Mistä siis löydämme saranatapin, *cardon*, jolla saamme ajan ja paikan takaisin saranoilleen, synnyttämme uuden koordinaatiston? Jos klassisen talouden perusta oli maataloudessa ja käsityökaluissa, niin ensimmäisen modernin perusta oli koneissa ja konejärjestelmissä. Sittenmin koneet ovat oppineet käyttämään kieltä ja kielet koneita ja kielistä on tullut keskeinen tuotannon väline. On muodostunut koneistojen ja kielten *tekstuuri*: koneet eivät selviä ilman kieliä eivätkä kielet ilman koneita. Työtoiminnan ja -kommunikaation välineet ovat kutoutumassa yhteen. Ne ovat rakentumassa yhden ja saman työprosessin momenteiksi. Viime vuosina työn kokonaisuuteen on tullut myös vaatimus oppimisesta, työssä oppimisesta. On siis avautunut periaatteellinen mahdollisuus palauttaa jälleen työnteon piiriin kaikki kolme käsityöläisyyden peruselementtiä: tuottava joutilaisuus, kokeileva ja etsivä leikki ja kauniisti tuottaminen. Se edellyttäisi palkkatyömuodon uudelleen jäsentämistä ajantalouden näkökulmasta. Huimaava mahdollisuus. Mikä meitä estäisi?

Päätteeksi

“Meidän on opittava ajattelemaan uudella tavalla”

Toisen maailmansodan tuskaisten kokemusten runtelemana tunnettu kulttuurifilosofi Theodor Adorno ärähti, että olisi barbaarista runoilla Auschwitz'in jälkeen. Kuinka ihmeessä, hän ihmetteli, taide voisi millään tavalla muodostaa järjestystä suhdetta teknologisen sodankäynnin hirvittävyksiin ja kokonaisten väestöryhmien tuhoamiseen? Muistammehan hyvin kertomukset huolehtivista ja rakastavista perheenisistä, jotka kotioven suljettuaan ja astuttuaan keskitysleirityömaalle systemaattisesti ja järkipäisesti toteuttivat holokaustin tuhoamisohjelmaa. Säilyttääkseen mahdollisuuden elämän ilmiöiden kriittiseen ristivalaisuun taiteentekijöiden tulisi omaksua vastarinnan asenne, jotta taide ei tulisi hampaattomaksi ja kompromissien hapertamaksi.

Eivätkä tieteen parissa työskennelleet jääneet myöskään sanattomiksi toisen maailmansodan jälkeen. Pian sodan jälkeen, vuonna 1955, Bertrand Russell ja Albert Einstein julkaisivat ydinsodan vastaisen rauhanmanifestin. Sen keskeisenä vaatimuksena oli, että ydinsodan ehkäisemiseksi meidän on on opittava toimimaan ja ajattelemaan uudella tavalla: “Kaikki me olemme tuhon partaalla. Jos uhka pystytään ymmärtämään, on toivoa, että se voidaan yhdessä ehkäistä. ... Meidän on opittava ajattelemaan uudella tavalla”.

Viime vuonna, siis viisikymmentä vuotta myöhemmin, huomattava joukko tiedemiehiä ja -naisia tarttui kynään ja laati uuden manifestin, *Potsdamin*

julistuksen 2005. Julistusta motivoidaan Russelin ja Einsteinin teesillä: “Meidän on opittava ajattelemaan uudella tavalla”.⁶¹

Julistuksen allekirjoittajien huolena on poliittis-taloudellisen *rakenteellisen väkivallan* maailmanmittainen eskalaatio. Heidän käsityksensä mukaan viimekätinen syy tähän kaikkeen on kartesio-newtonilainen, materialistis-mekanistinen maailmankuva: maailma on ulkopuolinen realiteetti⁶², johon meillä on vain välineellinen suhde.

Allekirjoittajat haluavat esittää vastateesin: maailma ei ole esineiden vaan vaikutusten (*Wirklichkeit*)⁶³ maailma: meidän ei tule kysyä *mikä on?* vaan *mitä tapahtuu (happens)?* ja *mikä sitoo yhteen (binds)?* He palauttavat mieliin Paul Dirac’in vuonna 1928 esittämän kvanttikenttäteorian, johon on sisäänrakennettu tapahtumien osien, *’haps’ien*, spontaani synty ja häviäminen. Kvanttimaailma on avoin ja luova, ikäänkuin esi-elävää, ei kuollutta. Ja mikä tärkeintä: olemme itse osa vaikutusten maailmaa.

Maailma on siis pohjimmiltaan kaikinpuolisesti keskinäisesti yhteenkietetty, *orgaaninen* kokonaisuus, jossa eriytyminen ja yksilöllistyminen johtaa ennemmin tai myöhemmin uuteen integroitumiseen. “Niinpä ei ole mitään epäilystä: uusi ajattelu voi alkaa vain todella yksilöllisestä ihmisestä, *homo sapien’*sista, hänen täysimääräisestä emotionaalisesta ja henkisestä ylösrakentumisesta:

“ On tullut mahdolliseksi löysätä ja hienovaraisesti purkaa monoliitit, keskitetyt rakenteet, materialistis-mekanistisen maailmankatsumuksen suosimat muodot. Arvojen tuhoaminen sellaisten markkinamekanismien välityksellä, joissa voima vallan muodossa vaatii absoluuttista etusijaa kehityksestä ja oikeudenmukaisuudesta, menettää liberaalin oikeutuksensa ainiaaksi. Uusi tapa ajatella nostaa esiin havaintokykymme ja henkisten taitojemme rikkauden ...”

Manifestissa tehdään rohkea yksinkertaistus: kuollut luonto = elävä luonto = kulttuuri. Kaikki ilmentävät orgaanista muotoa. Siten myös sosiaalinen ja yhteiskunnallinen rakentuu orgaanisen mallin mukaisesti. Materialistis-

---

⁶¹ 16.1.2006 mennessä julistuksen oli allekirjoittanut 131 tiedeyhteisön jäsentä.

⁶² reality < res= esine, kohde.

⁶³ Wirklichkeit < wirken, vaikuttaa.

mekanistinen kone tai koneiston -metafora olisi siis vaihdettava orgaanimetafaaraan.

Onko tämä uutta ajattelua? Eipä taida olla. Mieleen nousee heti miten *natura naturata/naturans* -keskustelut renesanssin ajoilta ja Friedrich Schillerin (1759-1805) romanttinen käsitys luonnosta luojana. Sosiaalisella biologismilla on oma synkkä varjonsa 1900-luvun historiassa.

Ottakaamme mukaan keskusteluun kolmas metafora, nimittäin *kieli*, ei siis biologinen vaan sosiaalinen, kommunikaation ja merkitysten kieli. Siidokset koneiden, orgaanien ja kielen merkitysyksikköjen välillä ovat kovin erilaisia. Koneisiin ja koneistoihin liittyy mielikuvat pakosta ja ulkoisesta välttämättömyydestä. Orgaanisen kehitykseen liittyy eriytymisen ja integraation dynamiikka, mutta samalla – useimmiten – hierarkkisuus: uusi integraatio alistaa momentteikseen aiemman eriytymisen tulokset.

Entä kieli? Jos otamme semanttisen maailman lähtökohdaksi saamme eron esiin. Merkitysten verkostot rakentuvat loputtomana Pandoran lippaana: muutos yhdessä merkityksessä avaa muutoksen koko merkitysten verkostossa ja päinvastoin; uuden elementin tuominen uuteen ympäristöön määrittää sekä tuon elementin että ympäristön merkitysverkostoa uudelleen. Tämä kaikki tuntuu tapahtuvan välittömästi ja vaivattomasti, miltei immateriaalisesti, ilman luonnon myötävaikutusta.

Voimme helposti kuvitella ja realisoida näiden kolmen metaforan rajapintoja: konekieli, kielikone, koneen ja orgaanin yhdelmät, ihmiskoneet (Airaksinen 2006). Entäpä orgaanin ja kielen rajapinta? Tästä löydämmekin runoudelle uuden paikan. Voimme jäsentää kielen ja luonnon rajapintaa tuottavalla toiminnalla, työllä, *poeta faber'* lla, siis tuottavalla runoudella, runoilivalla työntekijällä. Arkisesti sanoen: kädet välittävät pään ja sydämen vastakkainasettelua: tarvitsemme tuntevia, ajattelevia käsiä ja tuntevia, kätteleviä ajatuksia. Runoilun aika ei siis olekaan ohi, päinvastoin. Se liittyy ja on liitettävä kaikkeen työhön. Työ on runoutta tulevasta ja tulevaisuudesta.

Lähdeviitteet luvuittain

Johdannoksi

- Volanen, M. V. 1990. Puolisivistyksen kolmannet kasvot. Helsingin sanomat 25.11.1990.
- Volanen, M. V. (toim.) 2000. Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisosteiden koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Poeta faber – sivistävän työn mahdollisuudesta

- Goebel, G. 1971. Poeta Faber. Heidelberg: Carl Winter/Universitätsverlag
- Komiteanmietintö. 1993. Humanismin paluu tulevaisuuteen. Nro 31. Helsinki: Painatuskeskus
- Lindström, A. 1998. Ylioppilastutkinnon muotoutuminen autonomian aikana. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 6.
- Molarius, P. 1996. Nuoren Apollon syöksykierre. Sivistyneistö ja kansallisen ideologian murroksia. Kirjallisuuden tutkijain seuran vuosikirja 49, 9–29. Tampere: KTS.
- Numminen, U., Lampinen, O., Mykkänen, M. & Blom, H. 1999. Nuorisosteiden koulutuskokeilut ja ammattikorkeakoulukokeilut. Raportti 9. Lukuvuodet 1992–1998 Helsinki: Opetusministeriö.
- Ruohotie, P. 1999. Työelämä muuttuu, muuttuuko opetus. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 1 (2), 4–7.
- Savola, M., Välke-Salmi, R. & Lampinen, O. 1982. “Koulutus käännekohtassa”. Jyväskylä: Gummerus.
- Topelius, Z. 1949. Kootut teokset. XI. 4. p., 207–208. Helsinki: WSOY.

- Volanen, M. V. (toim.) 2000a. Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisosaasteen koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Volanen, M. V. 2000b. Poeta faber – sivistävän työn mahdollisuudesta. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 2 (3), 4–7.
- Volanen, M. V. 2000c. Yksilöllistävä peruskoulu, yksipuolistava nuorisosaasteen koulutus. Teoksessa R. Raivola (toim.) Vaikuttavuutta koulutukseen. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Suomen akatemian julkaisuja 2/00. Helsinki: Edita, 71–98.
- Ylioppilastutkinnon kehittämistyöryhmän muistio. 2000. Opetusministeriön työryhmien muistioita 19:2000. Helsinki.

Fileteknia, työ ja elämä

- Anton, J.B. 1992. Theologia – demiurgia: A controversial issue in Hellenistic thought and religion. Teoksessa J.B. Richard & T. Wallis (toim.) Neoplatonism and Gnosticism. New York: State University of New York Press, 9–32.
- Bartels, K. 2001. Wie die Murmeltiere murmeln lernten. 77 neue Wortgeschichten. Kulturgeschichte der antiken Welt. Vol. 90. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Cahoone, L.E. 1995. The plurality of philosophical ends. *Episteme, Praxis, Poiesis*. *Metaphilosophy* 26(3), 220–229.
- Gillespie, M. 1995. Nihilism before Nietzsche. Chicago: University of Chicago Press.
- Gorz, A. 2004. Wissen, Wert und Kapital Zur Kritik der Wissensökonomie. Zürich: Rotpunktverlag.
- Gustavsson, B. 2000. Kunskapsfilosofi. Tre kunskapsformer i historisk belysning. Smedjebacken: Wahlström & Widstrand.
- Haug, W.F. 2003. High-Tech-Kapitalismus. Hamburg: Argument.
- Hägermann, D. & Schneider, H. 1997. Propyläen Technikgeschichte. Vol. Erster Band: Land und Handwerk 750. Chr. - 1000 n. Chr. Berlin: Ullstein Buchverlag.
- Kitto, H. D. F. 1966. Poiesis structure and thought. Berkeley: University of California Press.
- Marx, K. 1974. Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Berlin: Dietz.
- McCullough, G. 2002: Heidegger, Augustine, and Poiesis. *Theology today* 59(1), 21–38.
- Schumann, M. 2003. Metamorphosen von industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Hamburg: VSA-verlag.
- Solmsen, F. 1963. Nature as craftsman in Greek thought. *Journal of the History of Ideas* 24, 473–496.

- Thomsen, D. 1990. >Techne< als Metapher und als Begriff der drittlichen einsicht. Teoksessa G. Bien, K.-H. Nusser & A. Pieper. *Praktische Philosophie*. Vol. 35. Freiburg/München: Karl Alber.
- Volanen, M. V. 2005. Käsiyöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 7 (1), 12–23.
- Wolf, H. 1999. *Arbeit und Autonomie. Eine Versuch über Widersprüche und Metamorphosen kapitalistische Production*. Münster: Verlag Westfälisches Dampfboot.

Taito-oppi haastaa tieto-opin

- Kirkeby, O. F. 2000. *Management philosophy. A radical-normative perspective*, Berlin: Springer.
- Saariluoma, P. 1997. *Foundational analysis presuppositions in experimental psychology*. London: Routledge.

Tosi, hyvä ja kaunis taitamisen metodologiassa

- Engeström, Y. & Tuomi-Gröhn, T. (toim.) 2003. *Between school and work: New perspectives on transfer and boundary-crossing*. Amsterdam: Pergamon Boston.
- Gierke, O. v. 1990. *Community in historical perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gustavsson, B. 2000. *Kunskapsfilosofi. Tre kunskapsformer i historisk belysning*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hintikka, J. 1998. What is abduction? *Transaction of the Charles S. Peirce Society* XXXIV(3), 503–533.
- Kirkeby, O. F. 2000. *Management philosophy. A radical-Normative Perspective*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.
- Lelas, S. 1993. Science as technology. *Brit. J. Phil. Sci.* 44, 423–442.
- Lave, J. 1991. *Situated learning: legitimate periperal participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leontjev, A. N. 1977. *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Kuopio: Kansankulttuuri.
- Online Etymology dictionary. 2004. Saatavilla [www-muodossa <http://www.etymonline.com/>](http://www.etymonline.com/) (Luettu 18.02.2004).
- Paavola, S. 2004. "Abduction as a logic and methodology of discovery: the importance of strategies." *Foundations of Science* (in print); Saatavilla [www-muodossa: <http://www.helsinki.fi/science/commens/papers/abductionstrategies.html>](http://www.helsinki.fi/science/commens/papers/abductionstrategies.html) (Luettu 10.02.2004).

- Polanyi, M. 1998. *Personal knowledge: Towards a postcritical philosophy*. London: Routledge.
- Pullianen, U. 1996. Taiteen 250-vuotisjuhlan aattona. *Synteesi* 15(3), 3–24.
- Rolf, B. 1991. *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Nya Doxa.
- Rubinstein, S. L. 1974. *Das Denken und die Wege seiner Erforschung*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Ryle, G. 1961. *The concept of mind*. New York: Barnes & Nobles.
- Saariluoma, P. 2003. *Ajattelu työelämässä: erehdyksistä mahdollisuuksiin*. Helsinki: WSOY.
- Schön, D. 1983. *The reflective practioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Treusch-Dieter, G. 1990. *Imagination und Automation Adger Jorn – ein moderner Prometheus. Pädoyer für die Form Entwurf einder Methologie der Kunst. Band 3. A. Jorn. Ausgburg: Klaus Boer, 218–255*.
- Turner, C. 1992. Organicim, pluralism and civil association: Some neglected political thinkers. *History of the Human Sciences* 5(3), 175–184.
- Vygotski, L. 1980. *Ajattelu ja kieli*. Helsinki: Weiling & Göös.
- Wenger, E. 1999. *Communities of practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Käsityöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä

- Agamben, G. 1993. *The coming community*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Agamben, G. 1999. *The man without content*. Standford: Standford University Press.
- Bartels, K. 1965. *Der Begriff Techne bei Aristoteles*. Teoksessa H. Flashar & K. Gaiser (toim.) *Synysia Festgabe für Wolfgang Schadewaldt zum 15. März 1965*. Pfullingen: Neske.
- Bsirke, F., Mömig-Raane, M., Sterkel G. & Wiedemuth J. (toim.) 2004. *Es ist Zeit: Das Logbuch für die ver.di -Arbeitszeitinitiative*. Hamburg: VSA-Verlag.
- Cahoone, L. E. 1995. The plurality of philosophical ends: Episteme, Praxis, Poiesis. *Metaphilosophy* 26, 220–229.
- Dabrowski, A. 1990. The academic fields of knowledge. *Science Studies*, 3–21.
- Engeström, Y. 1990. *Learning, working and imagining*. Helsinki: Orienta-konsultit.
- Engeström, Y. 1995. *Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita*. Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus.

- Engeström, Y. 1999. Activity theory and individual and social transformation. Teoksessa R. Miettinen, Y. Engeström & R.-L. Punamäki (toim.) Perspectives on activity theory. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glissman, W. & Peters, K. 2001. Mehr Druck durch mehr Freiheit. Hamburg: VSA-Verlag.
- Hanley, C. 1998. Theory and praxis in Aristotle and Heidegger. Twentieth World Congress of Philosophy. Boston, Massachusetts: Paidea On-line. Saatavilla [www.muodossa](http://www.muodossa.com): <<http://www.bu.edu/wcp/Papers/Acti/ActiHanl.htm>>
- Haug, W. F. 2003. High-Tech-Kapitalismus. Hamburg: Argument-verlag.
- Keiler, P. 1999. Feuerbach, Wygotski & Co. Studein zur Grundlegung einer Psychologie des gesellschaftlichen Menschen. Hamburg: Argument Verlag.
- Kurz, R. 2004. Blutige Vernunft. Bonn: Horlemann Verlag.
- Kuutti, K. 1999. Activity theory, transformation of work, and information systems design. teoksessa R. Miettinen, Y. Engeström, R.-L. Punamäki (toim.) Perspectives on activity theory. Cambridge: Cambridge university press.
- Leontjev, A. N. 1977. Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus. Kuopio: Kansankulttuuri.
- Peters, Klaus. 1985. Über die Erkennbarkeit der Welt. Dialektik 14:143–156.
- Peters, Klaus. 2001. Thesen zur Selbstorganisations. Teoksessa W. Glissman & K. Peters Mehr Druck durch mehr Freiheit. Hamburg: VSA-Verlag, 159–172.
- Riedel, M. 1973. Arbeit. Teoksessa H. Krings, H. M. Baumgartner & C. Wild (toim.) Handbuch Philosophischer Grundbegriffe. München. Kösel-Verlag, 125–141.
- Riedel, M. 1976. Theorie und Praxis in Denken Hegels Interpretationen zu den Grundstellungen der neuzeitlichen Subjectivität. Frankfurt/M: Ullstein.
- Rubinstein, S. L. 1977. Grundlagen der Allgemeine Psychologie. Berlin: Volk und Wissen.
- Rückriem, G. 2003. Tool or medium the meaning of information and telecommunication technology to Human Practice. A quest for systemic understanding of activity theory. Toiminta03 – Toiminnan teorian ja sosiokulttuurisen tutkimuksen päivät. Kauniainen: ISCAR Finnish section. Saatavilla [www.muodossa](http://iscar.org/fi/ruckriem.pdf): <<http://iscar.org/fi/ruckriem.pdf>>.
- Schmitthenner, H. & Peters, J. 2003. Gute Arbeit ... Menschengerechte Arbeitsgestaltung als gewerkschaftliche Zukunftsaufgabe. Hamburg: VSA-verlag.
- Schumann, M. 2003. Metamorphosen von industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Hamburg: VSA-verlag.

- Sfard, A. 1998. On the metaphors for learning and dangers of choosing just one. *Educational Researcher* 27, 4–13.
- Solmsen, F. 1963. Nature as Craftsman in Greek thought. *Journal of the History of Ideas* 24, 473–496.
- Taminiaux, J. 1987. Poiesis and praxis in fundamental ontology. *Research in Phenomenology* 17, 137–169.
- Thomsen, D. 1990. >Techne< als Metapher and als Begriff der drittlichen einsicht. Freiburg/München: Karl Alber.
- Toikka, K. 1982. Kvalifikaatio ja työn vaatimukset koulutuksen suunnittelunlähtökohtana. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Toikka, K. 1984. Kehittävä kvalifikaatiotutkimus. Helsinki: Valtion koulutuskeskus.
- Ulmer, K. 1953. Wahrheit, Kunst und Natur bei Aristoteles. Tübingen: Max Niemeyer.
- Veresov, N. 1999. Undiscovered Vygotsky. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Vygotski, L. 1980. Ajattelu ja kieli. Helsinki: Weiling & Göös.
- Wolf, H. 1999. Arbeit und Autonomie. Eine Versuch über Widersprüche und Metamorphosen kapitalistische Production. Münster: Verlag Westfälisches Dampfboot.

Tehdäänpä tämä nyt todesti, hyvin ja kauniisti!

- Ambler, W. 1987. Aristotele on nature and politics: The case of slavery. *Political Theory* 15 (3), 390–410.
- Archibugi, D., Held, D. & Köhler, M. 1998. Re-imagining political community. *Studies in cosmopolitan democracy*. Cornwall: Polity Press.
- Aristoteles. 1991. Poliitiikka. Aristoteles teokset. Vol. VIII. Kääntänyt. S.N. Knuuttila. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Blumenberg, H. 1957. Nachahmung der Natur. Zur Vorgeschichte der Idee des schöferischen Menschen. *Studium generale* 10, 266–283.
- Brütt, C. 2002. Nach Hartz: Unter Führung der Expertokratie vorwärts auf dem Weg des Neoliberalismus. *RLS Standpunkte* 6/2002, 1–6.
- Bösch, R. 2000. Zwischen Allmacht und Ohnmacht Zur Psychopatologie des bürgerlichen (d.h. männlichen) Subjekts. *Krisis* 23, 99–120.
- Glissmann, W & Peters, K. 2001. Mehr Druck durch mehr Freiheit, Hamburg: VSA-Verlag.
- Eriksen, E. O. & Weigård, J. 1999. The end of citizenship? New roles challenging the political order. *Arena working papers*, 99/26. Saatavilla www.muodossa: www.arena.uio.no/publications/wp99_26.htm. (Luettu 15.11.2005).
- Koistinen, P. 2002. Työvoimapolitiikan reformit Saksassa. *Työvoimapolitiikan aikauskirja* 3, 133–144.

- Kurz, R. 2003. Negative Ontologie. Die Dunkelmänner der Aufklärung und die Geschichtsmetaphysik der Moderne. *Krisis* 26, 13–42.
- Marx, K. 1986. Vuosien 1857–1858 taloudellisen käsikirjoitukset (“Grundrisse”). Vol. osa 2. Moskova: Kustannusliike Progress.
- Murphy, J. B. 1993. The moral economy of labor. Michigan: Yale University.
- Polanyi, K. 1957. The great transformation. The political and economic origins of our time. Boston: Beacon Press.
- Riedel, M. 1973. Arbeit. Handbuch Philosophischer Grundbegriffe. H. Krings, H. M. Baumgartner & C. Wild. München: Kösel-Verlag. I: 125–141.
- Thomsen, D. 1990. >Techne< als Metapher and als Begriff der drittlichen einsicht. Teoksessa G. Bien, K.-H. Nusser & A. Pieper (toim.) *Praktische Philosophie*. Vol. 35. Freiburg/München: Karl Alber.
- Schofield, M. 1999. Ideology and philosophy in Aristotle’s theory of slavery. Teoksessa *Saving the City. Philosopher-Kings and Other Classical Paradigms*, ser. *Issues in Ancient Philosophy*, 115–140. London and New York: Routledge.

Tämähän meni todella, hyvin ja kauniisti – ajatelmia tuottamisen esteistä

- Agambe, G. 1990. *Man without content*. Stanford: Stanford University Press.
- Andersson, C. 1984. *Under*. Helsingfors: Söderström.
- Barad, K. 2003. Posthumanist performativity. Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28, 801–831.
- Deleuze, G. 1984. *Kant’s critical philosophy. The Doctrine of the Faculties*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eagleton, T. 1990. *The ideology of the aesthetic*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kant, I. 1992. Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber für die Praxis. Hamburg: Felix Meiner.
- Kurz, R. 2005. *Das Weltkapital Globalisierung und innere Schranken des modernen warenprozierenden Systems*. Berlin: Edition Tiamat.
- Lenk, H. & Maring, M. 2001. Nichtverfügbare Gemeingüter. *Kriterion* 3–18.
- Marx, K. 1968. *Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844*. Berlin: Dietz.
- Mehtonen, L. 1992. Kant taidosta ja taiteesta. Alustavia huomioita. Teoksessa I. Halonen, T. Airaksinen & I. Niiniluoto (toim.) *Taito. Suomen Filosofien yhdistys*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Mehtonen, L. 1993. 'Kaunis' ja systeemi: Kauneusarvostelman momenttien luonteesta Kantilla. Teoksessa L. Haaparanta, I. Koskinen, E. Oesch & T. Vadén (toim.) Malli, metodi, merkitys. Esseitä Veikko Rantalan 60-vuotispäivän kunniaksi. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta 49, 393–402.
- Mehtonen, L. 2005. Moderniteetin jäljillä. Tekstejä aistillisuudesta, tiedosta ja sivistyksestä. Tampere: Niin & näin.
- Ritter, J. 1969. Die Lehre vom Ursprung und Sinn der Theorie bei Aristoteles. Teoksessa J. Ritter (toim.) Metaphysik und Politik Studien zu Aristoteles und Hegel. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 9–33.
- Rämö, H. 2004. Spatio-temporal notions and organized environmental issues: An Axiology of Action. *Organization* 11, 849–872.
- Röder, P. 1989. Poeta Faber. Der frühromantische poiesis-Gedange und die idee der 'freien bewussten Tätigkeit' bei Karl Marx. *Deutsche vierteljahrsrft für Literatuswissenschaft und Geistesgeschichte* 63, 521–546.
- Schmidt, L.-H. 1993. Der Mensch is(s)t nicht war er ist – on the impossibility of social cannibalism. Teoksessa *Arbejsspapir*. Aarhus: University Press.
- Schnädelbach, H. 1986. Was ist Neoaristotelismus? Teoksessa W. Kuhlmann (toim.) *Moralität und Sittlichkeit. Das Problem Hegels und Diskursethik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 38–63.
- Schmidt, L.-H. 1993. 'Settling the values'. Teoksessa *Arbejsspapir*. Aarhus: University Press.
- Sörbom, G. 1966 *Mimesis and art studies in the origin and early development of an aesthetic vocabulary*. Uppsala: Svenska Bokförlaget.
- Valtaoja, E. 2005. Maailman pimein juttu. *Tiede* 4, 16–21.
- Volanen, M. V. 2005. Filoteknia, työ ja elämä. Teoksessa J. Haukioja & J. Räikkä (toim.) *Elämän merkitys – filosofisia kirjoituksia elämästä*. Turku: Unipress, 223–232.
- Volanen, M. V. 2005. Käsiyöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 7, 12–23.
- Whitehead, D. H. 2003. *Poiesis and Art-Making: A Way of Letting-Be. Contemporary Aesthetics* 1.
- Wieskel, T. 1976. *The romantic sublime: Studies in the structure and psychology of transcendence*. Baltimore: Johns Hopkins University press.

Päätteenksi

- Airaksinen, T. 2006. *Ihmiskoneen tulevaisuus*. Helsinki: WSOY.
- Potsdamer Denkschrift. 2005. Saatavilla [www.muodossa: <http://www.vdw-ev.de/manifest/denkschrift_de.pdf>](http://www.vdw-ev.de/manifest/denkschrift_de.pdf) (Luettu 16.1.2006).

- Podsdamer Manifest. 2005. "We have to learn to think in a new way". Saatatavilla www-muodossa: <http://www.vdw-ev.de/manifest/manifest_de.pdf> (Luettu 16.1.2006).
- The Russell-Einstein Manifesto. 1955. Saatatavilla www-muodossa: <<http://www.pugwash.org/publication/op/feb2006.pdf>> (Luettu 16.1.2006).

Filoteknia

Filoteknia – rakkaus taitoon – on vanha, mutta tiedonystävien, filosofien, vähemmän vaalima ajatus. Filosofit ovat unohtaneet kätensä. Käsiyöläistyö sitoo yhteen filoteknian kolme peruskysymystä: kuinka asiat ovat, kuinka ne ovat kun ne ovat hyvin ja kuinka ne saadaan kauniisti tuotettua? – siis epistiikan, etiikan ja estetiikan teemat käytännöllisenä haasteena, työnä; pään, sydämen ja käsien yhteispelinä. Käsiyöläistyö on – parhaimmillaan – sivistävää työtä. Tässä kirjassa käytetään sivistävää työtä metodologisena peilinä modernin teollisen palkkatyön ja sen vastininstituutioiden – tieteen, taiteen, politiikan – ristivalaisemiseksi.

Nykyajan käsiyöläinen, asiantuntija ei iske käsiään saveen. Hän on kuitenkin tuottaja, joka tuottaa sen sosiaalisen tilanteen, jossa filoteknian kaikki kolme kysymystä asetetaan ja ratkaistaan. Asiantuntijuuteen ei asioiden tietäminen riitä. Modernin teollisen kumouksen myötä palkkatyöstä irroitettut kysymykset todesta, hyvästä ja kauniista onkin palautettava osaksi kaikkea työtä. Se on runoutta, *poeta faber*, jota tarvitsemme Auschwitz’in jälkeen.

Kansi: Martti Minkkinen